

Taiderikollisten kertomukset taideväärennösten vaiheista

Narratiivinen analyysi FAKE-väärennöskokonaisuuden esitutkintapöytäkirjoista

Henna Heikkinen ja Salla Salmela

Maisterintutkielma

Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Kevät lk. 2021

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurintutkimuksen laitos
Tekijät Henna Heikkinen ja Salla Salmela	Ohjaajat Sirkkaliisa Usvamaa-Routila ja Hanna Pirinen
Työn nimi Taiderekollisten kertomukset taideväärennösten vaiheista Narratiivinen analyysi FAKE-väärennöskokonaisuuden esitutkinta-pöytäkirjoista	
Oppiaine Taidekasvatuksen ja taidehistorian maisteriohjelma	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Kevät 2021	Sivumäärä 77
Tiivistelmä <p>Tässä maisterintutkielmassa tarkastellaan taiderekollisten kertomia valheita taideväärennöstoiminnan vaiheista. Aineistona toimii Keskusrikospoliisin tutkiman FAKE-taideväärennösvyyhdin esitutkintapöytäkirjat, joita analysoidaan narratiivisen analyysin keinoin. Tutkielmassa selvitetään, millä tavoin rikoksesta epäillyt henkilöt pyrkivät todentamaan syyttömyyttään sekä sitä, millä tavoin eri henkilöiden samoista tapahtumista kertomat narratiivit eroavat toisistaan.</p> <p>FAKE-esitutkintamateriaalissa kuvatut rikostapaukset ovat tapahtuneet vuosien 2004–2013 välisenä aikana. Kyseinen rikoskokonaisuus on hyvin laaja, mistä johtuen aineistoksi rajattiin ainoastaan sellaiset pöytäkirjat, joissa käsitellään lempääläisen kuvataiteilijan Veli Sepän tekemiä Reidar Särestöniemi -väärennöksiä. Tutkimusaineisto on jaettu Helsingin ja Sisä-Suomen haaroihin, joista Salla Salmela analysoi Helsingin ja Henna Heikkinen Sisä-Suomen haaran esitutkintapöytäkirjoja.</p> <p>Tutkielma edustaa narratiivista tutkimusta ja analyysimenetelmänä käytetään aineistolähtöistä narratiivista sisällönanalyysiä. Tutkimusprosessin aikana aineistosta etsittiin siellä eniten esiintyviä syyttömyyden todentamisen keinoja. Lisäksi toisistaan eroavia narratiiveja vertailtiin keskenään. Teemoittelu ja vertailu tutkimuksellisinä lähestymistapoina täydentävät toisiaan ja luovat analysoitavista rikostapauksista eheän kokonaiskuvan.</p> <p>Tutkielman tuloksista on nähtävissä, kuinka hajanaista ja epäorganisointua suomalainen taidekauppa voi olla. Siinä esiintyy usein epävirallisia käytänteitä, kuten kauppakirjojen puutetta ja epämääräistä rahaliikennettä. Myytävien taideteosten aitous jää usein tarkastamatta ja vastuuta väärennösten kauppaamisesta vältellään viimeiseen asti. Sääntöjen ja käytäntöjen epävirallisuus ja pahimmassa tapauksessa puute mahdollistavat taidekaupan yhteydessä tapahtuvan rikollisen toiminnan.</p> <p>Taideväärennökset ovat uhka sekä taiteen arvolle että suomalaiselle kulttuuriperinnölle. Analyysin yhteydessä löydettyjen syyttömyyden todentamisen keinojen sekä valheellisten narratiivien tunnistaminen lisää tietoisuutta suomalaisen taidekaupan epäkohdista.</p>	
Asiasanat – taideväärennökset, narratiivinen analyysi, taiderekollisuus, Reidar Särestöniemi	
Säilytyspaikka – JYX-julkaisuarkisto	

1	JOHDANTO.....	4
1.1	Tutkimusaineisto.....	5
1.2	Taiderikollisuuden aiempi tutkimus	8
1.3	Narratiivisuus kuulustelukertomuksissa	9
1.3.1	Tarinat todellisuuden hahmottamisen tapana	9
1.3.2	Narratiivinen analyysi	11
2	TAIDEVÄÄRENNÖSRIKOLLISUUDEN TAUSTAA	14
2.1	Taideväärentäjät.....	16
2.2	Taidekauppiaat ja vääreännösrikollisuuden asianomistajat	18
2.3	Proveniensi ja taiteen asiantuntijuus.....	19
3	FAKE-VÄÄRENNÖSVYYHDIN ESITUTKINTAPÖYTÄKIRJOJA.....	21
3.1	Helsingin haaran aineisto	21
3.1.1	Usvakalliot.....	22
3.1.2	In the north is now clear autumn.....	23
3.1.3	Lapin aurinko.....	24
3.1.4	Poroja ja Poroja talvimaisemassa	25
3.2	Sisä-Suomen haaran aineisto.....	26
3.2.1	Kari Kantolan kotietsintä	27
3.2.2	Oranssi maisema	27
3.2.3	Rovaniemen osuuspankkiin myyty Punertavan sävyinen maisema	29
3.2.4	Syksyinen koivikko	30
3.2.5	Huurrekoivikko	31
4	SYYTTÖMYYDEN TODENTAMISEN TEEMAT	33
4.1	Hyvään uskoon vetoaminen	33
4.2	Vastuun siirtäminen muille osallisille	38
4.3	Oman osallisuuden kieltäminen.....	42
4.4	Uhriksi tekeytyminen.....	45
4.5	Omaan auktoriteettiuskoon vetoaminen.....	47
4.6	Aiheen kiertely	49
4.7	Muistamattomuuteen vetoaminen	51
4.8	Edesmenneeseen henkilöön vetoaminen	53
5	KUULUSTELUKERTOMUKSISSA ESIINTYVIÄ EROAVIA NARRATIIVEJA.....	55

5.1	Vierailu Särestöniemi-museossa	55
5.2	Usvakalliot-teoksen myyminen Eero Torttilalle.....	57
5.3	Paul Hörhammerin vastuu In the north is now clear autumn -teoksen aitoudesta	60
5.4	Oranssi maisema- teoksen myynnin vaiheista	62
5.5	Huurrekoivikko ja väärennetty aitoustodistus.....	64
6	PÄÄTÄNTÄ	68
6.1	Tutkimustulokset	68
6.2	Taidekaupan kietoutuminen taiderekollisuuteen	72
6.3	Tutkimuksen merkittävyys ja jatkotutkimusaiheet	73
	LÄHTEET	75
	Kuvaluettelo.....	75
	Tutkimusaineisto.....	75
	Tutkimuskirjallisuus.....	76

1 JOHDANTO

Tässä maisterintutkielmassa tarkastellaan Suomessa esiintyneitä taideväärennösrikoksia ja niihin liittyvän toiminnan taakse syntyneitä narratiiveja. Tutkimuskohteena on laaja kotimainen taideväärennöskokonaisuus, niin kutsuttu FAKE-vyyhti, joka alkoi paljastua keskusrikospoliisille 2010-luvun alkupuolella. Kyseessä oli kansainväliselläkin mittapuulla merkittävä rikoskokonaisuus, joka sisälsi yhteensä miljoonien eurojen edestä myyjä koti- ja ulkomaisten taiteilijoiden nimiin tehtyjä väärennöksiä. Suurin osa tapauksen yhteydessä väärennetyistä teoksista edusti niin kutsutun kultakauden taidetta.

Tutkielman keskiössä on taidერიkollisen toiminnan taakse kätkeytyvät valheelliset kertomukset sekä keinot, joilla rikoksesta epäillyt henkilöt pyrkivät todentamaan syyttömyyttään. Tarkempia tutkimuskysymyksiä ovat seuraavat: millaisilla kerronnallisilla keinoilla syyttömyyttä pyritään todentamaan taideväärennösrikollisuudessa, sekä millä tavalla eri henkilöiden samoista tapahtumista kertomat narratiivit eroavat toisistaan.

Kyseiset kysymykset valikoituivat tarkastelun kohteeksi, koska rikoksesta epäiltyjen henkilöiden tavoissa vakuutella syyttömyyttään esiintyy kiinnostavia kerronnallisia elementtejä. Kuulusteltavien kertomat narratiivit heijastelevatkin niitä taidekaupan käytänteitä, jotka osaltaan mahdollistavat sen kontekstissa tapahtuvaa rikollista toimintaa. Esimerkiksi käteiskauppa, asiakirjojen vääristely sekä teosten aitouden tarkastamisen puute ovat seikkoja, joita esiintyy toistuvasti tutkimusaineistossa kuvattujen taidekauppojen yhteydessä.

Valheelliset provenienssikertomukset sekä ostajien huiputtaminen muilla keinoilla kuuluvatkin oleellisena osana taideväärennosten kauppaamiseen. Kauppiaiden hyvät neuvottelu- ja argumentaatiotaidot ovat yhtä tärkeässä roolissa, kuin taitava väärentäjä, sillä niiden avulla saadaan hälvennettyä ostajien mahdollisia epäilyksiä.¹ Tästä johtuen narratiivinen lähestymistapa tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman taideväärennöstoiminnan tutkimiseen. Taidemarkkinoilla esiintyvien väärennosten kasvava määrä tekee tutkimusaiheesta myös hyvin ajankohtaisen. Ulkomaisessa taideväärennösrikollisuudessa on löydettävissä mitä moninaisempia sepitettyjä tarinoita taideteoksen provenienssia ja alkupe-
rää vakuuteltaessa². Vastaavaa tutkimusta ei ole kuitenkaan tehty Suomessa, mikä lisää tämän tutkielman merkittävyyttä.

¹ Laitinen-Laiho 2004, 31

² Laitinen-Laiho 2004, 125

Tämä pro gradu -tutkielma edustaa sekä taidehistorian että -kasvatuksen oppiaineita, ja sen tavoitteena on tarjota tuoretta tietoa sekä taidekaupan epäkohdista että kertomuksellisuuden yhteydestä taidevääreännösrikollisuuteen. Parhaimmillaan se voikin lisätä ymmärrystä taiderekollisesta toiminnasta kotimaisen taiteen kentällä ja avata uusia näkökulmia taiderekollisuuden tutkimiseen jatkossakin.

Taiderekollisuus on laaja-alainen ongelma, josta etenkin taidealan ammattilaisten olisi hyvä olla tietoisia. Pahimmillaan se voi vääristää taidehistoriallista kaanonin ja vaikuttaa sitä kautta taiteen arvostukseen. Taidevääreännökset muodostavatkin uhan sekä yksittäisten taiteilijoiden tuotannon autenttisuudelle, että kulttuuriperinnölle laajemmin. Lisäksi väärennettyä taidetta ostaville tahoille voi koitua merkittäviä taloudellisia tappioita.

1.1 Tutkimusaineisto

Tutkielman aineistona toimii keskusrikospoliisin FAKE-rikosvyyhdin esitutkintapöytäkirjat. Kyseisissä dokumenteissa käsitellään vuosien 2004–2013 välisenä aikana tehtyjä toisiinsa kytkeytyviä taidevääreännöstapauksia. Aineisto on keskusrikospoliisin tuottama ja se on tehty rikosvyyhdin esitutinnan aikana. Kaikki aineistossa oleva informaatio on julkista tietoa, ja salassa pidettävät kohdat on peitetty. Esitutkintapöytäkirjat saatiin keskusrikospoliisilta sähköisessä muodossa.

FAKE-vyyhdin yhteydessä Veli Seppä -niminen lempääläinen kuvataiteilija väärensi vuosien ajan satoja tunnettuja koti- ja ulkomaisia taiteilijoita, joita myytiin miljoonien eurojen edestä. Rikoskokonaisuus sisälsi myös muiden henkilöiden väärentämiä teoksia. Materiaalin laajuudesta johtuen tutkimusaineisto on kuitenkin rajattu siten, että analyysin kohteena ovat ainoastaan sellaiset esitutkintapöytäkirjat, joissa käsitellään Veli Sepän Reidar Särestöniemen (1925–1981) nimissä tekemiä väärennöksiä.

Särestöniemi on lappilainen taiteilija, joka on tunnettu etenkin ilmaisuvoimaisista ja kätkeytyjä metaforia sisältävistä Lappi-aiheisista teoksistaan³. Hänen taiteeseensa vaikutti voimakkaasti pohjoisen luonto, jota hän kuvaa teoksissaan elävästi koko sen loistossa. Lisäksi niistä on löydettävissä runsaasti myös mystisiä elementtejä, kuten sinivioletti vuohi, *taivaanjaara*⁴. On kiinnostavaa, että Seppä on saanut vangittua maalauksiinsa

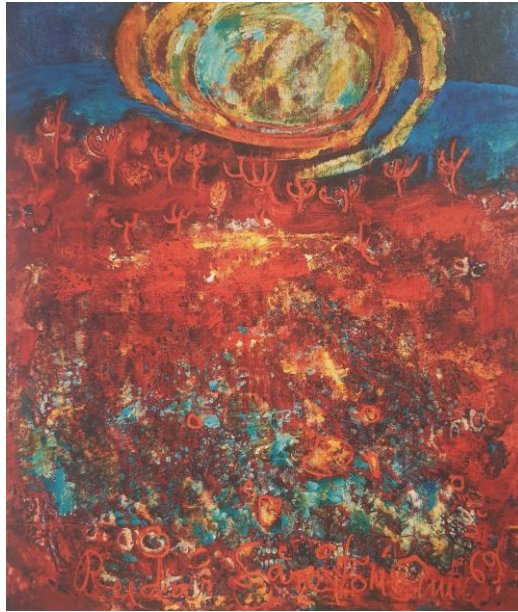
³ Hautala-Hirvioja 2012, 15

⁴ Hautala-Hirvioja 2012, 17

Särestöniemen teoksille tunnusomaisen maagisen ja unenomaisen tunnelman niin hyvin, että niitä on pidetty aitoina.

Kuva 1. Reidar Särestöniemi, *Kevään helisevät värit / Tinkeling Colours of Spring* 1968
öljy ja tempera kankaalle
(Hautala-Hirvioja ym. 2012, 36)
Seppä on kertonut käyttäneensä muun muassa tätä teosta mallina väärennöksiinsä¹.

Kuva 2. Reidar Särestöniemi, *Kiimauoman helteet / Hot Weather at Kiimauoma* 1969
öljy kankaalle
(Hautala-Hirvioja ym. 2012, 51)

Usein kotimaiseen taiteeseen kohdistuvat väärennökset edustavat niin kutsutun kulta-ajan taidetta, ja nämä nousevat usein esille myös mediassa. Olikin mielenkiintoista valita tarkastelun kohteeksi taiteilija tämän aikakauden ulkopuolelta. Seppä on itse sanonut Särestöniemi-väärennösten olevan hänelle helppoja toteuttaa⁵. Tämä on mielenkiintoista, sillä Särestöniemeä pidetään yleisesti ottaen hyvin omaperäisenä ja vaikeasti jäljiteltävissä olevana taiteilijana.

Veli Sepän osuus FAKE-rikosvyyhtiin alkoi selvitä erään henkilön tehtyä joulukuussa 2012 rikosilmoituksen vuosia kestäneestä taidehuijauksesta, jonka yhteydessä hänelle oli tullut useita väärennettyjä maalauksia. Poliisi alkoi tutkia tapausta, ja Seppä otettiin kiinni rikoskokonaisuuden esitutkinnan johdosta tammikuussa 2014. Kiinnioton yhteydessä hänen asuntoonsa tehtiin myös kotietsintä, jonka seurauksena löydettiin juuri valmistunut Särestöniemen nimelle signeerattu väärennös. Tämän jälkeen esitutkinnassa

⁵ Nousiainen 2017

selvisi Sepän väärentäneen lukuisia muitakin kyseisen taiteilijan nimelle signeerattuja teoksia.⁶ Näitä teoksia oli myyty monien eri henkilöiden toimesta eteenpäin useille eri asianomistajille. Sepän väärentämiä Särestöniemen maalauksia takavarikoitiinkin rikoskokonaisuuden esitutkinnan aikana useista eri paikoista ja useiden eri henkilöiden hallusta.⁷

Rikosvyyhdin esitutkimateriaali on jaettu kahteen eri osaan: Helsingin ja Sisä-Suomen haaraan. Helsingin haara pitää sisällään neljä ja Sisä-Suomen haara viisi Veli Sepän Särestöniemi-väärennöstapauksia käsittelevää esitutkimapöytäkirjaa. Yhteensä analysoitavia esitutkimapöytäkirjoja on siis yhdeksän. Jokainen esitutkimapöytäkirja sisältää lyhyen kuvauksen rikostapauksesta, eri henkilöiden kuulustelukertomuksia ja todistajanlausuntoja sekä liitetiedostoja, kuten kuvia väärennöksistä.

Analyysin kohteena on esitutkimapöytäkirjojen sisältämät kuulustelukertomukset, jotka ovat poliisin esitutkinnan aikana suoritettujen kuulusteluiden litteraatteja. Henkilöitä kuulustellaan joko rikoksesta epäillyn, asianomistajan tai todistajan asemassa. Tutkielmassa keskitytään pääasiassa rikoksesta epäiltyjen kuulustelukertomuksiin, mutta lisäksi asianomistajien ja todistajien kuulustelukertomuksia ja lausuntoja käytetään vertailevana ja tukevana materiaalina.

FAKE-vyyhdin esitutkimapöytäkirjat valikoituivat tutkimusaineistoksi sen vuoksi, että kyseessä on suhteellisen tuore ja todella laaja kotimainen taideväärennöskokonaisuus. Kyseinen materiaali auttaa ymmärtämään taidemaailman epäkohtia ja tuo ajankohdasta tietoa siitä, miten taidehuijaukset käytännössä tapahtuvat. Tutkimusaineiston kautta pyritään avaamaan erityisesti sitä, kuinka kertomuksellisuutta voidaan käyttää hyväksi huijaustarkoituksessa. Tämän ymmärtäminen on tärkeää etenkin taidერიკոλλisuusden ehkäisyssä, sillä tekaistut kertomukset ovat olennainen osa väärennetyn taiteen kauppamista.

Esitutkimapöytäkirjojen sisältöä käydään tarkemmin läpi rikostapauksia esittelevässä taustaluvussa. Käsitely väärennöstoimintaan liittyvien tapahtumien kulusta perustuu pitkälti rikoksesta epäiltyjen henkilöiden kuulustelukertomuksiin, mistä johtuen niiden todellinen laita jää osittain epäselväksi. Tästä huolimatta tavoitteena on kuvata tapahtumien kulkua mahdollisimman selkeästi. Tutkielman edetessä nimeltä mainitaan ainoastaan rikoksesta epäillyn asemassa kuulustellut henkilöt, sillä heidän nimensä on mainittu julkisuudessa ennestään muun muassa rikostapauksista uutisoitaessa. Rikoskokonaisuuden asianomistajien sekä todistajien henkilöllisyys sen sijaan pidetään anonyyminä. Osa

⁶ Etpk 2400/R/42/14, 4

⁷ Etpk 2400/R/42/14, 4

väärennösten kauppaamiseen sekaantuneista henkilöistä menehtyi ennen esitutkinnan alkua, joten heidänkin nimensä jätetään mainitsematta.

1.2 Taiderikollisuuden aiempi tutkimus

Taiderikollisuutta tapahtuu Suomessa ja muualla maailmalla jatkuvasti ja siihen myös kohdistetaan paljon rikosoikeudellisia toimia. Suomessa taiderikollisuuden torjumiseksi ei kuitenkaan ole selkeää lainsäädäntöä⁸, ja kotimainen taideväärennösten torjunta ja tutkinta on muutenkin vielä alkutekijöissään. Myös akateemista tutkimusta taideväärennöksistä on tehty Suomessa melko vähän. Tutkimukset rajautuvat opinnäytetöihin, väärennösten tunnistamiseen erilaisilla tutkimusmenetelmillä sekä tiettyjä taideteoksia ja taiteilijoita käsitteleviin tapaustutkimuksiin. Tutkimuskentän suppeudesta huolimatta taideväärennökset herättävät kiinnostusta, sillä suurelle yleisölle suunnattuja lehtiartikkeleita ja kirjoja taideväärennöksistä esiintyy huomattavasti akateemista tutkimusta enemmän.

Tämän tutkielman kannalta oleellisin tutkimuskirjallisuus koostuu taideväärennöksiä sekä narratiivisuutta käsittelevistä teoksista. Taideväärennöksistä ja niiden ympärillä tapahtuvasta toiminnasta ovat kirjoittaneet muun muassa Thierry Lenain ja Jehane Ragai. Lenainin teoksessa *Art Forgery The History of a Modern Obsession* (2011) kerrotaan taideväärennösten historiasta ja käsitteistöstä, ja Ragain teoksessa *Scientist and The Forger, The Insights Into The Scientific Detection of Forgery In Paintings* (2015) puolestaan keskitytään tarkastelemaan taideväärennösten tutkimista luonnontieteellisten metodien avulla. Kotimaisesta taideväärennöstoiminnasta puolestaan on kirjoittanut kulttuurihistorioitsija Pauliina Laitinen (aik. Laitinen-Laiho) teoksessaan *Taideväärennökset* (2004). Aihetta taustoittavana teoksena käytämme myös Denis Duttonin teosta *The Forger's Art: Forgery and the Philosophy of Art* (1983), jossa käsitellään muun muassa väärennösrinkoja, tunnettuja väärennöstapauksia sekä autenttisuuden suhdetta taideväärennöksiin.

Taideväärennösten lisäksi myös narratiivisuudesta ja sen käyttämisestä tieteellisenä menetelmänä on kirjoitettu paljon. Tutkielman narratiivisen luonteen takia oleellisia teoksia ovat muun muassa Raimo Kaasilan, Raimo Rajakan ja Kari E. Nurmen toimittama teos *Narratiivikirja* (2008) sekä Maria Mäkelän ym. toimittama teos *Kertomuksen vaarat*:

⁸ Laitinen-Laiho 2004, 6

kriittisiä ääniä tarinataloudessa (2020). Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven teos *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (2018) puolestaan auttaa itse tutkimusaineiston analysoinnissa.

1.3 Narratiivisuus kuulustelukertomuksissa

Tässä tutkielmassa pyrkimyksenä on analysoida kuulustelukertomuksista esiin nousevia kertomuksia ja totuuden välttelyn keinoja. Narratiivien tutkimus ei kuitenkaan ole täysin selkeälinjainen teoreettinen suuntaus, ja sen hahmottaminen tieteellisen tutkimuksen lähestymistapana voikin olla haastavaa. Narratiivisen tutkimuksen voi kuitenkin nähdä tiedenvälisenä keskusteluverkostona, jota yhdistää tarinan käsite.⁹

Myöskään tarinan määrittely ei kuitenkaan ole aina helppoa ja se voidaan ymmärtää eri tavoin erilaisissa yhteyksissä¹⁰. Merja Laitinen ja Tuula Uusitalo kuitenkin määrittelevät tarinan tarkoittavan sekä merkityskokonaisuutta että juonellista kokonaisuutta. Kertomuksen he puolestaan näkevät tarkoittavan tarinan esitystä merkkien muodossa.¹¹ Tässä tutkielmassa käytetään näitä määritelmiä. Kertomuksen ja narratiivin käsitteitä puolestaan käytetään Ulla-Maija Salon tavoin toistensa synonyymeinä¹².

Tarinan lisäksi myös kertomuksellisuus on käsitteenä hyvin laaja ja siitä on olemassa monia eri määritelmiä. Kertomuksen käsitettä on pyritty rajaamaan erilaisin keinoin vasta lähivuosisikymmenien aikana ja yleensä se on usein määritelty melko löyhästi¹³. Yksinkertaisimmillaan kertomus voidaan kuitenkin nähdä kuvauksena tapahtumasarjasta, jossa tarina tarkoittaa tapaa, jolla kertomus raportoidaan¹⁴.

1.3.1 Tarinat todellisuuden hahmottamisen tapana

Narratiivinen tutkimuskenttä kytkeytyy konstruktivistiseen tutkimusotteeseen. Siinä perusajatuksena on, että yksilöt konstruoivat tietonsa ja identiteettinsä kertomusten avulla¹⁵. Kertomukset nähdään siis todellisuuden hahmottamisen tapana, ja ihmisten ajatellaan luovan, korjaavan ja rakentavan itselleen kertomiaan narratiiveja koko elämänsä ajan.¹⁶

⁹⁹ Laitinen ja Uusitalo 2008, 110

¹⁰ Laitinen ja Uusitalo 2008, 110

¹¹ Laitinen ja Uusitalo 2008, 111

¹² Salo 2008, 85

¹³ Hyvärinen 2010, 72

¹⁴ Karttunen 2020, 56

¹⁵ Paananen 2008, 20

¹⁶ Paananen 2008, 19

Tarinoiden kertominen voidaan nähdä nykyihmiselle tyypillisenä tapana hahmottaa todellisuutta etenkin sen takia, että kertomuskulttuurilla on suuri merkitys ihmisten elämässä¹⁷. Tarinan kertominen on tehokas tapa vaikuttaa kuulijaan, koska tarinat ovat ihmisläheisiä ja parhaimmillaan samaistuttavia¹⁸. Tämän vuoksi ei olekaan kovin yllättävää, että tarinallistamista käytetään myös huijaamistarkoituksissa. Ihminen on helpompi saada uskomaan valhekin todeksi, jos huijari kykenee esittämään asian uskottavasti ja kuulijaa liikuttavasti.

Tämä tutkielma edustaa narratiivista tutkimusta, sillä sen aineisto koostuu kuulustelukertomuksista, joissa niin rikoksesta epäillyt, asianomistajat kuin todistajatkin kertovat tapahtumien kulusta omista näkökulmistaan käsin. Tutkimusaineisto on kuitenkin narratiivisen lähestymistavan kannalta siinä mielessä erikoinen, että osa sen sisältämistä tarinoista on tahallisesti kerrottu virheellisesti. Tästä johtuen merkitysten ja identiteetin rakentamisen näkökulma ei välttämättä sovellu tähän tutkielmaan. Sen sijaan pyrkimyksenä on ainoastaan tunnistaa ja luokitella niitä keinoja, joilla rikoksesta epäillyt pyrkivät kiistämään syyllisyytensä, sekä vertailemaan samoista tapahtumista kerrottuja narratiiveja.

Kuulustelukertomukset ovat täynnä lyhyitä kertomuksia ja kuvauksia erilaisista rikoskokonaisuuksiin liittyvistä tapahtumista. Eri henkilöiden kertomat versiot jostain tietystä tapahtumasta saattavat olla keskenään ristiriidassa, ja tämän takia totuuden tavoittaminen on toisinaan haastavaa. Toisaalta asioiden todellisen laidan selvittäminen ei edes ole tutkielman tavoite, sillä pyrkimyksenä on ainoastaan tunnistaa valheellisen kerronnan keinoja.

Tutkimuksen kohteena olevien esitutkintapöytäkirjojen sisältämät kertomukset ovat loppujen lopuksi vain kuulusteltavien rekonstruktioita siitä, mitä todella tapahtui. Näiden kertomusten sisältämät epäloogisuudet, epätarkkuudet tai kertojan pyrkimys esittää itsensä mahdollisimman hyvässä valossa eivät siis välttämättä olekaan kuulustelijoiden tahallista harhaanjohtamista. Sen sijaan kyseessä voi kertojan alitajuinen yritys tehdä asiat ymmärrettäviksi myös itselleen. Toisinaan kertomuksen parantelu voi johtua myös kertojan tarpeesta saada kokemilleen tapahtumille draamallinen rakenne, mikä voi päteä myös tutkimusaineistosta esiin nousseisiin narratiiveihin¹⁹.

¹⁷ Mäkelä, Björninen, Hämäläinen, Karttunen, Nurminen, Raipola & Rantanen 2020, 13–15.

¹⁸ Mäkelä ym 2020, 20

¹⁹ Pimple 1992, 41

Toisaalta, vaikka aina kyse ei ole tahallisesta valehtelusta, niin ihmiset ovat myös kykeneväisiä tuottamaan todelta kuulostavia tarinoita, joilla ei oikeasti ole mitään tekemistä totuuden kanssa²⁰. Tahallisen ja tahattoman valehtelun erottaminen saattaakin olla haastavaa, mikä on hyvä ottaa huomioon myös kuulustelukertomuksia analysoitaessa. Tutkielmassa ei kuitenkaan pyritä ratkaisemaan sitä, ovatko kerrotut tarinat ja kertomukselliset keinot totta vai eivät. Sen sijaan tavoitteena on ainoastaan tunnistaa, vertailla ja teemoitella niitä.

1.3.2 Narratiivinen analyysi

Tässä tutkielmassa tutkimusmenetelmänä toimii narratiivinen analyysi. Tästä johtuen on aiheellista täsmentää ne ulottuvuudet, joita kertomuksellisuus pitää sisällään ja miten ne esiintyvät tutkimusaineistossa. Kirjallisuudentutkija Gerard Genetten²¹ mukaan kertomus voidaan jakaa kolmeen ulottuvuuteen. Ensimmäinen ulottuvuus on *kertova teksti*, jota edustavat litteroidussa muodossa olevat esitutkintapöytäkirjojen kuulustelukertomukset. Toinen ulottuvuus on *kerronnan tilanne*, jolla tarkoitetaan kertomuksen esittämiseen liittyvää kontekstia. Tutkimusaineistossa tämä tarkoittaa siis kuulustelutilannetta. Kolmas ulottuvuus on itse *tarina*, eli tapahtumat sellaisina, kuin ne voidaan kirjoitettuun muotoon laitetusta kertomuksesta päätellä. Tutkimusaineiston kannalta tämä tarkoittaa siis niitä kokemuksia ja ajatuksia, joita kuulusteltava kertoo. Aineiston analyysissä keskitytään kertovaan tekstiin eli kuulustelukertomuksiin, sekä niiden sisältämiin tarinoihin. Näiden ulkopuolelle jäävistä asioista, kuten kuulusteltavien henkilöhistoriasta, ei pyritä tekemään päätelmiä.

Narratiivisessa tutkimuksessa on myös tärkeää määritellä, ollaanko kiinnostuneita kertomuksen sisällöstä, eli siitä mitä kerrotaan, vai muodosta, eli miten kerrotaan²². Aineiston kirjallisesta luonteesta johtuen tutkielmassa ei pystytä tarkastelemaan sanatonta viestintää, joten ainoastaan kuulustelukertomusten sisältöjen analysointi eli se, mitä kerrotaan, on tarkastelun kohteena.

Narratiivinen analyysi voidaan jakaa kategoriseen ja holistiseen ulottuvuuteen. Tutkielmassa hyödynnetään näistä kahdesta vain kategorista ulottuvuutta, jossa kertomus siis jaetaan osiin ja eri kertojien tuottamat tiettyyn kategoriaan kuuluvat katkelmat kootaan

²⁰ Pimple 1992, 33

²¹ Hyvärinen 2010, 72

²² Laitinen & Uusitalo 2008, 131

yhteen. Usein kertomuksen jakaminen osiin tapahtuu niiden sisältämien teemojen mukaisesti.²³ Tutkielman kannalta tämä tarkoittaa sitä, että aineistosta on poimittu niitä keinoja, joilla rikoksesta epäillyn asemassa kuulustellut henkilöt ovat pyrkineet vahvistamaan käsitystä syyttömyydestään. Tutkielmaa tehtäessä nämä keinot teemoiteltiin ja yleisimmät niistä koottiin yhteen.

Helsingin haaran aineistosta esiin nousivat seuraavat teemat: asiantuntijan tai auktoriteetin mielipiteeseen vetoaminen, vastuun siirtäminen muille osallisille, uhriksi tekeytyminen sekä hyvään uskoon vetoaminen. Sisä-Suomen haaran aineistosta puolestaan nousivat esiin teemat hyvään uskoon vetoaminen, vastuun siirtäminen muille osallisille, oman osallisuuden kieltäminen, asian kiertely, muistamattomuuteen vetoaminen sekä edesmenneeseen henkilöön vetoaminen.

Narratiivinen analyysi muistuttaakin paljon perinteistä sisällönanalyysiä, jossa tematisoidaan ja käsitteellistetään tutkimusaineiston sisältöä. Analyysivaiheessa aineisto jaotellaan erillisiin merkityskokonaisuuksiin, joista synteesivaiheessa luodaan kokonaisuus ja erillään tarkastellut merkityskokonaisuudet tuodaan yhteen.²⁴ Tutkielmassa hyödynnetäänkin myös näitä sisällönanalyysin keinoja, sillä tehdyn teemoittelun lisäksi analyysiluvussa pohditaan, mitä esiin nousseet oman syyllisyyden kieltämisen keinot kertovat kotimaisesta taidekaupasta ja sen käytännöistä.

Sisällönanalyysiin kuuluu toisaalta oletamus myös siitä, että jonkun henkilön lausumien asioiden perusteella voidaan tehdä suoria päätelmiä hänen elämästään²⁵. Tässä tutkielmassa ei kuitenkaan pyritä tähän, vaan mielenkiinnon kohteena on ainoastaan kuulustelukertomuksista esiin nousevat asiat. Tältä osin tutkielma edustaakin aineistolähtöistä tulkintaa, jossa keskitytään ainoastaan aineistosta nouseviin teemoihin.

Tutkimuksen analyysivaiheessa aineisto käytiin läpi ja katsottiin, millä tavalla rikoksesta epäillyt pyrkivät todentamaan syyttömyyttään. Kuulustelukertomuksia läpi käytäessä käytettiin haastattelun analyysissä käytettävää niin kutsuttua poikkiaineistollista koodausstrategiaa, jossa aineistosta toistuvasti esiin nousevia teemoja nostettiin esiin ja koottiin yhteen²⁶. Tutkielman analyysiluvussa on avattu sitä, miten yleisimmät teemat ilmenevät aineistossa ja näistä jokaisesta on pyritty muodostamaan yleiskuva käyttäen

²³ Kaasila 2008, 2008, 46

²⁴ Tuomi & Sarajärvi, 103

²⁵ Laitinen-Uusitalo 2008, 133

²⁶ Ruusuvuori, Nikander 2009, 21.

apuna aineistosta nousseita esimerkkejä. Teemoittelun lisäksi tutkielmassa pyrittiin tarkastelemaan, onko eri henkilöiden samasta tapahtumasta kertomissa versioissa eroavaisuuksia.

Analyysia tehtäessä haasteita aiheutti se, että toisinaan Reidar Särestöniemen taiteeseen kohdistuvat väärennöstapaukset yhdistyivät toisten taiteilijoiden tuotantoa koskeviin väärennöstapauksiin. Tästä johtuen tutkielman kannalta oleellisen materiaalin erottelu muusta aineistosta oli paikoitellen haastavaa. Lisäksi haasteita aiheutti osaltaan myös se, että kuulustelukertomukset eivät ole yhtenäisiä kertomuksia. Sen sijaan yksittäistenkin henkilöiden kertomukset saattavat sisältää monia eri narratiiveja, jotka nekin voivat olla hyvin pirstaleisia. Tämän takia on hyvä muistaa, että analyysiluvussa esitellyt narratiivit eivät esiinny kuulustelukertomuksissa yhtä selkeässä muodossa kuin tässä tutkielmassa.

2 TAIDEVÄÄRENNÖSRIKOLLISUUDEN TAUSTAA

Seuraavaksi käydään tarkemmin läpi taidevääreännöksiin kohdistuvan tutkimuksen taustaa. Tarkoituksena on käsitellä niitä peruskäsitteitä ja ilmiöitä, joita taidevääreännösmaailma pitää sisällään ja jotka ovat oleellisia tutkielman kannalta.

Taidevääreännös on taideteoksen alkuperäisyyttä ja aitoutta koskettava rikos²⁷. Vääreännökset ovat olennainen osa nykyajan taidemaailmaa ja etenkin viime vuosikymmeninä niiden määrä on ollut nousussa²⁸, mikä lisää niihin kohdistuvan tutkimuksen merkittävyyttä. Taidevääreännöksiä on löydettävissä niin taidemarkkinoilta kuin yksityisistä kokoelmistakin²⁹ ja niiden esiintyvyys onkin yleisesti luultua suurempi.

Vaikka taideteoksen aitoudesta valehteleminen on modernin taidemaailman ilmiö, niin länsimaisessa kulttuurissa esiintyvä mielenkiinto teosten alkuperää kohtaan juontaa juurensa paljon pidemmälle. Nimittäin jo keskiaikaisten pyhimyskulttien keskuudessa olttiin huolissan palvonnan kohteena olevien jäänteiden aitoudesta.³⁰ Tämä alun perin uskonnollisessa kontekstissa esiintynyt ilmiö siirtyi myöhemmin osaksi taidemaailmaa.³¹ Varsinaisia taidevääreännöksiä esiintyi ensimmäisen kerran renessanssin ajalla.³² Tätä ennen alkuperällä tai tekijällä ei ollut ollut suurta merkitystä, sillä keskiössä oli itse teos. Vääreentäjien työ perustuu edelleenkin vahvasti taidemaailman taiteilijakeskeisyyteen³³, jota ilman vääreännösten tekeminen jonkun muun nimissä olisi täysin hyödytöntä. Lenainin mukaan aito ja vääreännös ovatkin siis ennen kaikkea kulttuurihistoriallisia ilmiöitä³⁴.

Nykyään taidevääreännöstapauksia on todennäköisesti enemmän kuin voidaan edes selvittää. Taidevääreännösten kasvun taustalla vaikuttaa taiteen hinnan nousu, sillä onnistuneella vääreännöksellä voi tienata huomattavan määrän rahaa. Taidevääreännösten määrittely ei kuitenkaan aina ole kovin yksinkertaista. Pelkkä imitaatio toisesta taideteoksesta ei nimittäin vielä ole vääreännös, jos se ei vahingoita jonkun etua³⁵.

Vääreännöksestä ei teekään vääreännöstä suoranaisesti sen ulkoiset piirteet, vaan teoksen alkuperästä ja tekijästä valehteleminen. Vääreännöksen ja aidon ero ei siis aina ole

²⁷ Koponen 1995, 12

²⁸ Ragai 2015, 1

²⁹ Laitinen-Laiho 2004, 5

³⁰ Lenain 2011, 148

³¹ Lenain 2011, 9

³² Lenain 2011, 13

³³ Lenain 2011, 322

³⁴ Lenain 2011, 42

³⁵ Lenain 2011, 42

objekteissa itsessään³⁶ ja voisi sanoa, ette väärennöksiä ole olemassa ilman niihin liitettyjä merkityksiä. Jyrkän esteettiseltä näkökannalta katsottuna taitavasti tehty väärennös voi nimittäin tuoda aivan yhtä paljon tyydytystä kuin aito teos³⁷.

On olemassa kolme tapaa tehdä väärennös. Ensimmäinen on jonkin olemassa olevan työn kopiointi ja sen esittäminen alkuperäisenä. Toinen on jonkun vähempiarvoisen taiteilijan työn muuttaminen siten, että sitä pidetään jonkun arvostetumman taiteilijan tekemänä.³⁸ Tämän kaltaisissa tapauksissa esimerkiksi signeeraamaton teos on voitu signeerata jonkun teoksen aikaan ja henkeen sopivan taiteilijan nimellä.³⁹ Kolmas, ja kaikkein yleisin tapa, on täysin uuden teoksen tekeminen jonkun tietyn taiteilijan tyyliä imitoiden⁴⁰. Tämän tutkielman aineistosta esiin nousseet väärennöstapaukset edustavat juuri tätä kolmatta väärennöksentekotapaa. Itse teosten lisäksi myös niiden aitoustodistuksia voidaan väärentää, mikä on syynä siihen, ettei niitä enää juuri käytetä todisteina teosten alkuperästä⁴¹. Aitoustodistuksia kuitenkin edelleen esiintyy taidekaupassa ja niiden avulla voidaan koittaa vakuutella väärennettyjen teosten aitoutta. Tätä on nähtävillä myös tutkimusaineistossa.

Taideväärennöksiä koskevilla rikostapauksilla ei ole omia rikosnimikkeitä. Kyseiset tapaukset voivat kuitenkin täyttää ainakin tekijänoikeusrikoksen, väärennöksen ja petoksen tunnusmerkistön, mikä tekee niiden rikosoikeudellisesta arvioinnista hyvin monimuotoista⁴². Tekijänoikeusrikoksen tunnusmerkistö täyttyy ainoastaan silloin, kun alkuperäinen teos jäljennetään⁴³. Väärennöksen tunnusmerkistön puolestaan täyttää se, että luodaan täysin uusi teos jonkun tietyn taiteilijan tyyliä matkien ja signeeraten se hänen tekemäkseen. Tällöin rikos kohdistuu sekä taiteilijan että ostajan oikeusasemaan⁴⁴.

Taideväärentäminen on siis rikollista toimintaa, jonka tarkoituksena on hyötyä taloudellisesti myydyistä teoksista. Taideväärennösrikollisuudessa liikkuu suuria rahasummia⁴⁵, jossa uhrin taloudelliset tappiot voivat olla merkittävät. Taideväärennosten teke-

³⁶ Lenain 2011, 44

³⁷ Lenain 2011, 42

³⁸ Ragai 2015, 3

³⁹ Koponen 1995, 10

⁴⁰ Ragai 2015, 3

⁴¹ Laitinen-Laiho 2004, 10

⁴² Koponen 1995, 12–13

⁴³ Koponen 1995, 14

⁴⁴ Koponen 1995, 15–16

⁴⁵ Amineddoleh 2014, 420

misen suurimpana motiivina toimii yleensä raha, mutta taustalla voi olla myös kunnianhimoa tai kateutta⁴⁶. Jälkimmäisessä tapauksessa väärentäminen alkaa usein siitä, kun taiteilija ei kykene kehittymään ammatissaan ja lunastamaan paikkaansa taidemaailmassa⁴⁷.

2.1 Taideväärentäjät

Kuten edellä tuli esille, motiivit taideväärennösten tekemiseen ja kauppaamiseen voivat olla monenlaisia. Vaikka väärennystoimintaa on esiintynyt jo satoja vuosia, niin tieto yksittäisistä väärentäjistä ennen 1900-lukua on hajanaista. Lisäksi väärennösrikollisuuteen kohdistuvat rikosoikeudelliset käytännöt eivät olleet tätä ennen kovin selkeitä tai johdonmukaisia. Vasta 1900-luvulta eteenpäin väärentäjien elämäkerrat ovat olleet tarkemmassa tiedossa ja usein hyvät väärentäjät ovat kiinni jäätyään nousseet itsekkin kuuluisiksi⁴⁸. Taideväärennöksissä on kysymys kuitenkin laajemmin autenttisuuden loukkaamisesta, jossa väärennettävän taitelijan omaperäisyyttä jäljitellään ja pyritään valheellisin keinoin saavuttamaan taloudellisia voittoja.

Tutkimusaineistosta nousi esille monien eri taiteilijoiden teoksia väärentänyt lempäläinen hitsaaja ja itseoppinut taidemaalari Veli Seppä. Hän on tunnustanut väärentäneensä jokaisen tutkielmassa käsiteltävän Särestöniemen nimiin signeeratun teoksen. Seppää on nimitetty Suomen tuotteliaimmaksi ja taitavimmaksi taideväärentäjäksi, ja tästä johtuen hän on merkittävä henkilö Suomen taideväärennösrikollisuudessa.⁴⁹ Arvioiden mukaan Seppä on tehnyt satoja väärennöksiä, joihin kuuluu muun muassa Helene Schjerfbeckin, Ellen Thesleffin, Tove Janssonin, Akseli Gallen-Kallelan, Reidar Särestöniemen ja monien muiden suomalaisten taiteilijoiden teoksia. Kallein Sepän tekemä väärennös myytiin 2.2 miljoonan euron hintaan.⁵⁰

Reidar Särestöniemen nimiin signeeratuja teoksia Seppä on omien sanojensa mukaan väärentänyt noin 50 kappaletta. Hänen tunnetuin Särestöniemi-väärennös tutkimusaineistostakin esiin nouseva Usvakalliot-teos, joka myytiin Bukowskin huutokaupassa 40 000 euron hinnalla.⁵¹ Vaikka Sepän väärennöksiä myytiin suurilla summilla, niin hän itse

⁴⁶ Laitinen-Laiho 2004, 20

⁴⁷ Laitinen-Laiho 2004, 96

⁴⁸ Laitinen-Laiho 2004, 97–99

⁴⁹ Nousiainen 2019

⁵⁰ Nousiainen 2017

⁵¹ Nousiainen 2017

ei lopulta kuitenkaan saanut väärentämistään teoksista merkittäviä taloudellisia voittoja. Sen sijaan suurin osa rahoista meni hänen maalauksiaan välittäneille taidekauppiaille.⁵²

Seppä sai tuomion tekemistään väärennöksistä vuonna 2017. Tuomio jäi kuitenkin ehdolliseksi vankeusrangaistukseksi poliisien kanssa tehdyn yhteistyön vuoksi. Seppä auttoi poliisia selvittämään tutkielmankin kohteena olevaa taiderekollisuuskokonaisuutta.⁵³

Veli Sepän tarina muistuttaa kovasti maailmalla hyvin tunnettua Han van Meegerenin (1889–1947) väärentäjän tarinaa. Han van Meegeren oli hollantilainen taiteilija, joka väärensi menestyksekkäästi Johannes Vermeerin teoksia (1632–1675)⁵⁴. Jäädessään viimein kiinni hän kuitenkin kielsi oikeudessa tehneensä väärennöksiä ainoastaan rahan takia. Sen sijaan hän kertoi kriitikoiden arvostelun, murskakritiikin ja vilpittömän halun tehdä taidetta olleen hänen toimintansa todellinen motiivi⁵⁵.

Saadakseen tekemänsä väärennökset myydyksi Han van Meegeren sepitti tarinan, jonka mukaan Vermeerillä olisi uransa aikana ollut italialainen kausi, jonka aikana tämä oli maalannut uskonnollisia teoksia. Kuuluisin van Meegerenin väärennös oli *Kristus opetuslapsineen Emmausmäellä*, joka lopulta päättyi Boymasin museoon Rotterdamiin. Teoksen provenienssia vakuutelllessaan van Meegeren kertoi tarinan vanhasta ja vähävaraisesta italialaisperheestä, joka halusi myydä teoksen anonymisti.⁵⁶ Usein väärentäjät keksivätkin tämänkaltaisen tarinan teoksen myynnin taustalle. Tyypillisessä tarinassa teos on löytynyt juuri esimerkiksi köyhästä perheestä, jonka hallussa maalaus on ollut sukupolvien ajan⁵⁷. Analyysin yhteydessä tutkimusaineistosta nousikin esiin tekaistuja provenienssikertomuksia.

Han van Meegerenin tarina on edelleen kiinnostava, sillä siitä löytyy selkeitä yhtäläisyyksiä esimerkiksi tyypillisiin väärentäjän motiiveihin ja taideväärennöksiä kauppaavien taidekauppioiden tekaistuihin tarinoihin. Se muistuttaa osittain myös Sepän tarinaa, sillä molemmat näistä väärentäjistä saivat kuuluisuutta omalla toiminnallaan ja huijanneet töillään lukemattomia ihmisiä, joiden mukana oli myös taidemaailman asiantuntijoita. Väärentäjän profiiliin kuuluu myös usein pettymykset taidemaailmassa pärjäämisessä ja halu saada tunnustusta tehdystä taiteesta.

⁵² Nousiainen 2019

⁵³ Nousiainen 2017

⁵⁴ Dutton 2005, 261

⁵⁵ Werness 1983, 48

⁵⁶ Dutton 2005, 261

⁵⁷ Ragai 2015, 14

Myös Sepän toiminnassa näkyy tällaista ulkopuolisen tunnustuksen hakemista. Hän esimerkiksi vei erään Särestöniemen nimiin tekemänsä väärennoksen Särestöniemi-museoon näytille, koska halusi testata, kuinka hyvä väärentäjä ja taiteilija hän on⁵⁸. Tästä tapauksesta on kerrottu tarkemmin aineiston analyysin yhteydessä. Sekä Seppä että van Meegeren olivat ennen väärennösuraansa yrittäneet myydä omia teoksiaan ilman menestystä. Paljastuttuaan he molemmat kuitenkin tulivat tunnetuiksi juuri tekemiensä väärennösten takia. Väärentäjien osuus taidერიkollisuudessa onkin kiinnostavaa, sillä taideväärentäjiä ei välttämättä tai useinkaan motivoi pelkästään raha.

2.2 Taidekauppiat ja väärennösrikollisuuden asianomistajat

Pauliina Laitinen on teoksessaan *Taideväärennökset* (2004) taustoittanut taideväärennösrikollisuutta, niin suomalaisessa, kuin kansainvälisessäkin kontekstissa. Laitinen nostaa esille, että ulkomailla taideväärentäjien toimintaa on tutkittu⁵⁹, mutta Suomessa samantyyppistä tutkimusta ei olla tehty. Tämä johtuu siitä, että profiloituja suomalaisia väärentäjiä ja taidekauppiaita on alettu tunnistaa ja saamaan oikeuden eteen vasta viime vuosikymmenien aikana.⁶⁰ FAKE-vyyhdin paljastuminen on yksi syy sille, miksi tietoisuus kotimaisesta taideväärennösrikollisuudesta on viime aikoina kuitenkin lisääntynyt.

Suomessa itse väärentäjät joutuvat harvoin tuomituiksi. Sen sijaan tuomio langetetaan useimmiten väärennöskauppaan sekaantuneille taidekauppiaille.⁶¹ Taidერიkollisuuteen liittyy usein laaja verkosto, joka koostuu väärentäjistä, taidekauppiaista ja heidän läheisistään. Kaikki, jotka epäilevät tai ovat tietoisia mahdollisesta väärentämistoiminnasta ilmoittamatta siitä eteenpäin, ovat osa rikollista toimintaa. Tällainen tahallinen huomiotta jättäminen tai asioiden piilottelu voi pitää sisällään monenlaisia toimia, kuten avunantoa ja asiakirjojen vääristelyä.⁶² Tämän tyyppinen verkostoituminen nousi esille myös tutkimusaineistosta.

Menestyäkseen taideväärennösrikollisuus tarvitsee ympärilleen taitavan väärentäjän, hyvät verkostot omaavan taidekauppiaan sekä oikeat ostajakontaktit, jotka on kyettävä vakuuttamaan myytävänä olevan teoksen aitoudesta⁶³. Erityisen suuressa roolissa

⁵⁸ Nousiainen 2017

⁵⁹ Laitinen-Laiho 2004, 6

⁶⁰ Laitinen-Laiho 2004, 17

⁶¹ Laitinen-Laiho 2004, 17

⁶² Laitinen-Laiho 2004, 31

⁶³ Laitinen-Laiho 2004, 32

taideväärennösrikollisuudessa onkin onnistunut kaupankäynti ja hyvät argumentaatiotaidot⁶⁴. Taitava kauppias osaa taivutella asiakkaitaan monilla erilaisilla keinoilla, kuten vakuuttavuudella, imartelulla ja toisinaan jopa hienovaraisella manipulaatiolla⁶⁵. Taivutteen ja vakuuttelun keinot näkyvät myös FAKE-vyyhdin esitutkimateriaalissa. Toisinaan rikoksesta epäillyt jopa perustelivat valheitaan sillä, että kauppa onnistuu parhaiten hyvillä myyntipuheilla, olivat ne sitten valheellisia tai eivät.

Tietoisesti väärennöksiä kauppaavat henkilöt ovat taidekaupan kentällä kuitenkin marginaalissa. Suurin osa taidekauppiaista ei välitä teoksina tarkoituksellisesti väärennöksinä, vaan toimii rehellisistä lähtökohdista käsin⁶⁶. Onkin mielenkiintoista pohtia, missä kohdin tietämättömyyttä voidaan pitää vilpittömänä ja missä kohtaa silmien sulkeminen on tietoista. Raja näiden kohdalla on häilyvä, ja tämä seikka on hyvä pitää mielessä kuulustelukertomuksia analysoitaessa.

Tulevaisuuden kannalta taidekaupan valvonnan olisi hyvä muuttua järjestäytyneemmäksi ja enemmän valvotuksi, jotta taiteen ostajat eivät joutuisi suurten henkisten ja taloudellisten tappioiden uhreiksi eikä taidekaupan luotettavuus kärsisi. Taidemarkkinoihin kohdistuva mielenkiinto ja arvostus on kasvussa, ja taiteeseen ollaan valmiita sijoittamaan suuriakin summia⁶⁷. Tämän myötä myös väärennösrikollisuutta esiintyy entistä enemmän, ja joidenkin arvioiden mukaan jopa puolet Euroopassa myytävästä historiallisesta taiteesta olisi väärennöksiä.⁶⁸ Samaan aikaan kun taidekauppa kasvaa myös riskit rikollisuudelle kasvavat. Taideväärennösrikollisuus onkin alati kasvava ongelma, minkä vuoksi siitä on aiheellista tehdä tutkimusta.

2.3 Provenienssi ja taiteen asiantuntijuus

Provenienssilla tarkoitetaan taideteoksen historiallista alkuperää ja keinoja, joilla sitä pyritään todentamaan. Taideväärennöksiä tutkittaessa kysymykset aitoudesta ja alkuperäisyydestä ovat oleellisia, sillä taideväärennösrikosten rangaistavuus perustuu rikottuun tekijänoikeuteen. Suomessa taideväärennösrikoksissa kulkevat rikosnimikkeet ovat tekijänoikeuden rikkominen, petos sekä väärennös.⁶⁹

⁶⁴ Laitinen-Laiho 2004, 31

⁶⁵ Laitinen-Laiho 2004, 31

⁶⁶ Laitinen-Laiho 2004, 31–32

⁶⁷ Amineddoleh 2015, 420

⁶⁸ Amineddoleh 2015, 20

⁶⁹ Koponen 1995, 12–13

Asiantuntijoiden rooli on taideväärännösrikollisuudessa ja tutkinnassa oleellinen, sillä heiltä kysytään usein mielipidettä teosten aitoudesta.⁷⁰ Asiantuntijalta vaaditaan tarkkaa kykyä erottaa kyseessä olevan taiteilijan tyyliin, aikaan ja paikkaan liittyviä aspekteja⁷¹. Taitavasti tehdyillä väärännöksillä voidaan kuitenkin hämätä myös asiantuntijoita⁷². Esimerkiksi kahdessa Han van Meegerenin väärännöksessä oli mukana sellaista sinistä pigmenttiä, jota ei ollut saataville Johannes Vermeerin aikana, mikä paljastui vasta teknisten tutkimusten yhteydessä⁷³.

Pelkkä silmämääräinen tarkastelu ei siis riitä, vaan taideteoksen tunnistaminen aidoksi sisältää kolme eri ulottuvuutta, jotka ovat 1) tekninen tutkinta, 2) provenienssitutkinta ja 3) taiteen asiantuntijan lausunnot⁷⁴. Taiteen asiantuntijoilla on olemassa tietoa, jonka avulla tarkastella taideteoksen provenienssia sen omistajuussuhteiden, aiempien myyntien sekä teoksen ja taiteilijan tuntemisen kautta⁷⁵. Hyvällä asiantuntijalla on siis usein laaja historiantuntemus käsitteillä olevasta teoksesta ja ymmärrys taiteilijan ilmaisullisista ja teknisistä taidoista.

Taiderikollisuudessa esiintyy usein valheellisia tekaistuja aitouskertomuksia, joissa väärännöksen kauppaaja pyrkii luomaan taideteokselle historiallisen kontekstin sekä uskottavan taustatarinan⁷⁶. Tämän tarinan tarkoituksena on vakuuttaa taiteen asiantuntijat teoksen aitoudesta ja antamaan teokselle asiantuntijan tunnustus, eli esimerkiksi aitoustodistus. Asiantuntijan aitoustodistus nostaa taideteoksen myyntimahdollisuuksia huomattavasti, ja sen vuoksi niitä tehtaillaan myös ilman todellista asiantuntijan lausuntoa.⁷⁷

⁷⁰ Laitinen-Laiho 2004, 80–81

⁷¹ Laitinen-Laiho 2004, 80–81

⁷² Laitinen-Laiho 2004, 81

⁷³ Werness 1983, 46

⁷⁴ Amineeddoleh 2015, 424

⁷⁵ Amineeddoleh 2015, 425

⁷⁶ Laitinen-Laiho 2004, 125

⁷⁷ Laitinen-Laiho 2004, 128

3 FAKE-VÄÄRENNÖSVYYHDIN ESITUTKINTAPÖYTÄ- KIRJOJA

Tutkimusaineisto koostuu keskusrikospoliisin tuottamista FAKE-rikosvyyhdin esitutkintapöytäkirjoista, jotka sisältävät kuvaukset vuosien 2004–2013 aikana tehdyistä taideväärennöstapauksista. Esitutkintapöytäkirjat jakaantuvat Helsingin ja Sisä-Suomen haarojen rikostapauksiin. Tämän kappaleen alaluvut on otsikoitu niissä käsiteltävien väärennösten mukaan.

Esitutkintapöytäkirjat kytkeytyvät toisiinsa omien aluehaarojensa sisällä. Tästä johtuen samat rikoksesta epäillyt henkilöt toistuvat eri rikostapauksissa. FAKE-vyyhti on laaja ja monitahoinen kokonaisuus, joten selkeän kokonaiskuvan luominen yksittäisistä esitutkintapöytäkirjoista on haasteellista. Lisäksi rikoskokonaisuus sisältää useita väärennettyjä taideteoksia monelta eri taiteilijalta. Seuraavaksi onkin esitelty ainoastaan sellaiset tapaukset, joissa Seppä on väärentänyt Reidar Särestöniemen teoksia. Kaikki aineistossa esille tulevat teokset on todettu Kansallisgallerian tutkimuksissa väärennöksiksi.

3.1 Helsingin haaran aineisto

Helsingin haaran Särestöniemi-väärennöksiä käsittelevissä esitutkintapöytäkirjoissa kuvatut tapahtumat keskittyvät pitkälti Kati Kärkkäisen ja Reijo Pollarin omistaman Galerie Vision -taidegallerian ympärille. Seuraavaksi esiteltävistä neljästä esitutkintapöytäkirjasta kolmessa käsitellään sellaisia tapauksia, joissa väärennökset ovat kulkeutuneet Bukowskin huutokauppaan kyseisen gallerian kautta. Ainoastaan Lapin aurinko -nimistä väärennöstä käsittelevässä esitutkintapöytäkirjassa Galerie Vision ei ole osallinen tapahtumiin. Tässä tapauksessa taidekauppias Paul Hörhammer jätti kyseisen teoksen myytäväksi Hagelstamin huutokaupassa.

Galerie Visionin merkittävästä roolista johtuen Kärkkäisen ja Pollarin kuulustelukertomukset korostuvat aineiston analyysissa. Lisäksi esitutkintamateriaalissa on väärennösten välittämisessä ja myymisessä mukana olleiden henkilöiden kuulustelukertomuksia. Etenkin taidekauppiaiden Paul Hörhammerin, Eero Torttilan, Jouni Rannan sekä taidegalleristi Henry Seppälän kuulustelukertomukset nousevat esille.

3.1.1 Usvakalliot

Tässä esitutkintapöytäkirjassa käsitellään Bukowskin huutokaupassa huhtikuussa 2012 myytyä Särestöniemen nimelle signeerattua Usvakalliot-teosta. Tapauksen asianomistajia ovat Bukowski Oy Ab sekä teoksen ostanut yksityishenkilö.

Veli Seppä kertoo kuulustelussaan maallaneensa Usvakallot-teoksen 1990-luvun lopulla ja säilyttäneensä sitä vuosien ajan varastossaan. Vuonna 2011 hän kertomansa kävi näyttämässä maalausta Särestöniemi-museossa Kittilässä, koska halusi selvittää, kuinka hyvin osaa jäljitellä Särestöniemen tyyliä. Sepän mukaan teokseen suhtauduttiin museossa positiivisesti, mutta museon työntekijä kuitenkin kertoo, että hänelle jäi vierailusta hyvin epämääräinen kuva.⁷⁸ Kyseisestä museovierailusta kerrotaan tarkemmin eroavia narratiiveja käsittelevässä luvussa.

Sepän mukaan teos siirtyi häneltä itseltään Eero Torttila -nimiselle taidekauppiaille. Seppä kertoo tämän olleen täysin tietoinen teoksen alkuperästä, mutta Torttila itse kuitenkin kieltää kyseisen väitteen. Sen sijaan hän sanoo saaneensa teoksen vaihtokaupan yhteydessä eräältä henkilöltä, jonka nimeä hän ei muista.⁷⁹

Torttilalta Usvakalliot-teos siirtyi Kati Kärkkäisen ja Reijo Pollarin omistamalle taidegalleria Galerie Vision Oy:lle vuonna 2011. Tässä välittäjänä on ilmeisesti toiminut eräs ennen esitutkinnan alkua menehtynyt henkilö.⁸⁰ Galerie Visionilta teos siirtyi edelleen huutokauppakamari Bukowskille.⁸¹, jossa se myytiin huhtikuussa 2012 eräälle tamperelaiselle toimitusjohtajalle⁸².

Kuva 3. Veli Seppä, *Usvakalliot*
öljy kankaalle
100,5 x 129,5 cm
(Etpk 2400/R/42/14, 67)

⁷⁸ Etpk 2400/R/42/14, 6

⁷⁹ Etpk 2400/R/42/14, 8

⁸⁰ Etpk 2400/R/42/14, 9

⁸¹ Etpk 2400/R/42/14, 9

⁸² Etpk 2400/R/42/14, 10

3.1.2 In the north is now clear autumn

Tässä esitutkintapöytäkirjassa käsitellään tapausta, jossa taidegalleristien Kati Kärkkäisen ja Reijo Pollarin epäillään luovuttaneen kaksi väärennettyä teosta 100 000 euron lainan vakuudeksi tapauksen asianomistajalle. Kärkkäisen ja Pollarin siis epäillään erehdyttäneen kyseistä henkilöä teoksen aitouden ja arvon osalta ja aiheuttaneen tälle toiminnal- laan huomattavan taloudellisen tappion.⁸³ Pantiksi luovutetut maalaukset olivat Reidar Särestöniemen nimelle ja vuodelle 1978 signeerattu teos *In the north is now clear autumn* sekä Maria Wiikin nimelle signeerattu teos *Kukkia poimivat lapset*⁸⁴.

Ennen siirtymistään Galerie Visionille, *In the north is now clear autumn* -teos oli taidegalleristi Henry Seppälän Brande Arts Oy -nimisen taidegallerian hallussa. Siitä, kuinka teos sinne päätyi, ei ole tarkkaa tietoa. Poliisin tekemien kuulustelujen, löydettyjen asiakirjojen sekä Sepän kertoman perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että teos siirtyi Sepältä joko suoraan tai erään edesmenneen henkilön välityksellä taidekauppias Jouni Rannalle, jolta se puolestaan kulkeutui Brande Arts -gallerialle. Ranta on todennäköisesti ollut alusta alkaen tietoinen siitä, että hänen välittämänsä teos on väärennös.⁸⁵

Myös siihen, kuinka väärennös siirtyi Brande Artsilta Galerie Visionille, liittyy epäselvyyksiä. Ilmeisesti Seppälä, Ranta sekä Aarno Lehtiö-niminen taidekauppias kuitenkin päättivät yhdessä ottaa yhteyttä taidekauppias Paul Hörhammeriin, jonka he toivoivat kauppaavan teoksen Galerie Visionille. Tutkimusaineistosta käy ilmi, että todennäköisesti myös Hörhammer on ollut tietoinen teokseen liittyvästä väärennösriskistä, mutta jättänyt sen kuitenkin tarkastamatta. Kyseinen toiminta viittaa tahalliseen tietämättömyyteen.⁸⁶

⁸³ Etpk 2400/R/89/15, 5

⁸⁴ Etpk 2400/R/89/15, 56

⁸⁵ Etpk 2400/R/89/15, 7

⁸⁶ Etpk 2400/R/89/15, 9

Hörhammer myi teoksen Galerie Visionille, mutta ilmeisesti myös Kärkkäinen ja Pollari olivat tietoisia sen sisältämästä väärennösriskistä. Hörhammerin tapaan hekin kuitenkin jättivät teoksen tarkastamatta, joten heidänkin toiminta viittaa tahalliseen tietämättömyyteen.⁸⁷

Kuva 4. Veli Seppä, *In the north is now clear autumn*.
öljy kankaalle
(Etpk 2400/R/89/15, 268)

3.1.3 Lapin aurinko

Tässä esitutkintapöytäkirjassa käsitellään Särestöniemen nimelle ja vuodelle 1980 signerattua teosta, jonka Seppä kertoo maalanneensa vuonna 1997 tai 1998. Hän muistelee käyttäneensä kyseisen väärennoksen mallina Särestöniemen teosta *Kevään helisevät värit* (kuva 1.).⁸⁸

Tässä rikostapauksessa taidekauppias Paul Hörhammer jätti teoksen kaupattavaksi huutokauppakamari Hagelstam & Co:lle maaliskuussa 2014. Siellä se myytiin Lapin aurinko -nimellä yksityishenkilölle 18 000 euron hinnalla. Hörhammer kertoo hankkineensa kyseisen teoksen yhdessä taidekauppias Aarno Lehtiön kanssa noin vuosi ennen huutokaupan ajankohtaa taidekauppias Jouni Rannalta.⁸⁹

⁸⁷ Etpk 2400/R/89/15, 9

⁸⁸ Etpk 2400/R/270/15, 3

⁸⁹ Etpk 2400/R/270/15, 13

Ranta puolestaan kertoo saaneensa sen, kun Brande Arts -gallerian omistaja Henry Seppälä pyysi häntä etsimään varastossaan olevalle Lapin aurinko -teokselle välittäjää. Seppälä itse on kuulustelussaan kuitenkin kiistänyt nähneensä kyseistä teosta koskaan aiemmin.⁹⁰

Kuva 5. Veli Seppä, *Lapin aurinko*
öljy kankaalle
115 x 105 cm
(Etpk 2400/R/270/15, 44)

3.1.4 Poroja ja Poroja talvimaaisemassa

Tässä esitutkintapöytäkirjassa käsitellään kahta Bukowskin huutokaupassa myytyä Reidar Särestöniemen nimelle signeerattua teosta. Toinen niistä on öljy- ja toinen pastellimaalaus. Öljyvärimaalauksen nimi on *Poroja* ja se on signeerattu vuodelle 1973. Pastellimaalauksen nimi puolestaan on *Poroja talvimaaisemassa* ja se on signeerattu vuodelle 1976. Seppä on kertonut maalanneensa molemmat työt vuoden 2008 jälkeen. Hän kertoo käyttäneensä mallinaan taidekirjallisuutta sekä huutokauppojen myyntiluetteloiden taulukuvia.⁹¹

Omien sanojensa mukaan Seppä luovutti pastellimaalauksen eräälle ennen esituttokinnan alkua menehtyneelle taidekauppiaalle, ja öljyvärityön puolestaan tamperelaiselle taidekauppiaalle Kari Kantolalle. Molemmat työt ilmeisesti päätyivät Galerie Visionille erään toisen ennen esituttokinnan alkua menehtyneen taidekauppiaan kautta.⁹²

⁹⁰ Etpk 2400/R/270/15, 38

⁹¹ Etpk 2400/R/275/15, 4

⁹² Etpk 2400/R/275/15, 13

Taidegalleristi Kati Kärkkäinen toimitti molemmat maalaukset Galerie Visionilta Bukowskin huutokauppakamarille syyskuussa 2012, ja ne myytiin saman vuoden marraskuussa yksityishenkilöille. Öljyväriyöstä maksettiin 27 000 euroa ja pastellimaalauksesta 3 800 euroa.⁹³ Kärkkäisen ja Pollarin epäilläänkin erehdyttäneen sekä huutokauppakamaria Bukowskia että teokset ostaneita henkilöitä.⁹⁴

Kuva 6. Veli Seppä, *Poroja*
öljy kankaalle
120 x 120 cm
(Etpk 2400/275/15, 56)

Kuva 7. Veli Seppä, *Poroja talvimaisemassa*
pastelli samettipaperille
50 x 65,5 cm
(Etpk 2400/R/275/15, 55)

3.2 Sisä-Suomen haaran aineisto

Sisä-Suomen haaran aineisto sisältää yhteensä noin 28 esitutkintapöytäkirjaa, joista tässä tutkimuksessa on käytetty viittä. Laajassa esitutkintakokonaisuudessa taidekauppoihin epäillään liittyneen useita petos- ja väärennösrikkoksia, jotka pitävät sisällään tekaistuja aitous- ja alkuperäistodistuksia, valheellisia myyntipuheita sekä tekaistuja hinta-arvioita väärennösten myynnin yhteydessä. Sisä-Suomen haaran aineisto keskittyy useiden taidekauppiaiden välisten suhteiden sekä väärennettyjen teosten kauppaamisen käsittelemiseen.

Veli Seppä on väärentänyt useiden suomalaisten taiteilijoiden nimissä teoksia, jotka hän on luovuttanut taidekauppias Kari Kantolalle. Kantola on puolestaan välittänyt näitä

⁹³ Etpk 2400/R/275/15, 5

⁹⁴ Etpk 2400/R/275/15, 5

teoksia myytäväksi toisille taidekauppiaille ja myynyt niitä myös itse eteenpäin.⁹⁵ Rikospöytäkirjan kokonaisuudesta muodostuu taidekauppiain verkosto, jossa jokaisen tapauksen yhtenä asianomaisena esiintyy Kantola.

Väärennöksiin liittyvä rahaliikenne on ollut pääasiassa käteiskauppaa, ja Kantolan on epäilty määritelleen kyseisten teosten kauppahinnan. Poliisin arvion mukaan asianomistajille koituneet tappiot yhteenlaskettuna ovat 1 300 000 euron luokkaa.⁹⁶

3.2.1 Kari Kantolan kotietsintä

Tämän esitutkintapöytäkirjan tapahtumat ovat osa suurta rikosvyyhtiä, jossa Veli Seppä on väärentänyt suomalaisten kuvataiteilijoiden nimissä lukuisia töitä, joita monet eri taidekauppiat ovat myyneet ympäri maata. Käsittelyn keskiössä ovat taidekauppias Kari Kantolan omistamiin tiloihin tehdyt kotietsinnät. Kantolaa kuulustellaan epäiltynä petoksen yrityksestä ja väärennysaineiston hallussapidosta.⁹⁷

Kotietsinnän yhteydessä häneltä takavarikoitiin yhteensä 13 teosta, joista 4 oli Reidar Särestöniemen nimellä signeerattuja. Rikostutkinnassa ei ole mukana asianomistajia.⁹⁸ Takavarikoiduista Särestöniemi-väärennöksistä ei ollut saatavilla selkeitä kuvia, mutta alla on lueteltuna niiden tiedot⁹⁹.

- 1) 110 x 100 cm öljyvärityö *Siniruskea tunturimaisema*
- 2) 46,5 x 66 pastellityö *Lintuja*
- 3) 81,5 x 116 cm öljyvärityö *Punavihreä tunturimaisema*
- 4) 68,5 x 116 cm öljyvärityö *Keltavihreä tunturimaisema*

3.2.2 Oranssi maisema

Oranssi maisema -teoksen myyntiä koskeva esitutkintapöytäkirja käsittelee laajaa rikospöytäkirjan kokonaisuutta, joka sisältää monia vuosien 2014–2017 aikana esiin tulleita epäiltyjä petos- ja väärennösrikoksia. Rikoksesta epäiltyinä ovat taidekauppiat Vesa Gummerus ja

⁹⁵ Etpk 2400/R/192/16 2016, 80

⁹⁶ Etpk 2400/R/192/16 2016, 80

⁹⁷ Etpk 2400/R/391 2014

⁹⁸ Etpk 2400/R/391 2014, 4

⁹⁹ Etpk 2017, 53–54

Kari Kantola, taidegalleristi Keijo Kiljala sekä väärentäjänä toiminut Veli Seppä. Rikoskokonaisuudessa on kaksi asianomistajaa, joille koitui heihin kohdistuneen rikollisen toiminnan seurauksena huomattavia taloudellisia tappioita.

Poliisi takavarikoi Reidar Särestöniemen nimelle signeeratun Oranssi maisema -teoksen toisen asianomistajan hallusta. Sen myynnin vaiheita tarkastelevan esitutkintapöytäkirjan alkuosassa käsitellään Kantolan ja Gummeruksen välistä rahaliikennettä. Heidän molempien epäillään siirrelleen taidekauppoihin liittyviä rahoja Tampereen Eurokuva Ky -nimisen yhtiön kautta, jonka jäsenistöä he molemmat olivat. Lisäksi Gummeruksen epäillään olleen tietoinen Kantolan välittävän väärennettyä taidetta, mutta jatkaneen silti kaupantekoa tämän kanssa.¹⁰⁰

Seuraavaksi esitutkintapöytäkirjassa käsitellään Kantolan osuutta törkeään rikokseen, jossa eräs ennen esitutkinnan alkua menehtynyt henkilö oli välittänyt hänen myytäväkseen väärennettyjä teoksia. Kantola ja kyseinen henkilö olivat jakaneet näistä teoksista saadut voitot keskenään käteiskaupalla ilman virallisia kuitteja tai kauppakirjoja. Nimeltä mainitsemattoman edesmenneen henkilön epäillään sotkeneen vyyhtiin myös aikuisen poikansa, jota ensin epäiltiin rikoksesta, mutta joka todettiin myöhemmin yhdeksi tapauksen asianomistajista. Poliisi epäilee Kantolan ja edesmenneen henkilön myös suunnitelleen Oranssi maisema -teoksen myyntivaiheet etukäteen.¹⁰¹

Tämän jälkeen esitutkintapöytäkirjassa siirrytään käsittelemään Oranssi maisema -teoksen myyntivaiheita. Kantolan epäillään saaneen kyseisen teoksen Sepältä. On kuitenkin myös mahdollista, että aiemmin mainittu edesmennyt henkilö oli saanut teoksen Sepältä ja luovuttanut sen Kantolalle. Kantola puolestaan luovutti teoksen Gummerukselle, joka toimitti sen edelleen Kiljalan kaupattavaksi.

Esitutkintapöytäkirjan kuulustelukertomuksissa käsitellään muun muassa Kantolan ja Gummeruksen välistä suhdetta sekä sitä, kuinka kauppatilanne heidän välillään eteni. Gummerus väittää ottaneensa Oranssi maisema -teoksen Kantolalta välitettäväksi ja toimittaneensa sen Kiljalalle Kantolalta lainatulta pakettiautolla. Kantola kuitenkin kiistää tietäneensä teoksesta mitään, mutta myöntää kuitenkin lainanneensa pakettiautoaan Gummerukselle.¹⁰² Kiljalan väitetään kaupanneen Oranssi maisema -teoksen edellä mainitun edesmenneen henkilön pojalle, eli tapauksen ensimmäiselle asianomistajalle, 20 000 euron hintaan.

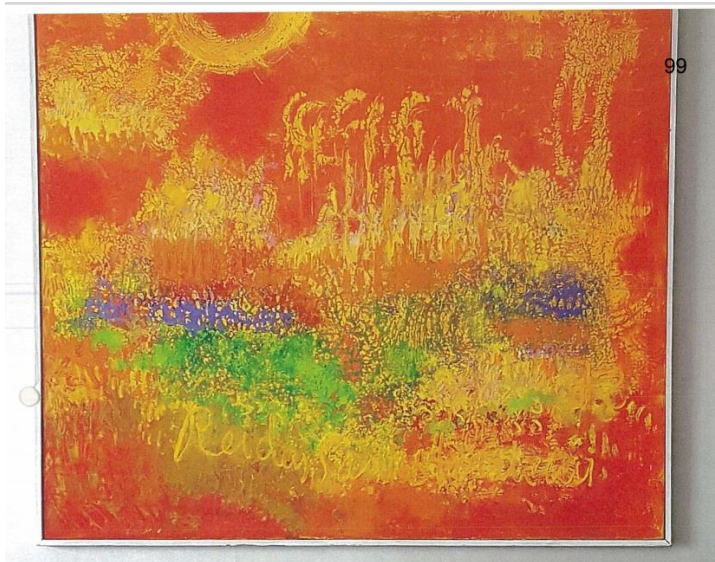
¹⁰⁰ Etpk 2400/R/192/16, 5–6

¹⁰¹ Etpk 2400/R/192/16, 7–8

¹⁰² Etpk 2400/R/192/16, 8–12

Kaikkien tämän rikostapauksen yhteydessä kuulusteltujen rikoksesta epäiltyjen toimineen yhteistyössä. Toiminnallaan he ovat harhauttaneet tapauksen kaksi asianomistajaa ostamaan väärennetyn teoksen.¹⁰³

Ensimmäinen asianomistajista myi teoksen edelleen erääseen porilaiseen taidegalleriaan. Ennen teoksen myymistä kyseinen asianomistaja oli epäillyt sen aitoutta, mutta hän oli kuitenkin vakuuttunut teoksen aitoudesta myöhemmin. Tähän oli vaikuttanut muun muassa taideasiantuntija Pauliina Laitisen kanssa käydyt sähköpostikeskustelut, joiden ansiosta asianomistaja oli päättänyt luottaa taulun aitouteen. Teoksen ostanut porilainen taidegalleria myi teoksen eräälle helsinkiläiselle henkilölle, joka on toinen rikostapauksen asianomistajista.¹⁰⁴

Kuva 8. Veli Seppä, *Oranssi maisema*
öljy kankaalle
120 x 120 cm
(Etpk 2400/R/192/16, 99–102)

3.2.3 Rovaniemen osuuspankkiin myyty Punertavan sävyinen maisema

Punertavan sävyinen maisema -teosta koskeva esitutkintapöytäkirja käsittelee 2013 vuonna tapahtunutta taidekauppaa, jonka yhteydessä Reidar Särestöniemen nimiin signeerattu teos myytiin Rovaniemen Osuuspankille 30 000 euron hinnalla. Rikoksesta epäiltyinä tapauksessa ovat taidekauppiaat Kari Kantola ja Seppo Salonen, väärentäjänä toiminut Veli Seppä sekä eräs ennen esitutkinnan alkua menehtynyt henkilö.¹⁰⁵

¹⁰³ Etpk 2400/R/192/16, 8–12

¹⁰⁴ Etpk 2400/R/192/16, 12–15

¹⁰⁵ Etpk 2400/R/254/15, 5–7

Kyseisessä rikostapauksessa Kantolan epäillään saaneen Punertavan sävyinen maisema -teoksen suoraan Sepältä. Tämän jälkeen Kantola on toimittanut teoksen edellisessäkin rikoskokonaisuudessa osallisena olleelle edesmenneelle rikoksesta epäillylle, joka on myöhemmin luovuttanut teoksen Saloselle kaupattavaksi. Salonen kauppasi teoksen vuonna 2013 Pohjolan Osuuspankkiin ja pankin henkilökunta oli vakuuttunut teoksen aitoudesta, sillä jopa eräs taideasiantuntija piti teosta aitona Särestöniemen työnä. Teoksessa oli ollut mukana myös erään taideasiantuntijan nimellä varustettu aitoustodistus. Tapauksessa Salosen epäillään olleen tietoinen, tai ainakin epäilleen, että kyseessä on väärennös.¹⁰⁶

Kuva 9. Veli Seppä, *Punertavasävyinen maisema*
öljy kankaalle
111 x 80,5 cm
(Etpk 2400/R/254/15, 95)

3.2.4 Syksyinen koivikko

Syksyinen koivikko -teoksen tapausta käsittelevässä esitutkintapöytäkirjassa rikoksesta epäiltyjä ovat taidekauppiaat Juha Kaistinen, Kari Kantola sekä väärentäjänä toiminut Veli Seppä. Heidän epäillään osallistuneen Syksyinen koivikko -teosväärennöksen myyntiin. Rikoskokonaisuudessa Kaistisen on kaupannut kyseisen väärennöksen eräälle kuopiolaiselle yksityishenkilölle vuonna 2013 38.000–41.000 euron hintaan. Tämä kauppa aiheuttikin kyseiselle asianomistajalle merkittävän taloudellisen tappion.

¹⁰⁶ Etpk 2400/R/254/15, 8–12

Kaistinen kertoo saaneensa teoksen Kantolalta. Kyseiseen rikostapaukseen liittyy väärennettyjä kuitteja sellaisten henkilöiden nimillä varustettuna, joilla ei todellisuudessa ole osuutta kauppaan, sekä Kaistisen omistaman Taivasfilmi Oy:n kirjanpidosta löytyneitä epämääräisiä käteismaksutositteita.¹⁰⁷

Kuva 10. Veli Seppä, *Syksyinen koivikko*
öljy kankaalle
116 x 130,5 cm,
(Etpk 2400/R/14/15, 189)

3.2.5 Huurrekoivikko

Huurrekoivikko-teoksen tapausta käsittelevässä esitutkintapöytäkirjassa rikoksesta epäiltyinä ovat taidekauppiaat Juha Kaistinen ja Kari Kantola sekä väärentäjänä toiminut Veli Seppä. Kyseisessä tapauksessa Kaistinen myi eräälle muoniolaiselle henkilölle vuonna 2012 kaksi väärennettyä teosta, toinen oli signeerattu Reidar Särestöniemen ja toinen Ellen Thesleffin nimelle. Teosten yhteishinta oli 37 000 euroa.¹⁰⁸ Tässä tutkielmassa käsitellään ainoastaan Särestöniemen nimelle signeerattua maalausta.

¹⁰⁷ Etpk 2400/R/14/15, 5–10

¹⁰⁸ Etpk 2400/R/237/15, 1–5

Kaistisen mukaan hän oli saanut teoksen alun perin Kantolalta. Teoksen mukana oli myös väärennetty aitoustodistus, jonka mukaan taiteilijan veli Anton Särestöniemi olisi vahvistanut sen aitouden. Huurrekoivikko -teoksen alkuperää tutkittaessa Kantola pyrkii jatkuvasti peittelemään jälkiään vetoamalla ennen esitutkinnan alkua menehtyneisiin henkilöihin. Kaistinen puolestaan vetoaa siihen, että luotti tapauksessa Kantolan asiantuntijuuteen. Tähänkin tapaukseen liittyy monimutkaista rahaliikennettä, joka on kulkenut Kaistisen Taivasfilmi Oy -yrityksen tilin kautta. Tämän epämääräisen rahaliikenteen epäillään olevan Kantolan keino häivyttää Kaistisen osuus kaupoista.¹⁰⁹

Kuva 11. Veli Seppä, *Huurrekoivikko*
öljy kankaalle
101,5 x 87 cm,
(Etpk 2400/R/237/15/ 2017, 121)

¹⁰⁹ Etpk 2400/R/237/15, 3–13.

4 SYYTTÖMYYDEN TODENTAMISEN TEEMAT

Tässä luvussa käydään läpi kaikkein keskeisimmät oman syyttömyyden todentamisen keinot, joihin rikoksesta epäillyt vetoavat kuulustelukertomuksissaan. Helsingin ja Sisä-Suomen haarojen aineistoista nousee esille paljon samoja teemoja, mutta myös eroavaisuuksia on löydettävissä. Teemat kietoutuvat usein toisiinsa, joten niiden jaottelu on osittain keinotekoista.

Molemmissa aineistoissa yleisiä teemoja ovat hyvään uskoon vetoaminen, vastuun siirtäminen muille osapuolille sekä oman osallisuuden kieltäminen. Helsingin haaran aineistossa muita usein esiintyviä teemoja ovat uhriksi tekeytyminen sekä omaan auktoriteettiin vetoaminen. Sisä-Suomen haaran aineistossa puolestaan on lisäksi löydettävissä aiheen kiertelyä, muistamattomuuteen vetoamista sekä edesmenneisiin henkilöihin vetoamista. Edesmenneisiin henkilöihin vetoamisen teemaa esiintyy lähinnä taidekauppias Kari Kantolan kuulustelukertomuksissa. Se on kuitenkin nostettu esille kiinnostavana yksityiskohtana, koska Kantola vetoaa siihen huomattavan usein.

4.1 Hyvään uskoon vetoaminen

Niin kutsutun *bona fide* -ajatusmallin taakse piiloutuminen, on hyvin yleistä taideväärnönksen paljastuessa. Tällaisessa tapauksessa kaikki osalliset väittävät toimineensa vilpittömässä mielessä luullen teosta aidoksi.¹¹⁰ Kyseinen toimintamalli voikin olla syy siihen, miksi varsinaisia syyllisiä ei saada kiinni ollenkaan¹¹¹.

Hyvään uskoon vetoamista on havaittavissa selkeästi myös FAKE-vyyhdin aineistossa, jossa se ilmenee sekä omien vilpittömien aikeiden uskotteluna että tietämättömyyteen vetoamisena. Sisä-Suomen haaran aineistossa hyvään uskoon vetoaminen on yleisimmin esiintyvä teema, ja myös Helsingin haaran aineistossa sitä esiintyy huomattavan paljon.

Helsingin haaran esitutkintapöytäkirjoissa hyvään uskoon vetoavat etenkin rikoksesta epäillyt taidegalleristit Kati Kärkkäinen ja Reijo Pollari sekä taidekauppiaat Paul Hörhammer, Jouni Ranta ja Henry Seppälä. Kyseiset henkilöt kertovat kuulusteluissaan

¹¹⁰ Laitinen-Laiho 2004, 87

¹¹¹ Laitinen-Laiho 2004, 9

pitäneensä väärennettyjä teoksia aitoina ja toteavat ostaneensa ne hyvässä uskossa. Esimerkiksi Kärkkäinen toteaa Usvakalliot-teosta koskevassa kuulustelussa, että kyseinen maalaus on ostettu Galerie Visionille aitona teoksena, ja että hän todella luuli sitä aidoksi Särestöniemeksi:

”Olen ostanut teokset Särestöniemen teoksina hyvässä uskossa”¹¹²

Samassa kuulustelussa Kärkkäinen myös ilmoittaa aikovansa vaatia korvauksia henkilöiltä, joilta hän on teoksen ostanut¹¹³. In the north is now clear autumn -teosta käsittelevän esitutkintapöytäkirjan kuulustelussaan hän puolestaan toteaa luottaneensa saamiinsa dokumentteihin ja teoksen aitouteen, ja että hänellä ei sen takia ollut mitään syytä epäillä niitä¹¹⁴.

Myös Pollari vakuuttaa, ettei tiennyt Usvakalliot-teoksen olevan väärennös. Hänen mukaansa hän ja Kärkkäinen eivät pitäneet väärennettyjä töitä hallussaan tahallisesti. Kun Pollarilta kysytään, katsooko hän syyllistyneensä väärennysaineiston hallussapitoon, vastaus on kieltävä. Pollarin mukaan sekä hän että Kärkkäinen ovat luottaneet asiantuntijoiden ja huutokaupakamareiden arvioihin teoksen aitoudesta¹¹⁵. Kärkkäinen ja Pollari siis korostavatkin omaa tietämättömyyttään ja hyvää uskoaan vetoamalla siihen, että ovat ainoastaan luottaneet muiden tahojen arvioihin.

Myös esimerkiksi Lapin aurinko -teoksen tapausta käsittelevässä esitutkintapöytäkirjassa Jouni Ranta kiistää missään vaiheessa epäilleensä kyseisen teoksen aitoutta. Hän kertoo pitäneensä Hörhammerin mielipidettä takeena teoksen aitoudesta:

”Olen sen aitona ostanut ja luottanut Paulin asiantuntemukseen.”¹¹⁶

Hyvään uskoon vetoamiseen liittyikin usein se, että lisäksi vedotaan jonkun toisen henkilön mielipiteeseen, ja siirretään näin vastuuta pois itseltä. Helsingin haaran aineistossa tämä henkilö on usein Hörhammer, jonka asiantuntija-asemaa rikoksesta epäillyt käyttävät oman viattomuutensa korostamiseen. Hyvään uskoon vetoamisen teema liittyikin läheisesti myöhemmin käsiteltäviin vastuun siirtämisen ja auktoriteettiin vetoamisen teemoihin.

¹¹² Etpk 2400/R/42/14, 28

¹¹³ Etpk 2400/R/42/14, 28

¹¹⁴ Etpk 2400/R/89/15, 140

¹¹⁵ Etpk 2400/R/42/14, 36

¹¹⁶ Etpk 2400/R/270/15, 140

Hyvään uskoon vedottaessa ei kuitenkaan aina hyödynnetä muiden mielipiteitä. Sen sijaan rikoksesta epäillyt toisinaan vain yksinkertaisesti korostavat omaa tietämättömyyttään ja kieltävät toimineensa väärin tietoisesti. Lisäksi he saattavat korostaa sitä, että teoksen alkuperä on tullut heille täytenä yllätyksenä. Esimerkiksi Seppälä toteaa In the north is now clear autumn -teoksen tapausta käsittelevässä kuulustelussaan, että ei ole tietoisesti tehnyt mitään väärää eikä katso syyllistyneensä rikokseen¹¹⁷ Hörhammer puolestaan kertoo hankkineensa Lapin aurinko -teoksen hyvässä uskossa, eikä myöskään koe syyllistyneensä rikokseen¹¹⁸. Lisäksi esimerkiksi Kärkkäinen korostaa omaa tietämättömyyttään kommentoimalla Sepän tunnustusta Usvakalliot-teoksen maalaamisesta seuraavilla sanoilla:

”jos hän on näin asian kertonut, niin sitten hän on ilmeisesti sen tehnyt. Minulla ei ole ollut tällaisesta asiasta tietoa.”¹¹⁹

Kärkkäisen tavoin myös Pollari väittää, että hän ei tiennyt Sepän maalanneen Usvakalliot-teosta. Kun häneltä kysytään, onko kyseinen teos Sepän maalaama, hän vastaa seuraavasti:

”Minä en voi sitä tietää. Sitä pitää kysyä Veli Sepältä.”¹²⁰

Kärkkäinen ja Pollari eivät siis kiistä teoksen tulevan Sepältä, mutta väittävät olleensa tästä täysin tietämättömiä. Pollari vielä vahvistaa tätä vaikutelmaa ilmoittamalla, että heillä on ollut paljon Särestöniemen töitä, joista ainuttakaan ei ole annettu takaisin. Tästä johtuen hän olisi omien sanojensa mukaan yllättynyt, jos Usvakalliot-teos todettaisiin väärännökseksi¹²¹

Myös Poroja- ja Poroja talvimaisemassa -teoksia käsittelevässä esitutkintapöytäkirjassa Pollari toteaa, että Sepän osuus tulee hänelle täytenä yllätyksenä. Hänen mukaansa kuulustelutilanne on ensimmäinen kerta, kun hän kuulee Sepän maalanneen kyseiset teokset¹²². Myös muun muassa Torttila vetoaa tietämättömyyteen. Hänkin kertoo, ettei tiennyt Sepän maalanneen Usvakalliot-teosta, eikä sen takia katso syyllistyneensä rikokseen.¹²³

¹¹⁷ Etpk 2400/R/89/15, 194

¹¹⁸ Etpk 2400/R/270/15, 13

¹¹⁹ Etpk 2400/R/42/14, 26

¹²⁰ Etpk 2400/R/42/14, 35

¹²¹ Etpk 2400/R/42/14, 36

¹²² Etpk 2400/R/275/15, 35

¹²³ Etpk 2400/R/42/14, 54

Kaikki edellä mainitut henkilöt ovat todennäköisesti olleet tietoisia siitä, että on väärennökset tulisivat paljastumaan tutkinnan edetessä. Tämä onkin mahdollisesti saanut heidät todistelemaan omaa syyttömyyttään mahdollisimman ponnekkaasti jo etukäteen.

Sisä-Suomen haaran aineistossa lähes jokainen rikoksesta epäiltynä kuulusteltu henkilö vetoaa hyvään uskoon ja tietämättömyyteen vähintään kerran. Kaikkein eniten tietämättömyyteen vetoaa taidekauppias Juha Kaistinen, joka toimi taidekauppias Kari Kantolan alamyynnä kahdessa eri rikoskokonaisuudessa. Kaistinen oli saanut myytävät teokset Kantolalta, ja he olivat jakaneet myynnistä seuranneet voitot. Syksyinen koivikko -teoksen tapaukseen liittyen Kaistinen kuitenkin kommentoi häneen kohdistuvaa rikos-epäilyä seuraavanlaisesti:

”Kiistan syyllistyneeni rikokseen asiassa. En ole ollut tietoinen taulun olevan väärennys. Luulen, että jos taulu olisi tullut minulle suoraan myyntiin tältä rouvalta, olisin varmaan lähtenyt kuljetta-
maan teosta jossain aitoustutkimuksessa. Mutta, koska se tuli Kantolalta, en epäillyt sen aitoutta, koska Kantola minut asiassa vakuutti ja kertoi minulle taulusta ja mitä itse oli siitä todennut. Luo-
tin Kantolan sanomaan. Kari Kantola on ihmisenä hyvin auttavainen ja ystävällinen. Olen sellai-
nen ihminen, joka luottaa ihmisiin. Vaimonikin sanoo minulle, että olen sinisilmäinen. Uskon aina
kaikkien jutut.”¹²⁴

Tässä lainauksessa Kaistinen korostaa omaa hyvää uskoaan kutsumalla itseään luotta-
vaiseksi ihmiseksi, jota hänen oma vaimonsakin on sanonut sinisilmäiseksi. Lisäksi Kais-
tinen kuvailee Kantolaa auttavaiseksi ja ystävälliseksi ihmiseksi. Tässä Kaistinen siis
ikään kuin syyttää Kantolan miellyttävää luonnetta siitä, ettei itse osannut epäillä tältä
tullutta taulua väärennökseksi. Mutta vaikka Kaistinen vakuuttaa hyvää uskoaan, niin ky-
seistä tapausta käsittelevässä esitutkintapöytäkirjassa on maininta siitä, että hän on luul-
tavasti jättänyt teosten aitouden ja alkuperän tietoisesti selvittämättä.¹²⁵

Syksyinen koivikko -teoksen tapauksessa Kaistinen on ilmeisesti syyllistynyt myös
kirjanpidon vääristelyyn. Hän ei kuitenkaan myönnä kyseisen toiminnan olleen tahallista,
vaan vetoaa ajattelemattomuuteen.¹²⁶ Kun Kaistiselta kuulustelutilanteessa kysytään
onko hän tahallaan jättänyt harhaanjohtavan kirjanpidon huomiotta, vastaus on seuraa-
vanlainen:

”Olen luottanut täysin Kari Kantolan kokemukseen alalta ja näistä töistä. Jos Kari Kantola on mi-
nulle jotain kertonut tauluista, on se usein mennyt minulta ohikin, koska olen nähnyt ainoastaan
sen taulun ja olen alkanut sitä innolla myymään. Voidaan sanoa, että olen luottanut Kantolaan so-
keasti. Olen luottanut Kantolaan asiassa ja ollut sen takia Kantolan kanssa tekemisissä. Olen luot-
tanut Kantolaan asiassa niin, että tällaisia väärennöksiä ei olisi tullut vastaan.”¹²⁷

¹²⁴ Etpk 2400/R/14/15, 81

¹²⁵ Etpk 2400/R/14/15, 49

¹²⁶ Etpk 2400/R/14/15, 97

¹²⁷ Etpk 2400/R/14/15, 102

Tässäkin kohdassa Kaistinen siis korostaa omaa luottavaisuuttaan, ja pyrkii selvästi luomaan itsestään kuvaa hyväuskoisena henkilönä. Hän ei muiden rikoksesta epäiltyjen tavoin vetoa ainoastaan siihen, että on toiminut hyvässä uskossa ainoastaan jonkun tietyn tapahtuman hetkellä, vaan korostaa hyväuskoisuuden olevan osa hänen luonnettaan. Kaistinen myös toistuvasti vetoaa Kantolan luotettavuuteen ja asiantuntijuuteen, joten tässäkin tapauksessa hyvään uskoon vetoaminen liittyy myös auktoriteettiin vetoamisen teemaan.

Kaistisen lisäksi hyvään uskoon ja tietämättömyyteen vetoaa jatkuvasti myös Kantola. Häntä on pidetty Sisä-Suomen haaran tapausten pääepäiltynä, sillä hänen osallisuutensa kietoutuu jokaiseen Sisä-Suomen haaran aineistossa käsiteltävään teokseen. Mutta vaikka Kantola itse vakuuttaa tietämättömyyttään, niin muut asianosaiset ovat antaneet hänestä lausuntoja, jotka ovat ristiriidassa hänen omien sanojensa kanssa.

Esimerkiksi Seppä kertoo useaan otteeseen olleensa suorassa yhteydessä Kantolaan ja antaneensa tälle useita tekemiään tauluja. Seppä on myös kertonut väärentäneensä jopa yhden aitoustodistuksen Kantolan pyynnöstä:

”Tämä on minun tekemäni paperi. Olen tehnyt tämän paperin Kantolan pyynnöstä muutama viikko teoksen valmistumisen jälkeen. Olin luovuttanut taulun jo Kantolalle kun hän pyysi että teokselle pitäisi saada jonkinlainen alkuperätodistus. Paperissa olevan tekstin olen raapaissut ”hatusta”, eli en ottanut tähän mallia tai tietoa mistään. Olen tehnyt tuon Anton Särestöniemen allekirjoituksen tuohon paperiin. Toimitin paperin sitten Kantolalle.”¹²⁸

Kun Kantolalta kysytään Sepän yllä olevasta kommentista, niin hän vetoaa tapansa mukaan tietämättömyyteen. Samalla hän viittaa tapahtumassa mukana olleeseen, mutta ennen esitutkinnan alkua menehtyneeseen henkilöön, jolta on kertomansa mukaan saanut teoksen:

”En tiedä siitä mitään. Se on kulkenu toi paperi taulun mukana henkilöltä x asti.”¹²⁹

Sisä-Suomen aineistossa tyypillisin tapa omaa hyvään uskoon vetoamisessa on yhdistää se esimerkiksi vastuun siirtoon tai yksinkertaisesti tietämättömyyteen. Pääsääntöisesti rikoksesta epäillyt käyttävät ainoastaan ”en tiedä” -argumenttia, mutta myös moniulotteisempaa selittelyä esiintyy. Esimerkiksi Kaistinen vetoaa tietämättömyyteen ja pyrkii toistuvasti siirtämään vastuuta henkilöille, jotka olivat osana väärennösten myyntiketjua. Kantola puolestaan on vakuutteluissaan Kaistista huomattavasti vähäsanaisempi, mutta hänkin siirtää vastuuta muille asianomaisille.

¹²⁸ Etpk2400/R/237/15, 43

¹²⁹ Etpk 2400/R/237/15, 32

Sekä Helsingin että Sisä-Suomen haaran aineistoissa hyvään uskoon vetoaminen toimii usein siirtymänä argumentointiin, jossa korostetaan sekä omaa vilpittömyyttä että uskoa muiden asianomaisten vilpittömyyteen. Monet rikoksesta epäillyn asemassa kuulustellut henkilöt siis vetoavat siihen, että eivät ole tienneet tai osanneet epäillä kyseessä voivan olla väärennös. Koska taidekauppa perustuu pitkälti kahdenvälisiin sopimuksiin ja luottamukseen, niin väärennöksen paljastuessa hyvään uskoon vetoaminen on todella helppoa. Voikin olla todella haastavaa saada selvyyttä siitä, kuka todella on ollut tietoinen mistäkin asiasta. Taidekaupassa liikkuu suuria rahasummia, ja tämän takia on ongelmallista, että myyjillä ei ole velvollisuutta aitouden tarkastamisessa. Rikosepäilyn tullessa ilmi voivat kaikki osalliset sanoa luottaneensa jonkun toisen mielipiteeseen.

4.2 Vastuun siirtäminen muille osallisille

Sekä Helsingin että Sisä-Suomen aineistossa esiintyy paljon vastuun siirtämistä muille asianomaisille. Tähän teemaan vedotessaan kuulusteltavat väittävät vastuun teoksen tarkastamisesta olleen joko sen ostaneilla tai myyneillä tahoilla, eikä heillä itsellään.

Helsingin aineistossa etenkin taidegalleristit Kati Kärkkäinen ja Reijo Pollari käyttävät tätä keinoa pyrkiessään saamaan itsensä vaikuttamaan mahdollisimman syyttömiltä. Kun Kärkkäiseltä esimerkiksi kysytään, kerrottiinko Bukowskin huutokauppakamaria edustaneelle henkilölle Usvakalliot-teoksen omistushistoriasta, hän vastaa kieltävästi. Hän perustelee kertomatta jättämisen sillä, että kyseinen henkilö ei ollut kysynyt siitä.¹³⁰ Kärkkäisen mukaan teoksen omistushistorian selvittäminen olisikin siis ollut Bukowskin huutokappakamarin vastuulla.

Myös Pollari vastaa tähän samaan kysymykseen, että huutokaupan edustajat eivät edes ota töitä myyntiin, jos eivät ensin tarkista niitä¹³¹. Tässä hän sekä siirtää vastuun huutokaupan edustajille että kiertää itse kysymyksen. Pollarilla samansuuntaisia ajatuksia myös Poroja- ja Poroja talvimaisemassa -teosten tapausta käsittelevässä kuulustelussa, jossa hän kertoo huutokaupan tarkastavan teokset ja tekevän myyntiinottamispäätökset sen perusteella:

¹³⁰ Etpk 2400/R/42/14, 25

¹³¹ Etpk 2400/R/42/14, 31

”Kun Särestöniemiä on viety huutokauppaan, niin ne on itse katsonut, onko ne aitoja. Jos ovat olleet, niin ne ovat ne ottaneet ... Tarkistuksen tekee huutokauppa, emme me.”¹³².

Kärkkäinen ja Pollari vaikuttavatkin olevan sitä mieltä, että teoksen aitouden ja omistushistorian tarkastaminen on vastaanottajan vastuulla. Myös esimerkiksi taidekauppias Henry Seppälällä vaikutta olevan samankaltaisia näkemyksiä. In the north is now clear autumn -teoksen tapausta käsittelevässä esitutkintapöytäkirjassa hän nimittäin perustelee syyttömyyttään sillä, että aitouden tarkastaminen on oikeastaan teoksen myyntiin ottavan tahon vastuulla:

”En ole kenelläkään väittänyt tätä aidoksi vaan olen sanonut, että se joka ottaa sen myyntiin niin selvittää myös sen aitouden.”¹³³

Yllä kuvatuissa tapauksissa rikoksesta epäillyt henkilöt siis siirtävät vastuun aitouden tarkastamisesta teoksen vastaanottaneelle tahoille. Toisinaan vastuu kuitenkin siirretään myös sille osapuolelle, jolta teos on tullut. Esimerkiksi kun Hagelstamin huutokauppakamarilla työskennelleeltä rikoksesta epäillyltä Carl Schnittiltä kysytään, oliko Hörhammer pitänyt Lapin aurinko -teosta aitona, tämä vastaa:

”Sitä täytyy kysyä häneltä. Oletin, että hän tiesi mistä tämä tuli, koska hän käyttää meitä myyjinä, koska hän itse ei ole enää huutokauppakamarialalla.”¹³⁴

Schnitt on siis olettanut, että teoksen välittäjänä toiminut Hörhammer olisi tarkastanut teoksen aitouden. Kysyttäessä mihin Schnitt oli perustanut teoksen aitouden sen luovutushetkellä hän kertoo edelleen, että aitouskäsitys perustui siihen, että teos oli tullut Hörhammerilta:

”Luottamukseni hänen ammattitaitoonsa on niin suuri ... En vielä tänäkään päivänä tiedä mistä Hörhammer oli teoksen saanut. Siitä ei käyty keskustelua. En koskaan kysynyt sitä Paulilta, koska oletin, että hän on varmistanut sen.”¹³⁵

Näiden tapausten valossa vaikuttaa siltä, että huutokauppojen edustajat olettavat taidekauppiaiden tarkastavan työt, ja taidekauppiat puolestaan pitävät aitouden tarkastamista huutokauppojen vastuualueena.

Myös Sisä-Suomen haaran aineistossa on löydettävissä toimintaa, jossa rikoksesta epäillyt pitävät aitouden tarkastamista muiden asianomaisten vastuualueena. Vastuun

¹³² Etpk 2400/R/275/15, 33-34

¹³³ Etpk 2400/R/89/15, 191

¹³⁴ Etpk 2400/R/270/15, 33

¹³⁵ Etpk 2400/R/270/15, 33

siirtäminen muille asianomaisille onkin yksi Sisä-Suomen haaran aineiston käytetyimmistä teemoista, ja sitä esiintyy usein muiden vakuuttelukeinojen yhteydessä. Monesti vastuun siirtämiseen liittyy myös muiden rikoksesta epäiltyjen syyttelyä sekä oman vastuun vähättelyä.

Esimerkiksi Oranssi maisema -teoksen tapausta käsittelevässä esitutkintapöytäkirjassa esiintyy paljon rikoksesta epäiltyjen keskinäistä syyttelyä. Kyseisen teoksen kauppaamiseen liittyy useita välikäsiä ja aineiston perusteella tapaus on ollut hyvin monivaiheinen ja vaikeaselkoinen. Esitutkintapöytäkirjassa epäillään Oranssi maisema -teoksen myyntivaiheiden monimutkaisuuden olleen suunnitelmallista, ja että tällä toiminnalla oltaisiin haluttu peittää sekä teoksen alkuperä että Kari Kantolan osallisuus sen välittämisessä.¹³⁶ Seuraavaksi esitetään muutamia esimerkkejä siitä, kuinka kuulusteltavat pyrkivät tämän tapauksen osalta siirtämään vastuuta muille rikoksesta epäillyille.

Eräässä tapauksessa kahdella rikoksesta epäillyllä henkilöllä, taidegalleristi Kiljalalla ja taidekauppias Vesa Gummeruksella, oli eriävät mielipiteet siitä, onko Kiljala ollut osana teoksen myyntiä vai ei. Kun Kiljalalta kysytään, onko totta että hän sai teoksen Gummerukselta myytäväksi vuoden 2009 alussa, hän vastaa kieltävästi. Kiljalan mukaan hän ei ole ollut Gummeruksen kanssa missään tekemisissä kyseisenä vuotena.¹³⁷ Gummerus kuitenkin kommentoi kyseistä väitettä seuraavalla tavalla:

Suoraan sanottuna Kiljala puhuu tässä paskaa. Asiat ovat menneet niin kuin minä olen kertonut. Taulun olen saanut Kantolalta ja antanut sen Kiljalalle. Rahat on tulleet Eurokuvan tilille ja siitä maksoin Kiljalan palkkion. Kantolalle ja minulle jäi loput jaettavaksi.”¹³⁸

Tässä esimerkkitalanteessa on siis kyseessä sana sanaan vastaan -asetelma, jossa kumpikin osapuoli haluaa siirtää vastuun pois itseltään. Gummerus väittää Kiljalan olleen mukana tapahtumissa ja syyttää tätä valehtelusta. Kiljala puolestaan kieltää osallisuutensa väittäen, ettei ole koskaan edes nähnyt koko teosta.

Samassa esitutkintapöytäkirjassa on myös toinen vastaavanlainen tapahtuma, jossa kahdella asianomaisella, Vesa Gummeruksella ja Kari Kantolalla, on eriävät näkemykset toistensa syyllisyydestä ja vastuusta. Molempien näistä henkilöistä epäillään käyttäneen Tampereen Eurokuva Ky -nimistä yritystä omien väärennöskauppojensa rahaliikenteen keskittymänä. Sekä Gummerus että Kantola ovat yhtiön omistajia¹³⁹.

¹³⁶ Etpk 2400/R/192/16, 12

¹³⁷ Etpk 2400/R/254/15, 14

¹³⁸ Etpk 2400/R/192/16, 38

¹³⁹ Etpk 2400/R/192/16, 6

Tampereen Eurokuva Ky:n tilin kautta on laskutettu väärennetyjä teoksia, ja Gummeruksen ja Kantolan rahaliikenteeseen ja rahojen jakamiseen liittyvät kertomukset ovat keskenään ristiriidassa. Gummeruksen mukaan Eurokuva Ky:n tililtä nostettu noin 20 000 euron summa on jaettu käteisenä Kiljalan, Gummeruksen ja Kantolan välillä. Kantola kuitenkin kiistää osallisuutensa kyseiseen tapahtumaan ja siirtää vastuun takaisin Gummerukselle:

”En ole saanut Gummerukselta mitään rahaa eikä siitä ole ollut edes puhetta. Tämä taulu ei liity minuun mitenkään vaan on ollut Vesan omia kauppoja.”¹⁴⁰

Vaikka Kantola kiistää oman osallisuutensa siirtämällä vastuun Gummerukselle, niin hänen osuuttaan kyseiseen rikostapaukseen on pidetty todennäköisenä. Teos myytiin lopulta Kantolan kanssa kauppaan käyneen ennen esitutkinnan menehtyneen rikoksesta epäillyn henkilön aikuiselle pojalle. Esitutkinnassa on ollut syytä epäillä Kantolan suunnitelleen tätä rikoskokonaisuutta yhdessä tämän jo edesmenneen henkilön kanssa. Kysyttäessä siitä, että miksi teos on myyty juuri Kantolan lähipiiriin ja onko kyseessä pelkkä sattuma, Kantola vastaa seuraavasti:

”Kyllä todella on. Se on pelkkää sattumaa. Jos kyseessä olisi mun taulu, niin miksi siinä olisi Vesa ja Kiljala välissä.”¹⁴¹

Tässä on hyvä esimerkki siitä, miten vastuun siirtäminen jollekin toiselle osapuolelle tapahtuu epäsuorasti. Kantola ei sano suoraan syyllisen olevan Gummerus, eikä hän itse. Sen sijaan hän esittää vastakysymyksen kuulustelijalle. Tällä kysymyksellä hän mahdollisesti pyrkii järjellistämään tilanteen näennäistä paradoksaalisuutta. Aivan kuin se, että rikoskokonaisuudessa on monia tekijöitä, tekisi järjettömäksi vielä yhden kauppiaan liittymisen mukaan.

Tutkimusaineistosta nousi esille, että rikoksesta epäillyt pyrkivät usein korostamaan viattomuuttaan siirtämällä vastuun jollekin toiselle kaupan osapuolelle. Taideväärennösten kauppaamisessa voidaankin käyttää helposti hyväksi sitä, että ei ole olemassa minkäänlaista sääntöä siitä, kenen vastuulla teoksen tarkastaminen on.

¹⁴⁰ Etpk 2400/R/192/16, 48

¹⁴¹ Etpk 2400/R/192/16, 48

4.3 Oman osallisuuden kieltäminen

Sen lisäksi, että rikoksesta epäilty kiertelevät väitteitä syyllisyydestään epäsuorin keinoin, niin usein he myös kiistävät osallisuutensa suoraan. Usein näin tapahtuu etenkin silloin, kun kuulustelija kysyy kuulusteltavan kantaa siihen, katsooko tämä syyllistyneensä rikokseen. Myös tätä oman osallisuuden kieltämisen teemaa esiintyy sekä Helsingin että Sisä-Suomen haarojen aineistossa. Veli Seppää lukuun ottamatta kaikki rikoksesta epäilty kieltävät oman osallisuutensa tutkimusaineistossa käsiteltäviin rikostapauksiin.

Usein oma syyllisyys kielletään yhdellä tai kahdella sanalla, joten tämän teeman yhteydessä esiintyy vähemmän selittelyä ja kerronnallisuutta kuin muissa teemoissa. Esimerkiksi kun Usvakalliot-teosta käsittelevässä kuulustelussa taidegalleristi Kati Kärkkäiseltä kysytään, onko hän mielestään syyllistynyt rikolliseen menettelyyn, hän vastaa yksinkertaisesti sanalla ”en”.¹⁴² In the north is now clear autumn -teoksen tapausta käsittelevässä kuulustelussa myös esimerkiksi Hörhammer vastaa vain ”kiistan”, kun häneltä kysytään kantaa rikosepäilyyn¹⁴³. Tällaisten suorien kysymysten edessä itseen kohdistuva rikosepäily useissa tapauksissa siis yksinkertaisesti vain kiistetään, eikä edes yritetä keksiä muita selityksiä.

Toisinaan rikosepäilyä koskevaan kysymykseen vastataan kuitenkin hieman laajemminkin. Esimerkiksi taidekauppias Jouni Ranta vastaa In the north is now clear autumn -teokseen liittyvän tapauksen kuulustelussa kysymykseen siitä, katsooko syyllistyneensä rikokseen, seuraavalla tavalla:

”Kiistan rikosepäilyn. Minä en tiennyt mistä tämä taulu oli Brande Artsille tullut ja kuvittelin, että Hörhammer ostaa tämän itselleen. En ottanut kantaa teoksen aitouteen eikä se ollut minun tehtäväni arvioida sitä. Totean vielä sen, että jos Kansallisgalleria on lausunut tämän vääräksi, niin heidän tähän vielä kysymyksenä siitä, että olisiko lopputulos ollut sama, jos taulun olisikin vienyt sinne poliisin sijasta esim. Hörhammer.”¹⁴⁴

Ranta siis vetoaa siihen, että ei tiennyt mistä teos oli tullut, ja että oli luullut Hörhammerin ostavan teoksen itselleen. Lisäksi hän toteaa, että teoksen arvioiminen ei muutenkaan ollut hänen tehtävänsä, joten tässä kommentissa on nähtävissä myös vastuun siirtämistä

¹⁴² Etpk 2400/R/42/14, 28

¹⁴³ Etpk 2400/R/89/15, 136

¹⁴⁴ Etpk 2400/R/89/15, 180

toiselle osapuolelle. Vetoaminen käsitykseen siitä, että taulu olisi ostettu yksityiskäyttöön, ei kuitenkaan ole kovin vahva argumentti. Teosten aitoudesta huolehtiminen on yhtä tärkeää huolimatta siitä, myydäänkö se yksityishenkilölle vai huutokauppakamarille.

Kahden poroiheisen väärennöksen, *Poroja* ja *Poroja talvimaisemassa*, tapausta käsittelevässä kuulustelussa myös taidegalleristi Reijo Pollari vastaa omaa rikosepäilyään koskevaan kysymykseen useammalla kuin yhdellä sanalla:

”Kiistan kokonaisuudessaan. Öljyväretyön ”POROJA” olen tarkistuttanut Paul Hörhammerilla.”¹⁴⁵

Pollari siis kiistää syyllistyneensä rikokseen, ja lisää tähän vielä tarkastuttaneensa *Poroja*-teoksen Paul Hörhammerilla. Tässäkin kohtaa siis vedotaan Hörhammeriin, mikä sopii myös tuonnempana käsiteltävään auktoriteettiin vetoamisen teemaan. Hieman myöhemmin Pollari vielä vahvistaa kantaansa toteamalla, että kyseessä on ”törkeä syytös”¹⁴⁶.

Taidekauppias Jouni Ranta puolestaan toteaa *Lapin aurinko*-teoksen tapausta käsittelevässä kuulustelussaan, ettei hänellä ollut tietoa taulun alkuperästä ja että hänen osuutensa koko kaupassa oli ollut vain kuitin kirjoittaminen¹⁴⁷ Monien muiden rikoksesta epäiltyjen tavoin hän kiistää rikosepäilyn suoraan ja vetoaa siihen, että ei ottanut missään vaiheessa kantaa teoksen aitouteen¹⁴⁸.

Sisä-Suomen haaran aineistossa oman osallisuuden kieltäminen on yksi useimmin esiintyvistä teemoista. Sitä käytetään samalla tavalla kuin Helsingin haaran aineistossakin, eli rikoksesta epäillyt kieltävät lyhyesti syyllisyytensä tai osallisuutensa käsillä oleviin rikosepäilyihin. Myös Sisä-Suomen haaran aineistossa tämän teeman yleisin ilmenemisaikka on tilanne, jossa rikoksesta epäillyn osallisuutta kysytään suoraan.

Toisinaan kuulusteltavat kieltävät jyrkästi oman osallisuutensa tapahtumiin, vaikka todistusaineisto tai muiden rikoksesta epäiltyjen lausunnot osoittaisivat päinvastaista. Yksi esimerkki tällaisesta tilanteesta on se, kun taidekauppias Kari Kantolalta kysytään väärennetyksi epäilystä, Anton Särestöniemen nimellä tehdystä aitoustodistuksesta. Kyseinen kuulustelutilanne etenee seuraavanlaisesti:

”K: Onko tämä aitoustodistus sinusta vakuuttava ja jos on, mikä siitä tekee vakuuttavan?”

¹⁴⁵ Etpk 2400/R/275/15, 32

¹⁴⁶ Etpk 2400/R/275/15, 35

¹⁴⁷ Etpk 2400/R/270/15, 66

¹⁴⁸ Etpk 2400/R/270/15, 69

V: Onhan siinä mustavalkokuva värikkäästä taulusta ja sen aikaiselle paperille ja Antonin nimikirjoitus. Näitä on ollut iät ja ajat näillä Antonin kirjoituksilla, Särestöniemen pastellitöissä ja grafiikoissa.

K: Onko tuo kuva tuossa todistuksessa kuitenkin tietokoneella tulostettu?

V: Ei mun mielestäni, eikä se ole mustavalkoinen valokuva.

K: Veli Seppä on kertonut tehneensä todistuksen sinun pyynnöstäsi. On syytä epäillä, että Seppä on tulostanut digitaalisen kuvan printterillä ja kirjoittanut kirjoituskoneella sen jälkeen tekstin ja allekirjoittanut ja päivännyt todistuksen. On syytä epäillä, että Anton Särestöniemellä ei ollut keksällä 1985 käytössä tietokonetta tai mahdollisuutta tulostaa sen muistista valokuvia. Kesältä 1985 olevassa todistuksessa pitäisi olla jotenkin paperiin kiinnitetty valokuva. Etkö kiinnittänyt huomiota tällaiseen asiaan?

V: Enpä kyllä jos näin. Ei ole hallussa tai tiedossa sen aikaiset menetelmät.”¹⁴⁹

Tässä kuulusteltavalle siis osoitetaan, että aitoustodistus on hyvin todennäköisesti väärennös. Perusteluna tähän on se, että Anton Särestöniemellä tuskin on vuonna 1985 ollut mahdollisuutta tehdä sellaista aitoustodistusta, jossa taulun kuva olisi printattu paperiin tietokoneella. Sen sijaan 1980-luvulta peräisin olevassa aitoustodistuksessa pitäisi olla paperiin kiinnitetty valokuva. Kantola kuitenkin vastaa vain, että hän ei ole tietoinen sen aikaisista menetelmistä. Aitoustodistuksen tekemiseen osallistumisen lisäksi Kantola kieltää myös osallisuutensa väärennösten tilaamiseen Sepältä:

”Ei ole tullut Sepältä enkä hänen puheistaan mitään. En ole pyytänyt häntä mitään aitoustodistuksia tekemään enkä pyytänyt maalaamaan mitään tauluja.”¹⁵⁰

Tässäkin kohdassa oma syyllisyys kielletään hyvin suorasti ilman ylimääräisiä selitteilyitä. Toisinaan oman osallisuuden kieltämisen teemaan kuitenkin yhdistyy vastuun siirtoa ja hyvään uskoon vetoamista. Näin käy esimerkiksi silloin, kun taidekauppias Juha Kaistinen kiistää oman osallisuutensa Syksyinen koivikko -teosta koskevaan rikostapaukseen:

”Kiistan seikan, että olisin tietoinen myymäni taideteoksen olleen väärä. En myisi mitään sellaista minkä tietäisin olevan väärä. Olen taulun ottanut vastaan Kari Kantolalta ja luottanut siihen mitä hän on minulle siitä kertonut. Kantola kertoi tuntevansa Särestöniemen työt. Ei minulle tullut mieleenkään tuolloin etteikö työ olisi Särestöniemen tekemä. Työ itsessään näyttikin jo vanhalta.”¹⁵¹

Sen sijaan, että rikoksesta epäillyt pyrkisivät selittelemään tekojaan tai syyttelemään toisiaan, he toisinaan vain yksinkertaisesti kiistävät osallisuutensa tapahtumiin. Toisaalta tämä teema esiintyy usein myös juuri vastuun siirtämisen ja hyvään uskoon vetoamisen

¹⁴⁹ Etpko 2400/R/237/15, 34; 115

¹⁵⁰ Etpko 2400/R/237/15, 33

¹⁵¹ Etpk 2400/R/14/15, 78

yhteydessä. Tämä onkin hyvä esimerkki siitä, miten monia tutkimuksessa esiin nousseita teemoja käytetään myös sekaisin keskenään.

4.4 Uhriksi tekeytyminen

Etenkin Helsingin haaran aineistossa rikoksesta epäilty henkilöt asettavat itsensä usein uhrin asemaan. Tätä teemaa esiintyy etenkin Usvakalliot-teoksen tapausta käsittelevissä kuulustelukertomuksissa. Sisä-Suomen aineistossa tätä teemaa sen sijaan ei ole löydettyvissä kovin paljon.

Erityisen paljon huijatuksi tulemiseen vetoaa taidegalleristi Reijo Pollari. Usvakalliot-teoksen tapausta käsittelevässä kuulustelussa hän esimerkiksi ilmaisee suoraan, että hänen mielestään sekä hän että Kati Kärkkäinen ovat joutuneet rikoksen uhreiksi:

”Kiistan, että olisimme tahallisesti pitäneet väärennettyjä töitä hallussamme. Me olemme luottaneet asiantuntijoiden ja huutokauppakamareiden arvioihin teosten aitoudesta. Jos tässä on huijattu niitä, niin on kyllä huijattu meitäkin. Tämä ei ihan oikeasti ole mikään helppo laji”¹⁵²

Sen lisäksi, että Pollari sanoo tulleen huijatuksi, niin hän hänen mukaansa Särestöniemen töitä on myös todella vaikeaa jäljitellä:

”Olen ollut kylläkin tietoinen, että Säreistöniemen pastellitöitä on väärennetty. Ne ovat olleet aika kömpelöitä yrityksiä. Öljyväritöiden osalta en ole kuullut väärennysepäilyistä. Kun näkee Särestöniemen tyylin, niin tulee aika nopeasti selväksi, ettei niitä ole helppo tehdä.”¹⁵³

Tämä kommentti on ehkä tarkoitettu tukemaan käsitystä siitä, että väärennöksiä on ollut vaikea huomata, ja Pollari olisi sen takia joutunut huijauksen uhriksi. Pollari on myös sitä mieltä, että teoksen saa luovuttaa valtiolle vasta sen jälkeen, kun hän ja Kärkkäinen ovat saaneet siitä korvauksen heitä huijanneilta ihmisiltä¹⁵⁴. Korvausten vaatiminen on mahdollisesti sekin tarkoitettu vahvistamaan vaikutelmaa siitä, että Pollari todella tuntisi tulleen petetyksi.

Pollarin lisäksi toinen henkilö, joka vetoaa usein huijatuksi tulemiseen, on Kati Kärkkäinen. Hän esimerkiksi korostaa omaa syyttömyyttään sanomalla, että jos jopa Särestöniemi-museo on todennut teoksen aidoksi, niin hänellä itsellään ei riitä tietämys sen väärennökseksi tunnistamisessa:

¹⁵² Etpk 2400/R/42/14, 36

¹⁵³ Etpk 2400/R/42/14, 36

¹⁵⁴ Etpk 2400/R/42/14, 36

”Aivan samoin kuin Ellen Thesleffin työn osalta tulee mieleen kysymys siitä, että ketähän tässä on huijattu. Jos Särestöniemen museo on sanonut, että teos on Särestöniemen, niin minulla ei riitä tietämys todeta sitä vääräksi”¹⁵⁵

Kyseistä lausuntoa teoksen aitoudesta ei todellisuudessa kuitenkaan ole koskaan annettu. Sen sijaan Särestöniemi-museon henkilökunta suhtautui teokseen varsin epäileväisesti, kuten aiemmin tuli ilmi. Tällä lausumalla Kärkkäinen kuitenkin mahdollisesti pyrkii osoittamaan, että jos jopa museon henkilökuntaa on onnistuttu huijaamaan, niin ei ole ihme, että hän itsekin on erehtynyt teoksen aitoudesta. Tämäkin kommentti siis edustaa uhriksi tekeytymisen lisäksi myös auktoriteettiin vetoamisen teemaa.

Myös Sepältä Usvakalliot-teoksen ostanut taidekauppias Eero Torttila kertoo kokevansa tullessa huijatuksi ostotilanteessa. Seppä on kuulustelussaan sanonut myyneensä Usvakalliot-teoksen Torttilalle. Torttila on asiasta kuitenkin toista mieltä, sillä hän ei omien sanojensa mukaan ole ostanut teosta Sepältä vaan joltain itselleen tuntemattomalta henkilöltä. Torttilan mukaan Seppä harhauttikin häntä bulvaanilla:

”Katson kyllä tässä kohtaa, että Seppä ja henkilö x ovat minua tietoisesti tässä kusettaneet käyttämällä jotain olematonta välimiestä siinä välissä.”¹⁵⁶

Lisäksi Torttila ajattelee, että myös Kärkkäinen, jolle hän on taulun myynyt, on joutunut välikärsijän asemaan. Torttilan mukaan Kärkkäinen on ostanut taulun yhtä hyvässä uskossa, kuin hän itsekin, ja kokee tästä johtuen olevansa korvausvelvollinen Kärkkäisen omistamalle galleria Galerie Visionille:

”Tulen nostamaan tästä jutun petoksesta joka tapauksessa. Annan asian lakimieheni hoidettavaksi heti kun pääsen täältä pois. Koen olevani korvausvelvollinen Galerie Visionille / Kati Kärkkäiselle sen mitä olen taulusta heiltä saanut. He ovat asiassa välikärsijöitä ja ostaneet sen yhtä hyvässä uskossa kuin minäkin.”¹⁵⁷

Itsensä lisäksi Torttila siis puolustelee myös Kati Kärkkäistä. Syynä tähän voi olla se, että nämä kaksi ovat toimineet niin tiiviissä yhteistyössä, että toisen syyllisyys saisi toisenkin näyttämään syylliseltä

Uhriksi tekeytymällä rikoksesta epäillyt pyrkivät korostamaan omaa viattomuuttaan. Tämä teema liittyykin läheisesti hyvään uskoon vetoamisen teemaan. Erona kuitenkin on, että rikoksesta epäillyt eivät ainoastaan sano olleensa tietämättömiä väärennöksistä, vaan väittävät itse joutuneensa rikoksen uhreiksi. Tämä on siis hyvään uskoon vetoamista voimakkaampi oman syyttömyyden todentamisen keino.

¹⁵⁵ Etpk 2400/R/42/14, 27

¹⁵⁶ Etpk 2400/R/42/14, 53

¹⁵⁷ Etpk 2400/R/42/14, 54

4.5 Omaan auktoriteetiuskoon vetoaminen

Yksi rikoksesta epäiltyjen yleinen tapa todistella omaa syyttömyyttä on vetoaminen siihen, että on luottanut johonkin auktoriteettiasemassa olleeseen henkilöön tai tahoon. Tätä teemaa esiintyy lähinnä Helsingin haaran aineistossa. Omaan auktoriteetiuskoon vetoamalla rikoksesta epäilty ikään kuin siirtää vastuun teoksen aitouden tarkastamisesta jollekin ylemmälle taholle. Helsingin haaran esitutkintapöytäkirjoissa etenkin Särestönien taiteen asiantuntijana pidettyyn taidekauppiaan Paul Hörhammeriin vedotaan huomattavan usein.

Esimerkiksi taidegalleristi Kati Kärkkäinen toteaa *In the north is now clear autumn* -teoksen tapausta käsittelevässä kuulustelussaan luottavansa Hörhammerilta tulevien teosten olevan aitoja, ja jättänyt ne tämän vuoksi tarkastuttamatta:

”En nähnyt mitään syytä, miksi minun olisi pitänyt asiaa tutkimaan. Kuten olen aikaisemmin sanonut, meille on tullut paljon töitä Hörhammerilta. Luotan siihen, että Hörhammerilta tulevat teokset ovat takuuaitoja, enkä näe mitään syytä, miksi minun tulisi tarkastuttaa töitä jossain.”¹⁵⁸

Kärkkäisen tavoin myös Pollari vetoaa Hörhammerin asiantuntemukseen useassa eri esitutkintapöytäkirjoissa. Esimerkiksi *In the north is now clear autumn* -teoksen tapausta käsittelevässä kuulustelussa Pollarilta kysytään onko väite siitä, että kyseinen teos olisi ollut näytteillä Japanissa, ollut tarkistettavissa. Pollari vastaa tähän, että asia oli ollut tarkistettavissa, mutta että sille ei ollut tarvetta Hörhammerin mielipiteen takia.¹⁵⁹ Todellisuudessa kyseinen teos ei siis ole ollut Japanissa näytillä. Pollari lisää vielä, että hän ja Kärkkäinen eivät oikeastaan koskaan tarkastaneet mitään sellaista, mitä Hörhammer on sanonut:

”Jos Paul sanoo jotain, niin ei sen perästä tarvitse käydä kyselemässä.”¹⁶⁰

Myös taidekauppiaan Jouni Ranta sanoo *Lapin aurinko* -teoksen tapausta käsittelevässä kuulustelussaan, ettei hänellä ollut mitään syytä epäillä Hörhammerilta tulevien taulujen aitoutta¹⁶¹. Ranta lisää vielä, että hänen ei oikeastaan edes tarvinnut ottaa kantaa aitouteen, sillä tiesi Hörhammerin tekevän tarkastuksen:

¹⁵⁸ Etpk 2400/R/89/15, 138

¹⁵⁹ Etpk 2400/R/89/15, 162

¹⁶⁰ Etpk 2400/R/89/15, 162

¹⁶¹ Etpk 2400/R/270/15, 136

”Taulun tutkiminen ei ollut tässä tapauksessa minun roolini. Tiesin Hörhammerin tarkistavan sen.”¹⁶²

Sekä Kärkkäinen, Pollari että Ranta pitävätkin teosten tarkastamista Hörhammerin vastuulla olevana asiana, ja kokevat tämän erehdyttäneen itseään. Moni Helsingin haaran tapausten rikoksesta epäillyistä vetoaakin juuri Hörhammerin mielipiteeseen, ja siirtää näin vastuun pois itseltään. Taidekaupan kannalta on ongelmallista, jos kaikki osapuolet käyttävät teoksen aitouden arvioimisessa yhtä ja samaa henkilöä. Tällaisella menettelytavalla arvio teoksen aitoudesta on hataralla pohjalla, mutta kaikki voivat kuitenkin sanoa tarkastuttaneensa teoksen.

Usvakalliot -teosta käsittelevässä esitutkintapöytäkirjassa kuulusteltavat vetoavat toisinaan myös Särestöniemi-museon antamaan lausuntoon kyseisen teoksen aitoudesta. Todistajan lausunnon antanut Särestöniemi-museon työntekijä kuitenkin sanoo, että museon puolesta ei annettu edes suullista lausuntoa teoksen aitoudesta¹⁶³. Rikoksesta epäillyt vetoavatkin siis johonkin sellaiseen asiaan, jota ei todellisuudessa ole edes olemassa. Esimerkiksi Kärkkäisen mukaan hänelle on ilmoitettu, että Särestöniemi-museo olisi hyväksynyt teoksen ja hän kertoo vain luottaneensa museon mielipiteeseen:

”Jos Särestöniemen museo on sanonut, että teos on Särestöniemen, niin minulla ei riitä tietämys todeta sitä vääräksi”¹⁶⁴

Myös Pollarin mukaan museolta on annettu aitoustodistus, ja vieläpä kirjallisena:

”Torttilalta on tullut yksi työ, mutta se on tarkistettu Särestöniemen museolla ja se oli oikea työ. Siitä on annettu museolta kuvallinen kortti, jonka takana lukee että se on tarkistettu siellä ja että se on OK.”¹⁶⁵

Näissä tapauksissa rikoksesta epäillyt siis vetoavat asiantuntijatahoon ilman, että sieltä olisi todellisuudessa tullut minkäänlaista vakuutusta tai todistusta teoksen aitoudesta. Tämä on hyvä osoitus siitä, kuinka huteralla pohjalla heidän kertomansa tarinat voivat olla.

Särestöniemi-museon antama aitoustodistus ei ole ainoa dokumentti, johon Kärkkäinen vetoaa. Hän nimittäin mainitsee myös Usvakalliot-teoksen taakse kirjoitetun Reidar Särestöniemen veljen todistuksen siitä, että kyseessä on Särestöniemen teos¹⁶⁶. Tämä

¹⁶² Etpk 2400/R/270/15, 67

¹⁶³ Etpk 2400/R/42/14, 6

¹⁶⁴ Etpk 2400/R/42/14, 27

¹⁶⁵ Etpk 2400/R/42/14, 33

¹⁶⁶ Etpk 2400/R/42/14, 24

onkin hyvä osoitus siitä, kuinka myös aitoustodistuksia voidaan väärentää, ja käyttää niitä vahvistamaan käsitystä teoksen aitoudesta.

Yksittäisten asiantuntijoiden sekä eri tahoilta saatujen aitoustodistusten lisäksi rikoksesta epäilty vetoavat huutokauppojen mielipiteeseen. Esimerkiksi Pollari ja Kärkkäinen perustelevat Usvakalliot-teoksen aitoutta sillä, että kyseinen teos on myyty Bukowskin huutokaupassa. Pollarin mukaan teos oltiin tarkastettu huutokaupalla ennen kuin se oli otettu sinne myyntiin, ja hän pitää tätä merkinä teoksen aitoudesta¹⁶⁷. Myös Kärkkäinen vetoaa Usvakalliot-teoksen aitouden osalta siihen, että huutokauppa oli hyväksynyt teoksen listoilleen¹⁶⁸.

Kärkkäinen ja Pollari vaikuttavatkin pitävän sitä, että teos on otettu huutokauppaan myyntiin, merkinä sen aitoudesta. Jonkun teoksen myyminen huutokaupassa ei kuitenkaan riitä takeeksi sen aitoudesta, sillä jopa monet suuret huutokauppahuoneet, kuten Sotheby's ja Christie's, ovat myyneet väärennöksiä. Laitisen mukaan ongelma on usein se, että edes huutokaupoilla ei ole tarpeeksi asiantuntijoita arvioimaan kaikkien myytäviksi otettavien teosten aitoutta.¹⁶⁹

Ei ole olemassa virallista sääntöä, kenen vastuulla teoksen aitouden tarkastaminen on. Tämä mahdollistaa sen, että taidekauppiat voivat vedota siihen, että ovat ainoastaan luottaneet asiantuntijatahojen mielipiteisiin teosten aitouden suhteen, ja että heidän oma tietämyksensä ei riitä väärennösten tunnistamiseen. Monissa tapauksissa teoksen ostanut taho on se, joka joutuu kantamaan seuraukset tästä toiminnasta.

4.6 Aiheen kiertely

Toisinaan rikoksesta epäilty eivät suoraan kiellä jotain asiaa tai koita todistella syyttömyyttään, vaan alkavat kierrellä käsiteltävää aihetta. Etenkin Sisä-Suomen haaran aineistosta aiheen kiertelyn teemaa oli löydettävissä paljon. Sen sijaan Helsingin haaran aineistossa tätä teemaa esiintyi huomattavasti vähemmän.

Asian kiertely sisältää rikostilanteisiin liittyvää polveilevaa tarinointia. Tällä teemalla viitataan siis rikoksesta epäiltyjen epämääräisiin selityksiin, joita he esittävät vastauksiksi kuulustelijan kysymyksiin. Huijaamisen syiksi esitetään niin huonoja elämäntilanteita kuin verotustakin.

¹⁶⁷ Etpk 2400/R/42/14, 33

¹⁶⁸ Etpk 2400/R/42/14, 27

¹⁶⁹ Laitinen-Laiho 2004, 11

Yksi yleinen aihe, josta rikoksesta epäillyt kertovat vaikeaselkoisia selityksiä, on tekaistut kuitit. Esimerkiksi Syksyinen koivikko -teoksen tapausta käsittelevässä kuulustelussa taidekauppias Kari Kantolalta kysytään henkilöstä, joka on kuitissa esitetty teoksen ostajana. Todellisuudessa kyseessä on siis tekaistu kuitti, eikä tämä kyseinen henkilö ole ostanut Syksyinen koivikko -teosta.

Tekaistujen kuittien osalta kertomukset ovat paikoitelle hyvinkin tarinallisia. Syksyinen koivikko -teoksen tapausta käsittelevässä kuulustelussa Kantolalta kysytään henkilöstä, joka esiintyy Kaistisen kanssa tehdyssä kaupassa ostajana. Kuitissa lukee nimi LN (nimeä sensuroitu) ja Kantola kommentoi tapausta näin:

” V: No se on tekastu kuitti. LN oli äidin hyvä kaveri eikä hän liity tähän asiaan mitenkään. Tämä asia meni niin, että Juha Kaistinen oli myynyt Juupajoelta hirsitalon ja uusi omistaja löysi siitä viikoja ja siitä tuli heidän välilleen oikeusjuttu, jonka Juha hävisi ja joutui maksamaan korvauksia muistaakseni 70.000 euroa. Mulla oli se Kettumäeltä ostamani GallenKallelan taulu ja Juhalla oli kauhea hätä, että mistä saa maksettua noi korvaukset. Juha oli ihan epätoivon partaalla ja kärsi siinä talokaupassa kyllä hirveän vääryyden. Annoin taulun Juhalle myyntiin ja Juha myi sen Gallenin silloin ja sain siitä 60.000 euroa ja loput meni Juhalle näihin oikeusjutun maksuihin. Mulle tuli 60.000 vaikka Juha muistaa, että olisi antanut minulle 100.000 euroa. Juha kysyi, että voitaisko tästä tehdä jonkinlainen kuitti ja sen takia sitten tehtiin tekaistu kuitti siitä Gallenin taulusta. Siitä hän olisi mennyt Juhalla isot maksut alveihin. Ostokuitilla voi osoittaa, että taulu on ostettu niin sanotusti yksityisen ihmisen kotoa, niin siinä voi vähentää myynnistä oston hinnan ja alvi menee vaan siitä erotuksesta.”¹⁷⁰

Vastauksessaan Kari Kantola siis sepittää taustatarinan sille, miksi kuitin väärentämiseen on päädytty. Kuittiin on laitettu sellaisen henkilön nimi, joka ei todellisuudessa liity taidekauppoihin millään tavalla. Kertomuksessa pyritään vetoamaan tunteisiin ja siirtämään vastuu itsen ulkopuolelle. Oma osuus asiaan pyritään myös esittämään hyvän tekemisenä ja kaverin auttamisena. Tekaistun kuitin syyksi kerrotaan kohtuuttomat arvolisäveromaksut ja hätätilanne.

Kantola vaikuttaa koittavan selittää tilannetta niin, että se ei vaikuttaisi järjestelmälliseltä rikolliselta toiminnalta eli väärennetyn taiteen myynniltä. Rikostutkinnan näkökulmasta kuittien tarkoitus on ollut peittää rikollinen toiminta ja vaikeuttaa mahdollista rikostutkintaa¹⁷¹.

Toinen henkilö, jonka kuulustelukertomuksessa asian kiertelyn teema näkyy selkeänä, on taidekauppias Seppo Salonen. Hän on pyrkinyt luomaan valheellisen provenienssikertomuksen Rovaniemen osuuspankille myydylle Punertavan sävyinen maisemäväärennökselle. Asianomistaja on kertonut Salosen on vakuutelleen teoksen aitoutta sillä, että teos olisi ollut vuosikausia luotettavan henkilön omistuksessa ja taulun historia siten

¹⁷⁰ Etpk 2400/R/14/15, 111

¹⁷¹ Etpk 2400/R/14/15, 32

tiedossa. Todellisuudessa taulu on mennyt Veli Sepältä Kantolalle ja tämän jälkeen kulkenut vielä yhden välikäden kautta. Kysyttäessä tästä taustatarinasta Salonen kommentoi sitä seuraavanlaisesti:

”En nyt oikein osaa sanoa. Kai minä olen sitten ajatellut, että se menee paremmin kaupaksi, kun sanon, että se on ollut sukulaisella pitkän aikaa.”¹⁷²

Salonen siis sanoo kertoneensa valheellisen provenienssin sen takia, että on arvellut teoksen tällä tavoin menevän paremmin kaupaksi. Valheellisen provenienssin luominen onkin tyypillistä väärennösrikollisuudessa¹⁷³ Uskottavalla taustarinalla teoksen alkuperä saadaan tuntumaan vakuuttavammalta ja ostajan suurimmat epäilykset karistettua.

Joissakin tapauksissa asian kiertely on niin monimutkaista, ettei rikosepäily itsekin pysy omien kertomustensa perässä. Esimerkiksi Syksyinen koivikko -teoksen tapusta käsittelevässä kuulustelussa Kari Kantola kertoo kolmen eri edesmenneen henkilön nimet koittaessaan selittää väärennöksen omistushistoriaa¹⁷⁴. Kertomuksen edetessä hän kuitenkin vaikuttaa itsekin menevän sekaisin tapahtumien kulusta.

Epämääräisiin tarinoin vetoamisen teemaan vedotessaan rikoksesta epäillyt kertovat mitä monimukaisempia tarinoita välttääkseen kiinnijäämisen. Kuitenkaan aina itse tarinankertojakaan ei pysy täysin perässä siitä, mitä onkaan tullut kerrottua. Rikoksesta epäillyt saattavatkin puhua tekemisistään siis täysin ristiriitaisia tietoja ja täten huomauttaaan korostaa kertomustensa valheellisuutta.

4.7 Muistamattomuuteen vetoaminen

Sisä-Suomen haaran aineistoissa muistamattomuuteen vetoaminen on yksi tyypillisimmistä tavoista todistella omaa syyttömyyttä. Helsingin haaran aineistossa sitä sen sijaan esiintyy vähemmän. Tämä teema on lähellä hyvään uskoon vetoamisen teemaa, ja sitä käytetäänkin sen kanssa hyvin samankaltaisissa tilanteissa.

Taideväärennöstapauksissa on tyypillistä, että taidekauppiat välttelevät taulun keksityn omistajan henkilöllisyyden paljastamista vedoten yksilönsuojaan sekä siihen, että arvokkaan taideteoksen omistaja ei halua tulla henkilöidyksi. Tällainen tarina löytyy esimerkiksi Syksyinen koivikko -teoksen myyntitilanteesta, jossa taidekauppias Juha

¹⁷² Etpk 2400/R/254/15, 28

¹⁷³ Laitinen-Laiho 2004, 125

¹⁷⁴ Etpk 2400/R/14/15, 43

Kaistinen oli allekirjoittanut asiakirjan, johon asianomistaja oli kirjannut tämän sepittämän provenienssikertomuksen. Kaistinen siis vakuutti valheellisen kertomuksensa todeksi allekirjoituksellaan, ja tällä tavalla lisäsi ostajan varmuutta teoksen aitoudesta¹⁷⁵. Kun Kaistiselta kuulustelutilanteessa kysytään tästä asiakirjasta ja siihen kirjatusta kertomuksesta, hän kuitenkin kieltää muistavansa niitä. Hän vastaa väitteisiin seuraavasti:

”En muista, että olisimme käyneet mitään sen kummempaa keskustelua taulun aitoudesta kaupan yhteydessä. En ole kirjoittanut mitään todistelua tai vakuuttelua taulun aitouteen liittyen. Muistan, että asianomainen itse kirjoitteli jotain johonkin lappuun, mutta en muista mitä tämä oli tai mihin lappuun hän sen kirjoitti.”(2400/R/14/15 2014, 80).

Tässä tapauksessa valheellinen kertomus siis kuitataan kieltämisellä ja yksityiskohtien muistamattomuudella. Myöhemmin samassa kuulustelussa Kaistinen vetoaa muistamattomuuteen yhdessä vilpittömyyden kanssa. Tämä tapahtuu, kun häneltä kysytään epämaäräisistä valheellisista kuiteista ja kirjanpitoon liittyvistä muista tositteista, joita Kari Kantolan ja Kaistisen kaupoissa on esiintynyt.

”En ole asiaa ajatellut sen tarkemmin. Olen vain rahan luovuttanut ja luottanut, että raha kulkee sille kenelle se kuuluu. Jos asiassa olisi ollut jotain ihmeellistä, en olisi vienyt mitään kuitteja kirjanpitoon. En voi muistaa yksityiskohtaisesti jokaiseen kauppaan ja kuittiin liittyviä kertomuksia, mitä Kari on minulle kertonut.”¹⁷⁶

Tässä lainauksessa yhdistyy hyvään uskoon ja muistamattomuuteen vetoaminen. Toisaalta siinä on nähtävillä myös uhriksi tekeytymistä. Kaistinen vaikuttaa yrittävän luoda kertomuksillaan vaikutelman, että hän on tietämättään osallistunut valheelliseen kauppaan, ja että muistamattomuudella on tässä myös roolinsa. Kaistinen viittaa siihen, että kaikkia Kantolan kertomuksia ja tositteita on vaikea muistaa, vaikka näitä tositteita on laskutettu Kaistisen oman yhtiön kautta. Kaistisella on tapana vedota syyttömyyteen hyvin monisanaisesti, kun taas esimerkiksi Kantola on vähäsanaisempi.

Kaistisen tavoin myös Kantola vetoaa muistamattomuuteen Syksyinen koivikko -teosta käsittelevän rikostapauksen yhteydessä. Kaistinen kertoo kuulustelussaan Kantolan kertoneen hänelle, että Syksyinen koivikko -teoksen omistaa eräs vanhempi naishenkilö. Kun Kantolalta kysytään tästä, hän ei kuitenkaan myönnä muistavansa kertoneen Kaistiselle mitään tällaista.¹⁷⁷ Hän vastaa kysymykseen seuraavilla sanoilla:

¹⁷⁵ Etpk 2400/R/14/15, 56

¹⁷⁶ Etpk 2400/R/14/15 2014, 97

¹⁷⁷ Etpk 2400/R/14/15, 112

”En nyt muista, että olisin näin puhunut. Kuitissa on naisen nimi, niin Juha on voinut käsittää asian niin kuitin nimen takia.”¹⁷⁸

Muistamattomuuteen vetoaminen on tehokas keino niissä tilanteissa, joissa rikosepäilty on antanut ristiriitaista tietoa tutkinnan aikana tai jos todistajan ja asianosaisen kertomukset eroavat kuulusteltavan kertomuksista. Muistamattomuuteen on helppo vedota ja sitä vastaan on vaikea tehdä vastaväitteitä.

4.8 Edesmenneeseen henkilöön vetoaminen

Sisä-Suomen haaran aineistossa yhden rikoksesta epäillyn kuulustelukertomuksista nousi esiin mielenkiintoinen yksityiskohta. Taidekauppias Kari Kantola nimittäin vetoaa useasti siihen, että tutkinnan kohteena olevat Särestöniemi-väärennökset ovat tulleet hänelle sellaisilta henkilöiltä, jotka ovat menehtyneet ennen tutkinnan alkua. Oranssi maisema -teoksen tapausta käsittelevässä esitutkintapöytäkirjassa on jopa maininta siitä, että Kantola on kehottanut toista rikoksesta epäiltyä henkilöä, Vesa Gummerusta, kertomaan kyseisen teoksen tulleen Kantolan edesmenneeltä veljeltä, jos asiasta tulisi puhetta poliisin kanssa.¹⁷⁹

Kantola vetoaa edesmenneisiin henkilöihin myös Syksyinen koivikko -teoksen tapausta käsittelevässä kuulustelussaan. Siinä hän mainitsee kolmen ennen esitutkinnan alkua menehtyneen henkilön nimet, kun teoksen omistushistoriaa pyritään selvittämään¹⁸⁰. Kantolan tapa vedota edesmenneisiin henkilöihin näkyy myös Kaistisen kertoessa Huurrekoivikko-teoksen tapausta käsittelevässä kuulustelussaan Kantolalta kuulemiaan kyseiseen teokseen liittyviä tietoja:

”Asianomistaja (nimi sensuroitu) osti minulta Särestöniemen taulun, tämä oli ehkä vuonna 2012 keväällä. Tämäkin taulu oli jokin huurrekoivikko. Kantola toi taulun minulle myyntiin. Kantolalle taulu tuli (edesmenneen henkilön nimi sensuroitu) nimiseltä mieheltä. Tässä taulussa oli mukana Anton Särestöniemen todistus, jossa luki jotain sellaista, että tämän on maalannut veljeni Reidar Särestöniemi. Lisäksi oli päiväys Kittilässä ja Anton Särestöniemen allekirjoitus. En selviteltyt taulun aitoutta sen kummemmin. Luotin Kantolan sanaan. Tämä kertoi tunteneensa Särestöniemen maalaukset ja mukana oli lisäksi tämä veljen antama todistus. En ollut itse ennen nähnyt tällaista todistusta ja minusta se tuntui hienolta. Muistaisin näyttäneeni tätä todistusta asiakkaalle ja taisin antaa sen hänelle.”¹⁸¹

¹⁷⁸ Etpk 2400/R/14/15, 112

¹⁷⁹ Etpk 2400/R/192/16, 8

¹⁸⁰ Etpk 2400/R/14/15, 43

¹⁸¹ Etpk 2400/R/28/14, 10

Toinen esimerkki tilanteesta, jossa Kantola vetoaa edesmenneeseen henkilöön, löytyy hänen Syksyinen koivikko -teoksen tapausta käsittelevästä kuulustelusta. Siinä Kantolalta kysytään, mistä teos on hänelle alun perin tullut, ja hän vastaa seuraavalla tavalla:

”Edesmennyt henkilö 1:lta. Jos toi taulu ei ole aito, niin en ymmärrä. Pidin sitä ehdottoman aitona. Muut siinä oli roskaa. Jos nyt oikein yhdistän, niin taulu on tullut minulle henkilöltä samassa kassassa, missä oli ne (jonkun henkilön nimi) menneet yksi tai kaksi Särestöniemeä. Olin laittamassa tätä taulua ensin kotiini, koska olin aina haaveillut Särestöniemestä seinälläni mutta jotenkin väri-tys oli värikäs meille, niin annoin sen myytäväksi.” (2400/R/14/15 2015, 108).

Kantola onkin useaan otteeseen nostanut esille edesmenneiden henkilöiden nimiä, kun teosten omistushistoriaa on käsitelty. Kantolan kotietsintää käsittelevässä kuulustelussa häneltä kysytään Reidar Särestöniemen nimelle signeeratusta taulusta ja hän kertoo siitä seuraavanlaisesti:

”Edesmennyt henkilö 2:seltä isossa taulukasassa ostettu työ. Aitona sen henkilö myi ja aitona olen sitä pitänyt. En ole kaupannut tätä, mutta olen pitänyt sitä muutoin esillä kesänäyttelyssä Suomen-niemellä. Olen pitänyt sitä vain leuhkuuksissa esillä. En ole ollut myymässä sitä.”¹⁸²

Kantola vetoaa edesmenneeseen henkilöön myös Punertavan sävyinen maisema -teoksen tapausta käsittelevässä kuulustelussa. Kantola kieltää osallisuutensa kyseiseen rikostapaukseen, mutta poliisi on kuitenkin kotietsinnän yhteydessä löytänyt kuvia teoksesta hänen digikamerastaan. Tästä kysyttäessä Kantola kertoo seuraavaa.

”Kyllä. Taulu oli edesmennyt henkilö 3:sen tauluja ja se toi sen mulle arvioitavaksi. Lamputin taulun ja eikä siinä mun mielestä mitään outoa ollut ja sanoin henkilölle, että myy pois.”¹⁸³

Oheisista esimerkeistä näkee, kuinka edesmenneistä henkilöitä on pyritty nimeämään rikostutkinnan yhteydessä järjestelmällisesti. Heihin vetoamisen epäillään olevan rikostaktinen keino, sillä edesmenneitä ei voida enää kuulustella rikostutkimuksessa¹⁸⁴. Edesmenneisiin henkilöihin vetoaa ainoastaan Kari Kantola, eikä se siksi nouse muuten teemoissa kovinkaan usein käytetyksi. Tämä yksityiskohta päätettiin kuitenkin nostaa esille sen toistuvuuden vuoksi.

¹⁸² Etpk 2400/R/28/14, 18

¹⁸³ Etpk 2400/R/254/15 2016, 18

¹⁸⁴ Etpk 2400/R/14/15 2015, 23

5 KUULUSTELUKERTOMUKSISSA ESIINTYVIÄ EROAVIA NARRATIIVEJA

Tässä luvussa tarkastellaan rikoksesta epäiltyjen, todistajien sekä asianomistajien samoista tapahtumista kertomia toisistaan eroavia narratiiveja. Mielenkiinnon kohteena on etenkin se, kuinka tapahtumien kuvaus vaihtelee riippuen siitä, kuka kertoja on. Erityisesti myynnin vaiheista, rahaliikenteestä, sekä tapahtumista osallisina olleista henkilöistä kerrotaan keskenään ristiriidassa olevia narratiiveja.

Helsingin haaran aineistossa tällaisia selkeästi toisistaan eroavia narratiiveja on löydettävissä etenkin Usvakalliot-, Lapin aurinko - sekä In the north is now clear autumn -teosten tapauksia käsittelevistä esitutkintapöytäkirjoista. Poroja- ja Poroja talvimaisemassa -teosten tapausta käsittelevästä esitutkintapöytäkirjasta eroavia narratiiveja ei sen sijaan löytynyt.

Sisä-Suomen haaran aineistossa eroavia narratiiveja puolestaan esiintyy Oranssi maisema -, Syksyinen koivikko - sekä Huurrekoivikko-teosten tapauksia sekä Kari Kantolan kotietsintää käsittelevistä esitutkintapöytäkirjoissa. Kari Kantolan kotietsintää sekä Rovaniemen pankille myytyä Punertavan sävyinen maisema -teoksen tapausta käsittelevistä esitutkintapöytäkirjoista ei sen sijaan ole löydettävissä merkittävästi toisistaan eroavia kertomuksia.

Seuraavissa alaluvuissa vertaillaan näitä narratiiveja. Turhan toiston välttämiseksi molemmista tutkintahaaroista on jätetty yksi eroavia kertomuksia sisältävä tapahtuma käsittelemättä. Alaluvuista kolme ensimmäistä kuvaavat Helsingin haaran aineostosta esiin nousseita kertomuksia, ja kolme viimeistä puolestaan Sisä-Suomen. Kyseiset kertomukset ovat toisinaan hyvin vaikeaselkoisia, ja ne onkin esitetty tässä tutkielmassa selkeämmässä muodossa kuin itse tutkimusaineistossa.

5.1 Vierailu Särestöniemi-museossa

Usvakalliot-teoksen näyttäminen Kittilässä sijaitsevassa Särestöniemi-museossa on tapahtuma, jonka kaksi eri henkilöä on kuvannut kyseisen teoksen tapausta käsittelevässä esitutkintapöytäkirjassa. Rikoksesta epäiltynä kuulustellulla Veli Sepällä sekä eräällä museossa työskennelleellä, tapauksen todistajana kuulustellulla, henkilöllä on toisistaan selkeästi eroavat näkemykset siitä, kuinka kyseinen vierailu sujui.

Seppä kertoo vierailunsa syyksi sen, että hän halusi tietää menisikö hänen maalauksensa museossa aidosta¹⁸⁵ ja hänen mukaansa museon henkilökunta hyväksyikin teoksen¹⁸⁶. Myöhemmin Sepä tosin sanoo, että henkilökunta piti teosta hyvänä työnä, mutta ei voinut antaa täyttä varmuutta sen aitoudesta, koska heillä ei ollut siihen valtuutta¹⁸⁷. Tässä Sepän oma narratiivi siis hieman muuttuu, mutta hän joka tapauksessa väittää museon henkilökunnan antaneen teoksesta positiivisen arvion.

Särestöniemi-museossa työskennellyt ja teoksen tarkastanut henkilö kertoo teoksen näytille tuomisesta Sepän versiosta poikkeavan tarinan. Kyseisen museotyöntekijän mukaan hänelle jäi vierailusta epämääräinen kuva, eikä hänelle täysin selvinnyt sen tarkoitus. Hän kertoo teoksen kääntöpuolella olevan signeerauksen herättäneen ihmetystä, sillä museon kokoelmista ei löytynyt ainuttakaan kääntöpuolelle signeerattua Särestöniemen teosta. Lisäksi todistaja kertoo teoksen kääntöpuolen olleen sotkuinen, mikä hänen mukaansa on vierasta Särestöniemen teoksille ja työskentelytavalle.¹⁸⁸

Näiden seikkojen lisäksi työntekijän epäluuloa oli lisännyt teoksen taustakankaan heikko laatu. Hänen mukaansa Särestöniemen teokset on yleensä tehty huomattavasti laadukkaammalle kankaalle. Sepän kertomuksesta nämä teoksen kannalta epäedulliset huomiot on jätetty kokonaan pois. Toisin kuin Seppä kertoo, niin työntekijän mukaan museolta ei myöskään annettu minkäänlaista suullista arviota siitä, että kyseessä olisi aito Särestöniemen teos.¹⁸⁹

Vaikka Usvakalliot-teosta ei pidetty Särestöniemi-museossa aitona teoksena, niin Sepän näkemys vierailun kulusta on vaikuttanut siihen, miten eri asiaomaiset suhtautuivat teokseen myöhemmin. Henkilöt, joille teos on Sepältä kulkeutunut, nimittäin vetoavat kuulusteluissaan toistuvasti siihen, että Usvakalliot-teos on Särestöniemi-museon hyväksymä. Esimerkiksi taidegalleristi Kati Kärkkäisen mukaan eräs tapauksessa osallisena ollut edesmennyt taidekauppias on ilmoittanut hänelle ilmoitettu, että teos on näytetty Särestöniemi-museossa¹⁹⁰. Taidegalleristi Reijo Pollari puolestaan väittää, että museo olisi jopa antanut teoksesta kuvallisen kortin, jonka takana lukee, että teos olisi tarkastettu Särestöniemi-museossa¹⁹¹. Tällaista korttia ei kuitenkaan todellisuudessa ole annettu.

¹⁸⁵ Etpk 2400/R/42/14, 48

¹⁸⁶ Etpk 2400/R/42/14, 43

¹⁸⁷ Etpk 2400/R/42/14, 47

¹⁸⁸ Etpk 2400/R/42/14, 62

¹⁸⁹ Etpk 2400/R/42/14, 62

¹⁹⁰ Etpk 2400/R/42/14, 25

¹⁹¹ Etpk 2400/R/42/14, 33

Veli Sepän kertomuksen mukaan Usvakalliot -teos siis tavalla tai toisella todettiin aidoksi Särestöniemi-museossa. Tämä väite ei kuitenkaan museon työntekijän mukaan pitänyt paikkaansa. Sepän kertomus aiheutti kuitenkin sen, että rikoksesta epäilty vetosivat Särestöniemi-museon antamaan hyväksyntään todistellessaan omaa viattomuuttaan.

Usvakalliot -teoksen näyttäminen Särestöniemi-museossa onkin hyvä esimerkki siitä, kuinka valheelliset narratiivit voivat lähteä leviämään ja vaikuttaa ihmisten käsitykseen teoksen aitoudesta. Tutkimusaineiston perusteella vaikuttaa siltä, että jo asianomaisen tietoisuus teoksen käyttämisestä Särestöniemi-museossa on saanut heidät käyttämään sitä argumenttina teoksen aitoudesta.

5.2 Usvakalliot-teoksen myyminen Eero Torttilalle

Vierailu Särestöniemi-museossa ei ole ainoa Usvakalliot-teokseen liittyvä tapahtuma, josta eri henkilöt kertovat toisistaan eroavia versioita. Samasta esitutkintapöytäkirjasta nimittäin löytyy myös eriäviä kertomuksia siitä, kuinka teos myytiin Sepältä eteenpäin.

Usvakalliot -teoksen tapausta käsittelevästä esitutkintapöytäkirjasta on löydetty kolmen eri henkilön kuvaukset kyseisestä tapahtumasta. Nämä henkilöt ovat rikoksesta epäiltynä kuulusteltu Veli Seppä, rikoksesta epäiltynä kuulusteltu taidekauppias Eero Torttila, jolle Seppä myi teoksen, sekä eräs todistajana kuulusteltu henkilö, joka välitti Torttilalta Sepälle tulleen maksun.

Kyseisen tapahtuman suhteen erityisesti Sepän ja Torttilan kertomukset eroavat suuresti toisistaan. Seppä kertoo kuulustelussaan myyneensä Usvakalliot-teoksen Torttilalle vuonna 2011. Teoksen hinnaksi hän mainitsee 14000 euroa¹⁹². Jälkikäteen Seppä tosin korjaa, että ei olisikaan myynyt teosta, vaan sanoo antaneensa sen Torttilalle, koska ei halunnut hyötyä teoksesta¹⁹³. Tässä kohtaa Sepän kertomuksen yksityiskohdissa vaikuttaa jälleen olevan ristiriitaisuuksia, sillä myöhemmin hän puhuu jälleen teoksesta saadusta maksusta. Tämä ei varsinaisesti lisää Sepän kertomuksen luotettavuutta, mutta on muistettava hänen tunnustaneen tekonsa poliisille. Seppä ei siis edes yritä vältellä totuutta, mikä asettaa hänen kertomuksensa luotettavampaan valoon muiden rikoksesta epäiltyjen kertomuksiin verrattuna.

¹⁹² Etpk 2400/R/42/14, 43

¹⁹³ Etpk 2400/R/42/14, 44

Eero Torttilan versio tapahtumasta eroaa Sepän kertomuksesta. Torttila nimittäin kertoo, että hän ei ostanut Usvakalliot-teosta Sepältä, vaan jotain hänelle ennestään tuntemattomalta rakennusalalla työskennelleeltä mieshenkilöltä. Torttilan mukaan teoksen ostaminen myös tapahtui vuonna 2009, eikä 2011, kuten Seppä kertoo.¹⁹⁴ Ajankohdan lisäksi myös Torttilan kertoma ostosumma eroaa Sepän mainitsemasta 14 000 eurosta, sillä hän kertoo maksaneensa teoksesta 7 000 euroa¹⁹⁵. Torttila siis kertoo ostaneensa Usvakalliot -teoksen itselleen tuntemattomalta mieheltä 7 000 eurolla, eikä Sepältä 14 000 eurolla. Kuullessaan Sepän version tapahtumasta, hän kieltää sen olevan totta. Torttilan mukaan Seppä on johtanut häntä tahallisesti harhaan käyttämällä olematonta välimiestä kauppojen tekemisessä.¹⁹⁶

Sepän ja Torttilan kertomuksissa sekä ajankohta että se, keneltä teos on ostettu, siis eroavat toisistaan. Näiden seikkojen lisäksi Seppä kertoo Torttilan olleen myös haluton maksamaan sovittua summaa. Seppä kertoo tästä tapahtumasta seuraavilla sanoilla:

”Torttila maksoi minulle tuosta työstä sen 14.000 euroa vasta sen jälkeen, kun (todistaja) oli pyynnöstäni kovistellut sen maksun perään Torttilaa”¹⁹⁷

Sepän kertomuksessa Torttila siis lisäksi esitetään haluttomana suorittamaan maksua. Torttila itse kuitenkin kiistää tämän väitteen. Hänen mukaansa Seppä oli itse pyytänyt häntä maksamaan todistajan tilille, ja hän oli tehnyt sen ilman, että todistajan oli täytynyt vaatia sitä¹⁹⁸. Myös todistaja itse kertoo, että hänen ei tarvinnut uhkailla Torttilaa maksun suorittamisen suhteen¹⁹⁹. Tältä osin Sepän kertomus ei ilmeisesti siis pidä paikkaansa.

Vaikka Torttila kieltää ostaneensa Usvakalliot-teoksen Veli Sepältä, niin hän kuitenkin myöntää maksaneensa Sepälle. Tässä kohtaa kertomukseen tuleekin siis uusi käänne. Todistajan kautta Sepälle suoritettu maksu ei Torttilan mukaan nimittäin liity lainkaan Usvakalliot-teokseen. Sen sijaan hän kertoo ostaneensa 4000 eurolla Sepältä tämän omia maalauksia²⁰⁰. Torttilalla on selitys siihenkin, miksi hän ei maksanut Sepälle suoraan, vaan todistajan kautta. Hän kertoo Sepän olleen todistajalle velkaa autoremon-tista ja pyytäneen sen takia laittamaan maksun suoraan todistajan tilille.²⁰¹ Todistajana kuultava henkilö kuitenkin kiistää Torttilan kertomuksen todenperäisyyden. Hän kertoo,

¹⁹⁴ Etpk 2400/R/42/14, 58

¹⁹⁵ Etpk 2400/R/42/14, 51

¹⁹⁶ Etpk 2400/R/42/14, 58

¹⁹⁷ Etpk 2400/R/42/14, 58

¹⁹⁸ Etpk 2400/R/42/14, 58

¹⁹⁹ Etpk 2400/R/42/14, 59

²⁰⁰ Etpk 2400/R/42/14, 58

²⁰¹ Etpk 2400/R/42/14, 53

ettei Seppä ollut hänelle velkaa minkäänlaisista autoasioista ja että hän ei edes osaa korjata autoja. Todistaja sanoo myös, ettei tiedä mitään rahasta ja sen maksajasta, ja arvelee Torttilan mainitseman autoremonttiasian liittyvän Sepän ja maksajan välisiin asioihin. Todistajan mukaan hän ei tiedä rahasta ja sen maksajasta tämän enempää.²⁰²

Torttilan kertomus autoremontista ja Sepän omien teosten ostamisesta vaikuttaakin siltä, että hän tiedostaa todistajan tilille suoritettuna maksutapahtuman olevan todistettavissa tiliotteesta. Niinpä hänen on täytynyt keksiä selitys sekä sille, mihin hänen maksamansa maksu on kohdistunut, että sille, miksi Sepälle tarkoitettu maksu on laitettu todistajan tilille.

Todistajan asemassa kuulustellun henkilön kertomus tapahtumista vaikuttaa puolestaan siltä, että hän ei tarkalleen tiedä, mistä on kysymys. Ilmeisesti hän on vain toiminnut pitkäaikaisen ystävänsä Sepän pyynnön mukaisesti. Todistaja kertoo Sepän kysyneen häneltä, voisiko eräs hänen tuttunsa laittaa hänen tililleen rahaa. Pyyntönsä syyksi Seppä oli kertonut, että hänellä itsellään ei ollut sellaista tiliä, jolle rahan olisi voinut laittaa. Todistaja kertoo suostuneensa pyyntöön ja nostaneensa tililleen laitettuna summan välittömästi sen saavuttua ja antaneensa sen suoraan Sepälle. Summan suuruudeksi hän kertoo 4000 euroa.²⁰³ Tämä on siis sama summa, minkä Torttila kertoo maksaneensa Sepälle tämän omista teoksista.

Tämä Torttilalta tullut 4 000 euron maksu on myös nähtävillä todistajan tiliotteessa, joten se on paikkansa pitävä tieto. Tässä kohtaa siis vaikuttaa vielä siltä, että Sepän mainitsema 14 000 euron summa olisi liioittelua. Seppä kuitenkin kertoo, että kyseinen summa maksettiin kahdella 5 000 euron sekillä ja 4 000 euron tilisiirrolla²⁰⁴. Torttilalta tullut 4 000 euron maksu on nähtävillä todistajan tiliotteessa, joten se on paikkansa pitävä tieto²⁰⁵. Torttilan tiliotteessa puolestaan on myös nähtävillä kaksi 5 000 euron käteisnostoa²⁰⁶, mikä täsmää Sepän mainitsemien sekeillä maksettujen rahasummien kanssa. Yhteensä näistä tulee siis 14 000 euroa, eli Sepän kertomus pitää paikkansa.

Vaikka maksun suuruudessa on epäselvyyksiä, niin Sepän ja Torttilan kertomusten suurin eroavaisuus on kuitenkin se, mihin Torttilan suorittama 4 000 euron maksu liittyy. Sepän mukaan tämä summa liittyy hänen tekemäänsä väärennökseen, kun taas Torttilan mukaan hän on maksanut Sepälle tämän omista teoksista.

²⁰² Etpk 2400/R/42/14, 59

²⁰³ Etpk 2400/R/42/14, 59

²⁰⁴ Etpk 2400/R/42/14, 58

²⁰⁵ Etpk 2400/R/42/14, 53

²⁰⁶ Etpk 2400/R/42/14, 53

Kuten aiemmin kävi ilmi, Torttila ei itse myönnä ostaneensa Usvakalliot-teosta Sepältä, vaan joltain hänelle entuudestaan tuntemattomalta mieheltä²⁰⁷. Torttila myös kertoo erään jo edesmenneen taidekauppiaan myyneen teoksen edelleen Galerie Vision-nimisen taidegallerian edustajille 12000 euron hinnalla. Hän kertoo, että saatuaan teoksesta tämän summan, hän käytti siitä 4000 euroa Sepän omiin teoksiin.²⁰⁸

Sepällä ja Torttilalla onkin siis eriävät versiot väärennöksen myyntiin liittyvistä rah summista sekä siitä, mitä niillä on maksettu. Myös teoksen alkuperä herättää erimielisyyksiä. Siinä missä Seppä myöntää maalanneensa ja luovuttaneensa väärennetyn teoksen Torttilalle, Torttila kertoo teoksen tulleen hänelle täysin tuntemattomalta henkilöltä.

Rikoksesta epäiltyjen väliset erimielisyyksiä rahaliikenteestä, teosten alkuperistä sekä maksujen suuruudesta esiintyy muissakin tutkimusaineiston esitutkintapöytäkirjoissa. Rahaliikenteeseen liittyvän tiedon vääristely vaikuttaakin olevan tyypillistä taideväärennösrikollisuudessa. Edellä kuvatussa tapauksessa erityisen kiinnostavaa on se, kuinka Torttila pyrkii selittämään maksamaansa 4 000 euron suuruista summaa autoremontilla, mikä on täysin keksitty tarina. Sekä Seppä että todistaja kumoavat Torttilan selityksen, mutta Torttila ei siltikään myönnä syyllisyyttään. Tämä kertoo siitä, kuinka lujusti taidერიkolliset voivat pyrkiä pitämään yllä mielikuvaa viattomuudestaan.

5.3 Paul Hörhammerin vastuu In the north is now clear autumn -teoksen aitoudesta

Kysymys siitä, kuka loppujen lopuksi on vastuussa teoksen aitouden tarkastamisesta, liittyy vahvasti taideväärennösrikollisuuteen. Asianosaiset pyrkivät usein välttelemään vastuuta vetoamalla muun muassa tietämättömyyteen. Tällaisen toiminnan motiivina voi olla oman osuuden piilottaminen rikokseen liittyvistä tapahtumista.

Tällainen tapaus löytyy muun muassa Helsingin haaran In the north is now clear autumn -teoksen tapausta käsittelevästä esitutkintapöytäkirjasta, jossa asianomaisilla on eroavia näkemyksiä siitä, mitä taidekauppia ja Särestöniemen taiteen asiantuntijana pidetty Paul Hörhammer tiesi tapauksesta ja mitä mieltä hän oli itse teoksesta. Rikoksesta epäiltyjen kuulusteluissa ei esiinny tähän liittyen selkeitä narratiiveja, mutta tämä tapaus

²⁰⁷ Etpk 2400/R/42/14, 51

²⁰⁸ Etpk 2400/R/42/14, 53

on kuitenkin hyvä esimerkki siitä, kuinka erilainen näkemys eri henkilöillä voi olla samasta asiasta sekä siitä, miten asianomaiset välttelevät vastuuta teoksen aitouden tarkastamisesta.

Tässä rikostapauksessa Hörhammer siis osti taidekauppias Aarno Lehtiön kanssa *In the north is now clear autumn* -teoksen, joka myöhemmin myytiin Galerie Visionille. Monet asianomaiset antavat ymmärtää Hörhammerin hyväksyneen taulun aidoksi ja olleen tietoinen siitä, että taulu oli peräisin väärennetyn taiteen kauppaamisesta tunnetulta taidekauppias Jouni Rannalta.

Hörhammer itse kuitenkin kertoo toisin. Kuulustelussaan hän nimittäin sanoo, että ”kaikki kellot olisivat alkaneet soimaan”, jos hän olisi tiennyt teoksen tulevan Rannalta²⁰⁹. Hörhammer siis kieltää olleensa tietoinen Rannan osallisuudesta ja kertoo kuulleensa siitä ensimmäistä kertaa vasta kuulustelutilanteessa. Hän mainitsee olleensa suorastaan sokissa saadessaan tietää Lehtiön ja Rannan tuntevan toisensa²¹⁰. Näin sanoessaan Hörhammer siis ikään kuin siirtää vastuuta Lehtiölle, jonka kanssa oli teoksen ostanut. Omien sanojensa mukaan hän ei itse ollut tietoinen teoksen alkuperästä, eikä hän myöskään myönnä väittäneensä teosta aidoksi.

Hörhammerin kanssa *In the north is now clear autumn* -teoksen ostanut Lehtiö kuitenkin muistelee kertoneensa tälle taulun tulevan Rannalta. Lisäksi hän kertoo, ettei itse ottanut lainkaan kantaa teoksen aitouteen, vaan luotti ainoastaan Hörhammerin asiantuntemukseen. Lehtiön mukaan Hörhammer oli nimittäin todennut teoksen aidoksi²¹¹. Ranta itse ei puolestaan ota kantaa siihen, tiesikö Hörhammer hänen osuudestaan asiaan vai ei. Hän kuitenkin toteaa, että ei esittänyt maalausta aitona Särestöniemen teoksena ja että teoksen aitouden tarkastaminen olisi ollut Hörhammerin vastuulla.²¹²

Lehtiön lisäksi Rantakin siis siirtää vasuun teoksen tarkastamisesta Hörhammerille vedoten siihen, ettei itse ollut koskaan väittänyt teosta aidoksi. Taidekaupan luotettavuuden kannalta onkin melko ongelmallista, jos myyjä voi aina vedota siihen, että aitouden tarkistaminen on ostajan velvollisuus.

Hörhammerilta ja Lehtiöltä teos siirtyi Galerie Visionin omistukseen. Hörhammer kertoo sanoneensa myyntitilanteessa taidegalleristi Reijo Pollarille teoksen vaikuttavan

²⁰⁹ Etpk 2400/R/89/15, 127

²¹⁰ Etpk 2400/R/89/15, 128

²¹¹ Etpk 2400/R/89/15, 157

²¹² Etpk 2400/R/89/15, 178

hyvältä, mutta että hän ei ollut tarkastanut siihen liittyviä tietoja millään tavalla. Hörhammerin mukaan hän myikin taulun Galerie Visionille aitona, mutta tarkastamattoman. Hän toteaa vielä, että ei ole hänen asiansa onko taulua tarkastettu Galerie Visionin toimesta.²¹³ Tässä siis myös Hörhammer on sitä mieltä, että aitouden tarkastaminen olisi ollut vastaanottajan vastuulla.

Teoksen ostanut Pollari ei kuitenkaan ole sitä mieltä, että vastuu aitouden tarkastamisesta olisi kuulunut hänelle, vaan kertoo olettaneensa Hörhammerilta tulevan teoksen olevan aito. Pollarin mukaan hän ja Kati Kärkkäinen eivät olleet ikinä edes ajatelleet, että Hörhammerilta tulleita tauluja tarvitsisi tarkastaa.²¹⁴ Hän vetoaa myös siihen, että jopa vakuutusyhtiöt luottavat Hörhammerin arvioon, ja lisää vielä arvelevansa Hörhammerin jopa loukkaantuvan, jos tältä kysyttäisiin, onko hän tarkastanut taulun²¹⁵. Näin tehdessään Pollari vetoaa Hörhammerin asemaan Särestöniemi-asiantuntijana. Kärkkäinen on hänen kanssaan samoilla linjoilla ja sanoo luottaneensa Hörhammerin asiantuntemukseen²¹⁶.

Sillä, onko Hörhammer ollut tietoinen taulun alkuperästä vai ei, on tässä tapauksessa suuri merkitys. Hörhammer itse sanoo, että ei ollut siitä tietoinen, kun taas Lehtiö muistelee kertoneensa taulun tulleen väärennetyn taiteen välittämisestä tunnetulta Jouni Rannalta. Ranta itse ei ota kantaa siihen, tiesikö Hörhammer taulun tulleen häneltä. Hän kuitenkin toteaa teoksen tarkastamisen olleen Hörhammerin eikä hänen itsensä vastuulla. Myös Pollari ja Kärkkäinen kertovat luottaneensa Hörhammerin tarkastaneen taulun.

Hörhammer itse ei kuitenkaan sanojensa mukaan ole missään vaiheessa väittänyt tarkastaneensa taulua. Hän on muutenkin sitä mieltä, että tarkastaminen ei edes ollut hänen vastuullaan, vaan Galerie Visionin olisi kuulunut tehdä se. Tapaus vaikuttaa siltä, että aitous on tarkoituksella jätetty olettamusten varaan. Jos kukaan ei lausu ääneen epäilystä teoksen aitoudesta, niin siihen ei tarvitse puuttua.

5.4 Oranssi maisema- teoksen myynnin vaiheista

Oranssi maisema -teosta koskeva rikoskokonaisuus käsittelee useiden rikoksesta epäiltyjen osuutta siihen, kuinka teos päätyi tapauksen kahden eri asianomistajan haltuun. Esitutkintapöytäkirjassa kuvataan, kuinka teos matkaa Tampereelta Jämsän kautta Poriin, ja

²¹³ Etpk 2400/R/89/15, 131

²¹⁴ Etpk 2400/R/89/15, 164

²¹⁵ Etpk 2400/R/89/15, 152

²¹⁶ Etpk 2400/R/89/15, 140

lopulta Helsinkiin. Rikoksesta epäiltyinä tässä tapauksessa ovat taidekauppiaiden Kari Kantolan ja Vesa Gummeruksen lisäksi Veli Seppä sekä jämsäläinen taidegalleristi Keijo Kiljala. Rikoksesta epäillyillä on eriäviä näkemyksiä siitä, ketkä olivat osallisina teoksen kuljetuksessa ja myynnissä.

Taidekauppiat Kari Kantola ja Vesa Gummerus ovat tilittäneet myymiään väärennöksiä Tampereen Eurokuva -yhtiön kautta. Molemmat ovat osana yhtiön jäsenistöä ja heillä molemmilla on eri käsitys siitä, miten rikoskokonaisuus on käytännössä mennyt. Gummeruksen mukaan Kantola oli ohjeistanut, että taulujen todellinen lähde tulee piilottaa, jos asiasta tulee virkavallan kanssa puhetta. Hän on myös kehottanut Gummerusta vetoamaan mielellään jo edesmenneeseen henkilöön, jos teoksen lähde tiedustellaan. Gummeruksen mukaan Kantola siis onkin kannustanut häntä valehtelemaan. Kantola kuitenkin kiistää Gummeruksen puheet.²¹⁷

Rikoskokonaisuuden osalta on myös monia epäselvyyksiä siinä, että ketkä ovat olleet osana teosten myynnissä. Gummerus kertoo saaneensa maalauksen Kantolalta ja hänen mukaansa Kantola myös määritteli teoksen hinnan.²¹⁸ Kantola itse kuitenkin kieltää tietävänsä taulusta mitään ja sanoo ainoastaan lainanneensa pakettiautoaan teoksen kuljettamista varten²¹⁹.

Kantolan kalenterimerkinnät sekä yhteydenpito alamyyjäänsä, erääseen edesmenneeseen rikoksesta epäiltyyn, viittaavat kuitenkin siihen, ettei hän puhu täysin totta. Niistä on nimittäin pääteltävissä, että hän on ollut tähän alamyyjään yhteydessä samana päivänä, kun Gummerus lähti viemään teosta Jämsään. Tämän alamyyjän avustuksella teos myytiin tapauksen ensimmäiselle asiaomistajalle.²²⁰

Kantola ja Gummerus kertovatkin erilaiset versiot siitä, onko Kantola osallistunut teoksen kauppaamiseen vai ei. Kantola pyrkii häivyttämään oman osuutensa kaupoista siirtämällä vastuuta Gummerukselle, ja Gummerus puolestaan väittää Kantolan osallistuneen niihin.

Toinen tapahtuma, josta on Oranssi maisema -teoksen tapauksessa löydettävissä toisistaan eroavia narratiiveja, on teoksen tuominen Jämsään. Gummerus kertoo kuljettaneensa teoksen Kantolan pakettiautolla Jämsään Keijo Kiljalan galleriaan²²¹. Kiljala itse

²¹⁷ Etpk 2400/R/192/16, 6–8

²¹⁸ Etpk 2400/R/192/16, 9; 29

²¹⁹ Etpk 2400/R/192/16, 44; 48

²²⁰ Etpk 2400/R/192/16, 9; 41

²²¹ Etpk 2400/R/192/16, 32–33

kiistää olleensa missään tekemisissä Gummeruksen kanssa 15 vuoteen²²². Ensimmäinen asianomistaja kuitenkin vahvistaa Gummeruksen kertomusta sanomalla, että oli ostanut teoksen juuri tästä Gummeruksen mainitsemasta Kiljalan galleriasta²²³. Tässä siis Gummerus vaikuttaa puhuvan totta.

Rikoskokonaisuus ja siihen liittyvät henkilöt puhuvat toisistaan ristiin. Kantola ja Kiljala kieltävät osuutensa Oranssi maisema -vääreännöksen myyntiin ja kuljettamiseen liittyvistä tapahtumista kokonaan. Gummerus kuitenkin kertoo saaneensa teoksen Kantolalta, ja että tämä myös määritteli sen hinnan. Gummeruksen mukaan Kantola oli myös kehottanut häntä valehtelemaan teoksen alkuperästä, mikäli he joutuisivat tekemisiin virkavallan kanssa. Gummeruksen kertomuksen mukaan hän myös vei teoksen myyntiin Kiljalan galleriaan, mutta Kiljala kiistää olleensa Gummeruksen kanssa tekemisissä mo-
niin vuosiin.

Tätä rikostapausta käsittelevässä esitutkintapöytäkirjassa rikoksesta epäillyt kertovan monimutkaisia tarinoita tapahtumien kulusta. Vaikeaselkoisuus voi olla tahallista, rikoksesta epäillyt ovat mahdollisesti pyrkineet peittelemään Oranssi maisema -teoksen alkuperää ja sekoittamaan tapauksen tutkintaa.

Kyseinen rikostapaus on hyvä osoitus siitä, kuinka epäselviä taidekaupan eri vaiheet voivat olla. Tapaukseen liittyvä käteiskauppa ja kunnollisten kauppakirjojen puute toistuu monessa muussakin tutkimusaineiston rikoskokonaisuudessa. Tämä kertoo jotain taidemarkkinoiden totutuista käytännöistä. On myös huomattava, että vyyhdissä on mukana pitkän linjan taidekauppiaita, jotka ovat joko tietoisesti tai tietämättään joutuneet osaksi väärennettyjen teosten kauppaamista.

5.5 Huurrekoivikko ja väärennetty aitoustodistus

Sisä-Suomen haaran Huurrekoivikko-teoksen aitoutta pyritään todentamaan valheellisella aitoustodistuksella asiantuntijalausuntojen sijaan. Huurrekoivikko-teos myytiin Muonioon yhdessä väärennetyn Ellen Thesleffin teoksen kanssa vuonna 2012. Teosten myyjänä toimi taidekauppiaas Juha Kaistinen, joka luultavasti sai ne taidekauppiaas Kari Kantolalta. Molempia näistä henkilöistä epäillään rikoksesta.

²²² Etpk 2400/R/192/16, 56–57

²²³ Etpk 2400/R/192/16, 18

Kaistisen ja Kantolan kertomukset teoksen alkuperästä eroavat toisistaan. Kaistinen kertoo taulun tulleen itselleen Kantolalta, joka puolestaan olisi hänen mukaansa saanut sen eräältä edesmenneeltä taidekauppiaalta²²⁴. Todistajien lausunnot viittaavat kuitenkin siihen, ettei kyseisellä edesmenneellä henkilöllä ole ollut hallussaan arvotaidetta enää taulun kauppojen aikoihin²²⁵. Kaistisen kertomuksen luotettavuutta heikentää myös se, että Kantola kertoo erilaisen version siitä, keneltä hän on teoksen saanut. Hän nimittäin sanoo Huurrekoivikko-teoksen tulleen hänelle eräältä toiselta edesmenneeltä henkilöltä²²⁶. Teoksen väärentänyt Veli Seppä puolestaan kertoo luovuttaneensa teoksen suoraan Kantolalle ja väärentäneensä myös aitoustodistuksen tämän pyynnöstä²²⁷.

Rikoksesta epäillyt ja todistajat kertovat siis teoksen alkuperästä erilaiset versiot. Kaistinen väittää teoksen tulleen Kantolalta, joka puolestaan olisi saanut teoksen eräältä edesmenneeltä henkilöltä. Kantola taas kertoo teoksen tulleen eräältä toiselta henkilöltä. Jää epäselväksi, onko Kantola esimerkiksi unohtanut minkä omistajuushistorian on alun perin Kaistiselle kertonut, vai onko Kaistinen itse keksinyt vedota kyseiseen henkilöön. Veli Sepän tunnustus kuitenkin alleviivaa sitä, että jompikumpi tai molemmat valehtelevat.

Kuulustelutilanteessa Kantolalta kysytään aitoustodistuksesta ja hän väittää teoksen näyttävän aidolta mustavalkoiselta kovalta 1980-luvulta. Todellisuudessa todistus on tulostettu kopiopaperille, jossa on käsin kirjoitettuna pieni tekstinpätkä Anton Särestönien allekirjoituksella. Kuulusteluissa myös huomautetaan, että onko Anton Särestönimellä todella ollut mahdollisuudet tulostaa aitoustodistus kopiopaperille, johon Kantola vastaa seuraavasti:

“Enpä kyllä jos näin. Ei ole hallussa tai tiedossa sen aikaiset menetelmät.”²²⁸

²²⁴ Etpk 2400/R/237/15, 16; 20

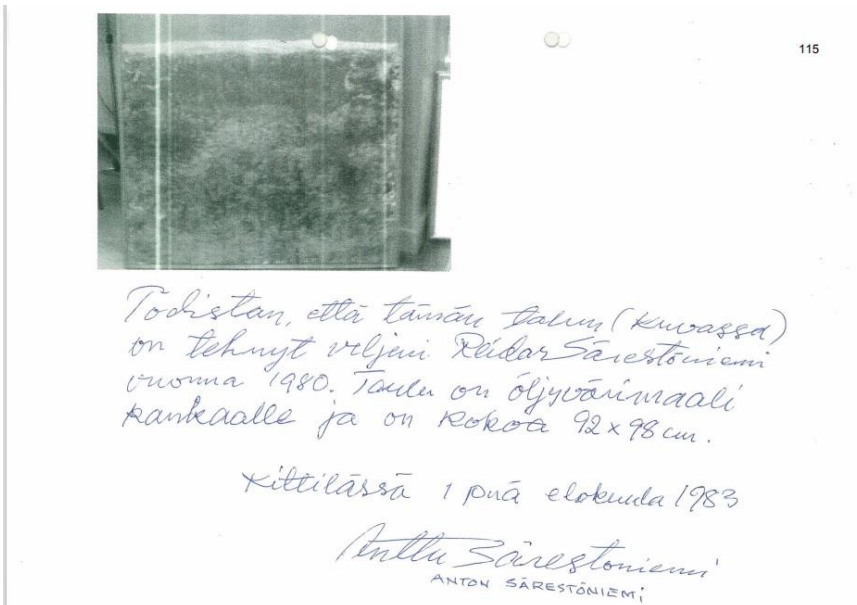
²²⁵ Etpk 2400/R/237/15, 46–47

²²⁶ Etpk 2400/R/237/15, 34

²²⁷ Etpk 2400/R/237/15, 43

²²⁸ Etpk 2400/R/237/15, 34

Kantola viittaa siis siihen, ettei olisi edes tietoinen millaista tekniikkaa 1980-luvulla on ollut käytössä²²⁹ Kantola myös kieltää Sepän väitteet siitä, että hän olisi ollut osallisena aitoustodistuksen väärentämiseen tai pyytänyt Seppää väärentämään aitoustodistusta²³⁰.

Kuva 12. Tekaistu aitoustodistus
(Etpk 2400/R/237/15 2017, 115)

Kaistisen ja Kantolan välisessä rahaliikenteessä on käytetty tekaistuja kuitteja ja tilitetty niitä Kaistisen omistaman yhtiön kautta. Kyseiset henkilöt kertovat eroavat ver-
siot siitä, oliko Kaistinen tietoinen siitä, että kuitit olivat väärennettyjä.

Väärennösten myynnin yhteydessä on käytetty tekaistuja ja jo edesmenneiden henkilöiden nimiä. Huurrekoivikko-teos myytiin asianomistajalle edellä mainitun edesmenneen henkilön nimissä 37 000 eurolla, joista Kaistisen mukaan 20 000 euroa on kuitattu kyseisen henkilön nimiin. Todellisuudessa raha on mennyt Kantolalle²³¹.

Kantola kuitenkin väittää summan olevan 15 000²³². Hän myös kertoo kirjoittaneensa edesmenneen henkilön nimen Kaistisen autossa ja vihjaa tämän olleen tietoinen kuittien valheellisuudesta²³³. Kaistinen itse kuitenkin kiistää olleensa läsnä kuitin kirjoittamisen yhteydessä, tai olleensa muutenkaan osallisena väärennettyjen kuittien tehtä-
lussa²³⁴.

²²⁹ Etpk 2400/R/237/15, 34

²³⁰ Etpk 2400/R/237/15, 33

²³¹ Etpk 2400/R/237/15, 20

²³² Etpk 2400/R/237/15, 38

²³³ Etpk 2400/R/237/15, 37–38

²³⁴ Etpk 2400/R/237/15, 21–22

Tässä näkyy Kaistisen ja Kantolan välinen epärehellinen rahaliikenne ja se, että kumpikaan ei ota vastuuta siitä, miksi kuitteja on tehty sellaisten henkilöiden nimiin, jotka eivät liity kauppoihin. Myöskin rahaliikenteen suhteen molemmilla on erimielisyyksiä. Kaistinen väittää Kantolalle, että kaupoista on mennyt 20 000 ja Kantolan mukaan taas 15 000 euroa.

Kiinnostavaa on myös taulun alkuperä. Vaikka Veli Seppä on tunnustanut maalanneensa taulun, niin Kantolalla on siltikin tarve pitää kiinni kertomuksista, joihin sekoitetaan usein jo edesmenneitä henkilöitä, joilta ei enää voida teoksen omistajuussuhteista tiedustella. Kantolan tapa vedota edesmenneisiin henkilöihin ja muiden kehottaminen samaan toimintaan näyttää varsin epärehellisenä. Toisaalta Kaistisenkaan toimintatavat eivät aina vaikuta täysin vilpittömiltä, vaikka hän sellaista kuvaa pyrkii itsestään kuulusteluissa maalaamaan.

6 PÄÄTÄNTÄ

Tässä tutkielmassa pyrittiin muodostamaan käsitys siitä, minkälaisia valheellisia narratiiveja taidेरikollisuuden taakse kätkeytyy. Aineistona toimivat keskusrikospoliisilta saadut FAKE-taideväärennös-vyyhdin esitutkintapöytäkirjat. Niiden kautta tarkasteltiin, kuinka rikoksesta epäillyt henkilöt pyrkivät todentamaan syyttömyyttään kuulustelutilanteessa, sekä millä tavoilla eri henkilöiden samoista tapahtumista kertomat narratiivit erosivat toisistaan.

FAKE-vyyhti oli kansainvälisessäkin mittakaavassa erittäin laaja rikoskokonaisuus, ja se kattoi kymmenien eri koti- ja ulkomaisten taiteilijoiden nimissä väärennettyjä töitä. Myös rikoskokonaisuuteen liittyvää esitutkintamateriaalia oli erittäin paljon. Tämän takia tutkimusaineisto rajattiin niin, että tarkastelun kohteena oli ainoastaan sellaiset rikostapaukset, joissa käsiteltiin Veli Sepän Reidar Särestöniemen nimelle väärentämiä teoksia. Analyysin kohteena oli etenkin rikoksesta epäiltyjen taidekauppiaiden ja -galleristien sekä Veli Sepän kuulustelukertomukset, sillä ne toivat eniten tietoa tutkittavasta aiheesta. Lisäksi asianomistajien ja todistajien kuulustelukertomukset toimivat vertailevana materiaalina. Aineiston valinnalla pyrittiin taidेरikollisuuteen liittyvien valheellisten narratiivien tunnistamisen lisäksi tarkastelemaan taidेरikollisuuden taakse kätkeytyviä ilmiöitä.

Taidekauppiaiden valheelliset kertomukset valittiin tutkimuskohteeksi, koska ne ovat merkittävässä osassa väärennosten kauppaamisessa. Tutkimusaineistossa niitä käytettiin etenkin oman osallisuuden peittelyyn sekä hyvässä uskossa toimimisen korostamiseen. Tutkimuksen luotettavuutta vähentää tutkimusaineiston suppeus. Saadut tutkimustulokset eivät olekaan yleistettävissä kaikkeen taidेरikollisuuteen, mutta ne kuitenkin lisäävät ymmärrystä väärennöstoiminnasta ja taidekauppaan liittyvistä epäkohdista.

6.1 Tutkimustulokset

FAKE-vyyhdin esitutkintapöytäkirjat oli jaettu Helsingin ja Sisä-Suomen haaran aineistoihin. Selvyyden vuoksi tutkimusaineisto jaettiin niin, että toinen tutkielman kirjoittajista analysoi Helsingin ja toinen Sisä-Suomen haaran aineistoja. Analyysiluvuissa saadut tulokset kuitenkin koottiin yhteen niin, että niistä muodostu toisiaan tukeva kokonaisuus.

Analyysimenetelmänä tutkielmassa käytettiin narratiivista sisällönanalyysia. Kuulustelukertomukset ovat asianomaisten kertomia tarinallisia kuvauksia asioiden kulusta, joten tämä lähestymistapa sopi hyvin aineiston tarkasteluun. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että kuulustelukertomuksista etsittiin toistuvia kertomuksellisia teemoja, joilla rikoksesta epäilty pyrkivät todentamaan syyttömyyttään. Lisäksi rikoksesta epäiltyjen kertomia narratiiveja vertailtiin keskenään. Valittu lähestymistapa lisäsi ymmärrystä siitä, miten kertomuksia voidaan käyttää vilpillisiin tarkoituksiin taidekaupan yhteydessä. Seuraavaksi esitellään saadut tutkimustulokset.

Tutkimusaineistosta nousi analyysin seurauksena esiin kahdeksan eri teemaa. Nämä olivat hyvään uskoon vetoaminen, vastuun siirtäminen muille osallisille, uhriksi tekeytyminen, omaan auktoriteettiuskoon vetoaminen, asian kiertely, muistamattomuuteen vetoaminen ja edesmenneeseen henkilöön vetoaminen. Vaikka nämä teemat on eritelty omiin alalukuihinsa, niin tutkimusaineistossa ne usein esiintyivät limittäin toistensa kanssa.

Hyvään uskoon vetoaminen oli teema, jota esiintyy runsaasti sekä Helsingin että Sisä-Suomen aineistossa. Rikoksesta epäilty väittivät usein luulleensa tutkinnan kohteina olevia teoksia aidoiksi ja toimineensa vilpittömässä mielessä. Tutkimusaineistossa rikoksesta epäilty pyrkivät usein korostamaan sekä omaa vilpittömyyttään että uskoa muiden asianomaisten vilpittömyyteen. Monet rikoksesta heistä vetosivatkin siihen, että tietneet tai osanneet epäillä kyseessä voivan olla väärennös. Oman hyvän uskon korostaminen toimi usein myös väylänä muiden vakuuttelukeinojen käyttämiseen. Jos rikoksesta epäilty esimerkiksi kertoi toimineensa vilpittömästi, niin siitä usein seurasi jonkun muun teeman, kuten vastuun siirtämisen tai uriksi tekeytymisen, käyttämistä.

Taidekauppa perustuu pitkälti kahdenvälisiin sopimuksiin ja luottamukseen, mikä tekee hyvään uskoon vetoamisesta todella helppoa väärennöksen paljastuessa. Kyseinen toimintamalli onkin usein syy siihen, miksi taideväärennösrikosten syyllisiä ei välttämättä saada koskaan kiinni. Taidekaupassa liikkuvien suurten rahasummien takia onkin erittäin ongelmallista, ettei myyjillä ole velvollisuutta teosten aitouden tarkastamisessa.

Samalla kun rikoksesta epäilty korostivat omaa hyvää uskoaan ja viattomuuttaan, niin samalla he usein myös siirsivät vastuun jollekin muulle osapuolelle. Myös tätä vastuun siirtämisen teemaa esiintyi sekä Helsingin että Sisä-Suomen haaran aineistoissa. Vastuu siirrettiin yleensä joko henkilölle, jolta teos oli ostettu, tai vaihtoehtoisesti henkilölle, jolle se oli myyty. Taideväärennösten kauppaamisessa voidaankin käyttää helposti

hyväksi sitä, että ei ole olemassa minkäänlaista sääntöä siitä, kenen vastuulla teoksen tarkastaminen on.

Toisiaan rikoksesta epäillyt yksinkertaisesti kielsivät oman osallisuutensa tapahtumiin. Oman osallisuuden kieltämisen teemaa esiintyy sekä Helsingin että Sisä-Suomen haarojen aineistoissa. Sitä käytettiin etenkin sellaisissa tilanteissa, joissa kuulustelija esitti kuulusteltavalle suoran kysymyksen tämän syyllisyydestä. Tämä teema esiintyi usein vastuun siirtämisen sekä hyvään uskoon vetoamisen teeman yhteydessä.

Yksi yleinen tapa oman viattomuuden korostamisessa oli myös uhriksi tekeytyminen. Tässä teemassa rikoksesta epäillyt väittivät, että he itse olivat joutuneet rikoksen uhreiksi. Tämä teema nousi esille etenkin Helsingin haaran aineistosta. Sisä-Suomen haaran aineistosta sitä sen sijaan ei ollut löydettävissä kovin paljoa.

Helsingin haaran aineistossa myös auktoriteettiin vetoamisen teemaa esiintyi paljon. Rikoksesta epäillyt perustelivat syyttömyyttään sillä, että joko taideasiantuntija, museo tai huutokauppakamari oli todennut teoksen aidoksi. Väitteet siitä, että teos oltaisiin tarkastettu jonkin ylemmän tahon toimesta, eivät läheskään aina kuitenkaan pitäneet paikkaansa. Jotkut rikoksesta epäillyt vetoavat esimerkiksi siihen, että Särestöniemi-museo olisi todennut Usvakalliot-teoksen aidoksi. Todellisuudessa museo ei kuitenkaan ollut antanut tällaista lausuntoa kyseisestä teoksesta. Myös taidekauppias Paul Hörhammerin mielipiteeseen vedottiin usein, vaikka hän itse ei olisi myöntänyt tarkastaneensa teoksia. Auktoriteettiin vetoamisen teema liittyikin läheisesti sekä hyvään uskoon vetoamisen että vastuun siirtämisen teemaan.

Etenkin Sisä-Suomen haaran aineistossa esiintyi monia tilanteita, joissa rikoksesta epäillyt eivät varsinaisesti vedonneet mihinkään tiettyyn asiaan, vaan ainoastaan välttelivät aiheesta puhumista. Aiheen kiertelyn huomattavasta määrästä johtuen se nostettiin yhdeksi teemaksi. Se piti sisällään vaikeaselkoisia selityksiä rikostilanteista sekä syistä, jotka olivat johtaneet rikoksen tekemiseen. Aiheen kiertelyn teemaa esiintyi erityisesti silloin, kun rikoksesta epäilty pyrki välttelemään vastaamasta hänelle esitettyyn kysymykseen.

Toisinaan kysymyksiin vastaamista välteltiin myös muistamattomuuteen vetoamisella. Myös tätä teemaa esiintyi lähinnä Sisä-Suomen haaran aineistossa. Rikoksesta epäillyt vetosivat muistamattomuuteen erityisesti silloin, kun he olivat epähuomiossaan antaneet poliisille ristiriitaista tietoa tutkinnan aikana, sekä silloin, kun todistajien ja asianomaisten kertomukset olivat heidän omien kertomustensa kanssa ristiriidassa. Hyvään

uskoon vetoamisen tavoin muistamattomuuteen vetoaminen on siitä tehokas keino, että sitä on vaikeaa todistaa valheeksi.

Tämä sama koskee myös edesmenneisiin henkilöihin vetoamista, jota esiintyi paljon Sisä-Suomen haaran aineistossa. Edesmenneillä henkilöillä tarkoitetaan henkilöitä, jotka olivat jollain lailla sekaantuneet aineistossa käsiteltäviin rikostapauksiin, mutta jotka olivat menehtyneet ennen esitutkinnan alkua. Etenkin taidekauppias Kari Kantola vetosi kuulusteluissaan monesti sellaisiin asioihin, joita joku edesmennyt henkilö oli tehnyt tai sanonut. Näiden väitteiden paikkansapitävyyttä onkin vaikeaa todistaa vääräksi.

Analyysiin seurauksena löydetyt teemat antoivat lisää tietoa siitä, minkälaisia vaikutteita taideväärännösrikollisuudessa voidaan käyttää omaa syyttömyyttä todisteltaessa. Tämä puolestaan valottaa muitakin suomalaisessa taidekaupassa vallitsevia käytänteitä, kuten kuinka epävirallisia kaupat voivat olla ja kuinka vähäistä teosten aitouden valvonta on.

Teemoittelun lisäksi tutkielmassa tarkasteltiin tutkimusaineistosta löytyneitä eroavia narratiiveja. Tavoitteena oli löytää eri henkilöiden samoista tapahtumista kertomia narratiiveja ja vertailla niitä keskenään. Tämä vertaileva lähestymistapa toi lisää tietoa siitä, kuinka taidერიkolliset voivat vääristellä tapahtumien kuvauksia vältelläkseen vastuuta.

Siinä missä teemat antoivat tarkemman kuvauksen kuulustelutilanteissa käytetyistä argumentaatiokeinoista, niin eroavat narratiivit kuvasivat kuulustelukertomusten sisältämien kertomusten monimutkaisuutta sekä sitä, kuinka ilmiselvää rikoksesta epäiltyjen valehtelu oli. Eroavissa narratiiveissa myös esiintyi teemoittelun yhteydessä esiin nousseita ilmiöitä, ja niiden tarkastelu tuottikin tarkentavaa tietoa väärännöskaupan taustalla vaikuttavista käytänteistä.

Eroavissa narratiiveissa toistui toisten rikoksesta epäiltyjen syyttely, rahaliikenteen vääristely ja tiukasti omasta kertomuksesta kiinni pitäminen. Kaikissa rikostapauksissa liikkuva käteisraha, virallisten kauppakirjojen puute ja taidekaupan epäviralliset käytännöt tekevät taidekaupan hauraaksi ja alttiiksi rikolliselle toiminnalle.

Rikoskokonaisuuksiin kuuluvien henkilöiden kertomukset rahaliikenteestä, teosten summista ja maksetuista rahoista erosivat monessa kohtaan toisistaan niin Sisä-Suomen, kuin Helsinginkin haarojen aineistossa. Rahaliikenteen monimutkaisuuden ja vääristelyn motiivi oli mahdollisesti vaikeuttaa tapausten tutkintaa.

On myös kiinnostavaa, kuinka asiantuntijoiden vähäininkin osallisuus taidekauppoissa vahvisti teoksen aitousolettamista. Esimerkiksi Helsingin haaran aineistossa rikoksesta epäillyt vetosivat jatkuvasti siihen, että Paul Hörhammerin mukana olo oli saanut heidät vakuuttumaan teosten aitoudesta. Kukaan rikoskokonaisuuteen sekaantuneista ei tiedettävästi ole pyrkinyt todentamaan teosten aitoutta asiantuntijoiden pienenkään osallisuuden jälkeen. Teoksia on markkinoitu taiteen asiantuntijoiden osallisuudella rohkeasti eteenpäin, vaikka nämä eivät todellisuudessa edes olisi todenneet niitä aidoiksi.

Väärennöksiä koskeva tahallinen tai tahaton tietämättömyys on myös yksi toistuva teema eroavissa narratiiveissa. Etenkin Helsingin haaran aineistossa siitä, kenen vastuulla teoksen tarkastaminen olisi ollut, oli löydettävissä eriäviä mielipiteitä. Myös Sisä-Suomen haaran eriävissä narratiiveissa toistui vastuun siirtämistä pois itseltä ja ulkopuolisiin henkilöihin ja toisiin rikosepäilyihin vetoamista.

Monimutkaisten kertomusten rooli on tyypillistä näiden rikostapausten osalta. Monissa tilanteissa kuvaukset tapahtumista ovat todella sekavia ja tapahtumien hahmottaminen vaikeaa. Tämä voi olla rikostaktinen keino peitellä omia tekoja ja vaikeuttaa rikostutkintaa. On myös mahdollista, että eri henkilöiden muistot eri tilanteista eroavat toisistaan, ja että kuulustellut eivät itsekään kovin tarkasti muista tapahtumien kulkua. Muistin vääristyminen on inhimillistä, mutta samaan aikaan se tarjoaa hyvän tekosyyntä, jos valheista jää kiinni. Kertojan onkin helppo muokata kertomuksiaan sellaisiksi, että ne esittävät hänet itsensä mahdollisimman hyvässä valossa. Tämän takia taideteosten kauppamisen yhteydessä kerrottuihin suullisiin kertomuksiin onkin hyvä suhtautua varauksella.

6.2 Taidekaupan kietoutuminen taidेरikollisuuteen

Taidekauppa näyttäytyy tutkielmassa käytetyn aineiston perusteella hyvin hajanaisena ja epäluotettavana. Siinä ei vaikuta olevan minkäänlaisia sääntöjä siitä, kenen vastuulla aitouden tarkistaminen on, ja sen takia asianomaisten on helppoa piiloutua tietämättömyyden taakse. Tutkimusaineistossa kuvattuihin kauppoihin liittyi monia eri osapuolia ja heidän kertomuksensa tapahtumien kulusta muistutti usein rikkinäistä puhelinta.

Käteiskauppa, kuittien vääristely sekä kauppakirjojen ja valvonnan puute olivat aineistossa esiintyvän taidekaupan tunnuspiirteitä. Vaikuttaa siltä, että kauppa on hallinnut pieni piiri, joka on tahallisesti jättänyt aitousepäilyt tarkastamatta. Yksittäiset teokset ovat usein kulkeneet useamman kauppiaan tai gallerian kautta, ja edeltävän kauppiaan vakuutellut niiden aitoudesta ovat riittäneet todisteeksi useimmissa tapauksissa.

Taidekaupan hajanaisuus ja taideteosten aitouden valvonnan puute on uhka taiteen autenttisuudelle ja samalla myös taidemarkkinoiden luotettavuudelle. Taidერიკollisuus voi houkuttaa taidekauppiaita siitä saatavien suurten voittojen takia. Epäilyttävän teoksen osuessa kohdalle voi olla houkuttelevaa vain sulkea silmänsä sen sijaan, että tarkastaisi teoksen aitouden.

Taideväärennöstoiminnan kohteena on useimmiten historiallinen taide, joten etenkin se on vaarassa. Suomalaisen taiteen kentällä tämä tarkoittaa erityisesti niin kutsuttua kulta-ajan taidetta, jota onkin väärennetty paljon.²³⁵ Toisaalta nykytaidekaan ei ole turvassa väärennöstoiminnalta, eikä teoksen tuoreutta voidakaan nähdä takuuna sen aitoudesta.

Suomessa ei ole olemassa erillistä taideväärennökseen viittaavaa rikosnimikettä, vaan nimikkeinä toimivat petos, väärennös sekä tekijänoikeuden rikkominen²³⁶. Taidერიკos ja taidepetos nimikkeet puuttuvat myös monien muiden maiden rikosnimikelistoilta, mistä johtuen taideväärennöstapauksia käsitellään yksinkertaisuudessaan petos-nimikkeellä. Varsinaisten rikosnimikkeiden puuttumisen johdosta taideväärennösríkollisuudelle ei ole selkeitä tilastoja ja sen ajatellaan helposti olevan marginaalista.²³⁷ Taideväärennökseen voisikin tuottaa tilastollista tietoa taideväärennösten ilmenemisestä ja hälventäisi käsitystä niiden vähäisestä määrästä.

6.3 Tutkimuksen merkittävyys ja jatkotutkimusaiheet

Taidერიკollisuutta on tutkittu Suomessa aiemmin hyvin vähän. Käsitys taideväärentämisen vähäisestä määrästä kotimaisella taidekentällä oli pitkään vallalla. Ennen Veli Seppä paljastumista myöskään ainuttakaan suomalaista väärentäjää ei oltu profiloitu. FAKE-vyyhti oli ensimmäinen Suomessa paljastunut suuri taideväärennöskokonaisuus ja se paljasti, kuinka laajalle levittäytynyttä kotimainen väärennöstoiminta on. Tästä johtuen sen kyseisen tapauksen tutkiminen jatkossakin voisi olla antoisaa.

Tässä tutkielmassa tuotiin esille etenkin taidekaupassa vallitsevia käytänteitä ja valehtelun keinoja. Jatkotutkimusaiheita voisivat olla esimerkiksi, onko kyseisen rikoskokonaisuuden paljastuminen vaikuttanut huutokauppoja ja gallerioita kohtaan koettuun

²³⁵ Laitinen-Laiho 2004, 50

²³⁶ Koponen 1995, 12–13

²³⁷ Mazurek 2001, 419

luottamukseen, tai millä tavalla tehdyt väärennökset voivat vaikuttaa väärennettyjen taitelijoiden arvostukseen.

Tästä tutkielmasta tekee ajankohtaisen se, että väärennösten osuus markkinoilla myytävistä taideteoksista kasvaa jatkuvasti, mistä on seurauksena sekä taloudellisia tapioita että taitelijoiden tuotannon vääristymistä. Mikäli taidetikollisuutta ei oteta todellisenä ongelmana, on vaarana, että taidekaupan luotettavuus kärsii entisestään ja taidekaupan epäeettiset käytännöt lisääntyvät. Taideväärennökset aiheuttavat myös vääristymää taidehistorialliseen kaanoniin²³⁸ ja luovat näin uhan kulttuuriperinnölle laajemminkin.

²³⁸ Leinain 2011, 42

LÄHTEET

Kuvaluettelo

Reidar Särestöniemen teosesimerkit lähteestä:

Hautala-Hirvioja, Tuija., Riitta. Kuusikko, Arto Liiti, and Sisko. Ylimartimo. 2012. Harvoin lempeä tuuli puhaltaa arktisille jängille : Reidar Särestöniemen taidetta Kirsi ja Keio Eerikäisen taidesäätien kokoelmasta = Rarely does a gentle wind blow on arctic fens : art by Reidar Särestöniemi from the Kirsi and Keio Eerikäinen Art Foundation collection Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Teoskuvat väärennöksistä ja väärennetyistä aitoustodistuksesta ovat peräisin Keskusrikospoliisin esitutkintapöytäkirjoista.

Kuva 1. Reidar Särestöniemi, Kevään helisevät värit / Tinkeling Colours of Spring.

Kuva 2. Reidar Särestöniemi, Kiimauoman helteet / Hor Weather at Kiimauoma.”

Kuva 3. Veli Seppä, Usvakalliot.

Kuva 4. Veli Seppä, In the north is now clear autumn.

Kuva 5. Veli Seppä, Lapin aurinko.

Kuva 6. Veli Seppä, Poroja talvimaisemassa.

Kuva 7. Veli Seppä Poroja

Kuva 8. Veli Seppäm Oranssi maisema.

Kuva 9. Veli Seppä, Punertavan sävyinen maisema.

Kuva 10. Veli Seppä, Syksyinen koivikko.

Kuva 11. Veli Seppä, Huurrekoivikko.

Kuva 12. Tekaistu aitoustodistus

Tutkimusaineisto

Helsingin haaran esitutkintapöytäkirjat

Keskusrikospoliisi. 2015. Esitutkintapöytäkirja 2400/R/42/14.

Keskusrikospoliisi. 2016. Esitutkintapöytäkirja 2400/R/270/15.

Keskusrikospoliisi. 2016. Esitutkintapöytäkirja 2400/R/275/15.

Keskusrikospoliisi. Esitutkintapöytäkirja 2400/R/89/15.

Sisä-Suomen haaran esitutkintapöytäkirjat

Keskusrikospoliisi. 2017. Esitutkintapöytäkirja 2400/R/391/14/Li/2.

Keskusrikospoliisi. 2017. Esitutkintapöytäkirja 2400/R/192/16.

Keskusrikospoliisi. 2017. Esitutkintapöytäkirja. 2400/R/254/15.

Keskusrikospoliisi. 2017. Esitutkintapöytäkirja 2400/R/14/15.

Keskusrikospoliisi. 2017. Esitutkintapöytäkirja 2400/R/237/15.

Tutkimuskirjallisuus

- Amineddoleh, Leila. 2015. "Purchasing Art in a Market Full of Forgeries: Risks and Legal Remedies for Buyers." *International Journal of Cultural Property*. 22 (2-3): 419-435. <https://www-proquest-com.ezproxy.jyu.fi/docview/2330853777?pq-origsite=primo>
- Dutton, Denis. 2005. Authenticity in Art. *Teoksessa The Oxford handbook of aesthetics*, toimittanut Jerrold Levinson, 258–274. Oxford University Press.
- Hautala-Hirvioja, Tuija., Riitta. Kuusikko, Arto Liiti, and Sisko. Ylimartimo. 2012. Harvoin lempeä tuuli puhaltaa arktisille jängille : Reidar Särestöniemen taidetta Kirsi ja Keio Eerikäisen taidesäätien kokoelmasta = Rarely does a gentle wind blow on arctic fens : art by Reidar Särestöniemi from the Kirsi and Keio Eerikäinen Art Foundation collection Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Hyvärinen, Matti. 2010. "Haastattelukertomuksen analyysi". Teoksessa *Haastattelun analyysi*, toimittajat Ruusu Vuori, Johanna, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen 72-97. Vastapaino. Tampere.
- Kaasila, Raimo. 2008. "Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa Analyysissä." *Teoksessa Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*, toimittajat Raimo Kaasila, Raimo Rajala & Kari E. Nurmi, 41–66. Tampere: Juvenes Print.
- Koponen, Pekka. 1995. *Taidevääreännöksiä Suomessa*. Masku: Art Sherlock.
- Laitinen-Laiho, Pauliina. 2004. *Taidevääreännökset* Helsinki: WSOY.
- Laitinen, Merja ja Uusitalo Tuula. 2008. Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten Elämäkertomusten tutkimisessa. Teoksessa *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*, toimittajat Raimo Kaasila, Raimo Rajala & Kari E. Nurmi, 68–105. Tampere: Juvenes Print.
- Lenain, Thierry. 2004. *Art forgery: The history of a modern obsession*. London: Reaktion Books. E-kirja JYK.
- Mazurek, Sara K. 2019. The Invisible Crime: Exploring How Perceptions of Victimhood and the Art Market May Influence Art Fraud Reporting. *International Journal of Cultural Property*. 26 (4): 413-436. <https://www-proquest-com.ezproxy.jyu.fi/docview/2330853777?pq-origsite=primo>
- Mäkelä, Maria, Samuli Björninen, Ville Hämäläinen, Laura Karttunen, Matias Nurminen, Juha Raipola ja Tytti Rantanen, toim. 2020. "Johdanto: #varokertomusta!". Teoksessa *Kertomuksen vaarat. Kriittisiä ääniä tarinataloudessa*, 13-21. Tampere: Vastapaino.
- Nousiainen, Anu. 2019. "Huijari ja mestari." *Helsinginsanomat*, julkaistu 7.7.2019. Luettu 21.11.2020 <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000006164624.html>
- Nousiainen, Anu. 2017. "Taidevääreäntäjän tarina." *Helsinginsanomat*, julkaistu 4.2.2017. Luettu 21.11.2020 <https://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000005073301.html>
- Paananen, Soili. 2008. "Saksalainen elämäkertametodologia oppimisen tutkimuksessa". Teoksessa *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*, toimittajat Raimo Kaasila, Raimo Rajala & Kari E. Nurmi, 19–40. Tampere: Juvenes Print.
- Pimple, Kenneth D. 1992. "Personal Narrative, Melville's "The Confidence-Man", and the Problem of Deception." *Western Folklore* 51, no. 1: 33-50. Accessed January 27, 2021. doi:10.2307/1499643.

- Ragai, Jehane. 2015. *The scientist and the forger: Insights into the scientific detection of forgery in paintings*. London: Imperial College Press. E-kirja JYK.
- Salo, Ulla-Maija. 2008. Keskustelu, kertomukset ja performatiivisuus. Teoksessa *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*, toimittajat Raimo Kaasila, Raimo Rajala & Kari E. Nurmi, 68–105. Tampere: Juvenes Print.
- Spiel, R. E. 2000. *Art theft and forgery investigation: The complete field manual*. Springfield, Ill.: Charles C. Thomas.
- Werness, Hope B. 1983. "Han Van Meegeren *fecit*". Teoksessa *The Forger's Art*, toimittanut Denis Dutton, 1–53. University of California Press.